KATHOLICIZMUS
ÉS
PROTESTANTIZMUS.

A HITSZAKADÁS ÉS KÖVETKEZMÉNYEI.

ELŐADÁSOK MŰVELT FÉRFIAK RÉSZÉRE.

IRTA

KOLB VIKTOR,

JÉZUSTÁRSASÁGI ÁLDOZÓPAP.

NÉMETBŐL, A MÁSODIK BŐVITETT KIADÁS UTÁN

BUDAPEST, 1904.

KATHOLICIZMUS
ÉS
PROTESTANTIZMUS.

A HITSZAKADÁS ÉS KÖVETKEZMÉNYEI.

ELŐADÁSOK MŰVELT FÉRFIAK RÉSZÉRE.

IRTA

KOLB VIKTOR,

JÉZUSTÁRSASÁGI ÁLDOZÓPAP.

NÉMETBŐL, A MÁSODIK BŐVITETT KIADÁS UTÁN

BUDAPEST, 1904.

Az eredeti szöveget a münszteri egyházmegyei hatóság jóváhagyta 1903. február hó 17-én.

A mű kiadását a Jézus-társaság tartományi főnöke megengedte 1902. december 23-án.

A magyar szöveget az esztergom-főegyházmegyei hatóság jóváhagyta 1904. február 13-án.

Szeged, 1904. Nyomatott Endrényi Lajosnál.

Katholikus és protestáns honfitársaimnak, Krisztusban testvéreimnek, szeretettel ajánlom e könyvecskét.

Budapesten, 1904. Jézus legszentebb Neve ünnepén.

A fordító.

ELŐSZÓ.

Megtámadtatás és gáncsolás az osztályrésze a mai világ katholikusainak, még pedig oly modorban, mely a jelen idők szokásaival és életmódjával meg nem egyeztethető, annál kevésbbé pedig a kereszténység alaptörvényeivel. Támadják és gáncsolják őket anélkül, hogy erre a legkisebb alkalmat adnák, egyesegyedül azért, mert oly hitet vallanak, mely kétezer éve a kereszténység túlnyomó részének képezi vallását, mert azokat a szent titkokat ünneplik, melyek az apostoli időkből rájuk származtak; bálványimádással, erkölcstelenséggel és minden roszszal gyanusítják őket, ép úgy, mint a pogány rómaiak tették, kik azt híresztelték a szegény keresztényekről, hogy szamárfejet imádnak és gyülekezeteikben tehetetlen gyermekeket ölnek. S e harc oly keresztény vallás nevében folv, mely apái porait megszentségtelenítve gúnyolja azt a vallást, melyet azok egykor vallottak, melyben éltek és meghaltak: egy oly vallás nevében, mely a lelkiismereti szabadsággal különös módon hivalkodik; oly vallás nevében, melynek legfőbb parancsolata — ép úgy mint a katholikus egyházé: Szeresd Istent mindenek fölött és felebarátodat mint tenmagadat.

Azonban nem kell gondolnunk, hogy valamennyi elszakadt testvérünk barátja ennek a hajszának — azt sem mondhatjuk, hogy a többség. Ernesti katekizmusában[1] ezeket ol-

[1] Der kleine Katechismus dr. Martin Luthers in Fragen und Antworten erklärt von H. Fr. Th. L. *Ernesti* 63. kiadás. Braunschweig, Meyer 1902. 116. l., 182. kérdés.

vasom: „Mit kell mindig megszívlelnünk azokkal a keresztényekkel szemben, kik mást vallanak, mint mi?“ „*Azt, hogy hitünk alapja közös, hogy hitünket mindenütt szeretettel őrizzük s reményt táplálhatunk arra, hogy valamikor egy nyáj lesz és egy pásztor.*“

Aranymondás ez, mely bizonyára sok, sok szívben talál visszhangra. A szerző törekvése ezekben az ádventi előadásokban[1] az volt, hogy hitünk e közös alapját kutassa, a közös vonásokat kiemelje és a fönnálló ellentétek mellett azokat az okokat jelezze, amelyek miatt az egyháznak saját tanítása mellett szilárdan meg kell maradnia, másrészt pedig kimutassa, hova vezet a hittételektől való eltérés. A katholikusokat ez a szembeállítás erősítse a harcban, melyet legfőbb javuk, hitök érdekében kell vívniok, a protestáns olvasót pedig győzze meg első sorban azon számos nézet helytelenségéről, melyek a katholikus tant illetőleg elterjedtek. S ha e gyönge szózat nem is elegendő arra, hogy a föntemlített reményt, hogy t. i. egy akol legyen és egy pásztor, valóra váltsa, legalább járuljon hozzá ahhoz, hogy a testvérek egymáshoz közeledjenek, hogy az előítéletek megszünjenek, s amíg a hittételekben nyilvánuló sajnálatraméltó különbség még fönnáll, addig legalább az igaz kereszténi szeretet egyesítse mindazokat,[2] akik a Krisztus- és Isten-tagadó világgal

[1] A bécsi sz. Péter plébániai templomban, 1902. ádventjében.

[2] Kuyper hitszónok, a németalföldi protestánsok vezére ebben az értelemben 1901. április 17-ikén Utrechtben mondott beszédében meg szívlelendő módon így nyilatkozott: „A jelen körülmények között ma gunktartása, mely hozzánk egyesegyedül méltó, az: hogy mint hívő kálvinisták a katholikusoktól el vagyunk választva felekezeti téren; mint polgárok azonban mindenkor velük együtt fogunk működni, ha a *felekezeti iskoláért* s az állam keresztény alapjáért kell küzdeni. Ha az állam keresztény jellegének föntartásáról van szó, akkor a katholikusokat Krisztus örökségéből nem szabad kizárnunk. 1897-ben, mikor a pápaellenes izgatás oly nagy mértékben folyt s a szabadelvűek győztek, csodálkoztunk azon a *lelketlenségen, melylyel számos szabadelvű kortes*

szemben híven ragaszkodnak Isten Fiához, Jézus Krisztushoz, az ő megváltásához, hogy így mindnyájan részesei legyenek annak az áldásnak, melyet az angyalok Bethlehem térein hirdettek:

És béke a földön a jóakaratú embereknek.

Bécs, 1902. Karácsony ünnepén.

Előszó a második kiadáshoz.

Január közepe táján került ki ez előadások első kiadása sajtó alól és Ausztriában, valamint Németországban oly kedvező fogadtatásra talált, mely egy második kiadást már most tett lehetővé; ez sok és fontos bővítést és kiegészítést nyert; vajha ugyanabban a fogadtatásban részesülne, mint az első. A szerző szemei előtt vezérgondolatként lebegett úgy az első, mint a második kiadásnál b. *Canisius Péter* elve: *„Minél inkább gyűlölnek és rágalmaznak bennünket ellenségeink, annál bensőbben és jobban szeressük őket.“*

Bécs, 1903. február 13-án.

---

izgatott választói előtt a sz. Bertalan éjre s az inquisitióra hivatkozva, még pedig az őszinteség teljes hiányával. *Ezek az urak a közönség ostobaságára számítottak.* A Pierson-minisztérium, mely ebből a pápaellenes hadjáratból kikerült, aztán, mintha maga is szégyenkeznék eredetén, a katholikusokat szivességekkel halmozta el. (?). Ebben a tekintetben a helyzet világos; ha a katholikusokat a mai kereszténységből kitaszítanók, ezzel a protestáns kereszténység megbénulva, megbilincselve örök időkre ki volna szolgáltatva egy hitetlen többségnek.“ Ezek egy hívő és protestáns hitszónoknak és pártvezérnek szavai és gondolatai, melyek tiszteletet érdemelnek.

ELSŐ ELŐADÁS

JÉZUS KRISZTUS.

Felolvastatott 1902. dec. 1-én.

1. JÉZUS KRISZTUS.

Keresztény férfiak!

Háromszáz év óta mély, égető seb választja el Közép-Európa testét; e sebből vér folyt, még pedig patakban és kínos fájdalom, baj és szenvedés sarjadt fel a nyomán. Sok más seb beheggedt, begyógyult e hosszú idő alatt, csak ez tátong és éget nemzedékről nemzedékre. Ez a seb a XVI. század hitszakadása.

Mily könnyekben és keserűségben gazdag látvány ez! Apáink egy családdá olvadva, egyek a hitben és a tanításban, egyek az imádságban, mely keblükből ég felé tört, egyek az oltárban, mely előtt térdet hajtottak, egyek a pásztorban, ki őket gondozta, egyek a megváltó Krisztusban s a teremtő Istenben.

Egyszer csak, mintegy négyszáz év előtt, új tan harsogja be az országokat. Az emberiség figyel. A lelkek kettéválnak s velük a szivek is s az anyaszentegyház tág csarnokaiból kivonulnak ezren és ezren, férfiak, nők és gyermekek. A világ még nem látott ily fájdalmas búcsúzást. A távozót nem kisérte áldó köszöntés s az ő ajkain is elnémult az Isten hozzád. Ez áldástalan óra óta idegenül állnak egymással szemben ugyanegy nép gyermekei, bármennyire ha-

sonlóak és egyenlőek mindenben, mégis idegenek és engesztelhetetlenek a legszentebben, a vallásban, bár egykor egyek voltak és apáik porai egymás mellett még ugyanazon egyházak temetőiben nyugosznak s nem egy harang kondul még most is a tornyokban, melyek hívó szava egykor ugyanegy oltárhoz, ugyanegy szószékhez szólította mindkettőjüket. Sőt úgy látszik, mintha az elidegenedés mindig nagyobb s a tátongó ür mindig szélesebb lenne, mintha a válásnak örökké kellene tartania s a testvérek, kik egy törzshöz tartoznak, egy anyának gyermekei, egy megmásíthatatlan átok alatt görnyednének, hogy sohase értsék meg egymást, hogy örökké idegenek maradjanak egymáshoz s hogy sohase érjék el azt a napot, melyen szeretettel s bizalommal kezet szoríthatnának s ugyanazon Jézus Krisztus előtt imádkozhatnának, mint apáik egy régmult szebb időben.

Csakhogy, keresztény férfiak, valóban gyógyíthatatlannak kell-e mondanunk ezt a sebet? Vagy nyúlhatunk-e hozzá a nélkül, hogy újabb keserűséget, szenvedelmet, gyűlöletet, idegenkedést keltenénk?

Aki e sebet gyógyítani akarja, annak bátran hozzá is kell nyúlnia, azonban oly gyöngédséggel, annyi szeretettel, hogy a seb érintésével elkerülhetetlenül együtt járó fájdalom ellensúlyozást nyerjen a hűség és igazság érzelmével annak a részéről, aki ily feladatra vállalkozik.

Azonban vajjon alkalmas-e a jelen időpont az ily műtét véghezvitelére? Éppen most, mikor újult szenvedelemmel szítják a gyűlöletet a katholikus egyház ellen? Most, mikor úgy látszik a protestáns vallási buzgóságnak bizonyítására szolgál, ha oly törekvések mutatkoznak, melyek az egyházat szóval és tettel megsemmisíteni, híveit pedig elpártolásra birni akarják? Vajjon alkalmas-e a mai időpont arra, hogy békét hirdessünk, hogy a kiengesztelés, a visszatérés eszméjét megpendítsük? Azt hiszem, igen. Természetesen nem azokhoz fordulunk, kik harcot vívnak a katholikus egyház ellen, telve

gyülölettel minden iránt, ami keresztény és maga az Istenbe vetett hit iránt is, hanem azokhoz, akik a vallást és a kereszténységet komolyan veszik. Ezek azt kiáltják át hozzánk, hogy katholikus hitünket megtagadva, velük egyesüljünk. Ami nekik szabad, nekünk is meg van engedve, mi is fölemeljük szavunkat; ha ők fölszólítanak, hogy oly hitet valljunk, mely idegen előttünk, idegen volt apáink előtt, akkor mi is felszólíthatjuk őket: inkább térjetek ti hozzánk vissza, hiszen ti hús vagytok a mi húsunkból és csont a mi csontunkból.

Én protestánsok között nőttem föl, protestáns iskolában nevelkedtem, ismerem a protestantizmust nemcsak a távolból, nemcsak könyvekből, hanem közvetetlen közelből, az életből. Tehát jól tudom, mily választ adnak arra, ha a legőszintébb módon és minden szenvedelemtől menten az anyaszentegyházba visszahívjuk őket, tudom, hogy kisebb felháborodással[1] és szörnyüködéssel utasítanák vissza a buddhizmusra, mohammedanizmusra való meghívást és mégis el kell hangzania ennek a szónak, még pedig az anyaszentegyház részéről, már csak azért is, mert hisz ez az egyház anya, kinek szeretete meg nem szűnik, kinek gondoskodása meg nem fogy, ki

---

[1] Így ír például *dr. Büchsel C.*, porosz főszuperintendens (Aus dem Leben eines Landgeistlichen 1886., 40. l.): „Berlin Európának vallásilag legelhanyagoltabb városa“ és ott „a katholicizmustól jobban idegenkednek minden hitetlenségnél és istentelenségnél.“ (161. l.) *Traub* plébános az (Augsb. Postzeitung 1896 november 27-iki számában) önmagáról beismeri: „Mi, württembergiek, veszedelmesebbnek tartjuk a katholicizmust, mint a szociáldemokráciát.“ Hasonlót bizonyítanak *Hansen Kofoed* hitszónok és luteránus alapítványi prépost szavai, mikor azt írja, hogy az árulás vádját nem kerülte el; „pedig lényegileg nem tettem mást, mint hogy békésebb és barátságosabb viszonyt ajánlottam ahhoz az egyházi közösséghez, melyből — bármit mondjanak is ellene — a mi egyházunk is kivált és kiindult“; annál is inkább, mert „manapság vallási felfogás tekintetében közelebb állunk ahhoz az egyházhoz, mint a reformációt követő első századokban.“ Stimmen aus Maria-Laach 34., 374. s köv. l.

dacára az ellene táplált gyűlöletnek és üldöztetésnek, anyai érzelmeit nem rejti el ott sem, hol a tévedést elítéli s az eltévedtnek kezét nyujtja.

Mindenekelőtt kettős tévedést kell eloszlatnunk, kettős végzetes önámításra mutatnunk, mely egyrészről a katholikus egyházat, annak lényegét, tanítását és intézményeit illetőleg, másrészt a protestantizmust, annak lényegét, tanítását és intézményeit illetőleg tartja fogva a lelkeket.

Aki maga nem érintkezett protestánsokkal, jóhiszeműekkel is, annak sejtelme sincs arról, mily nagymértékű megvetés, kicsinylés, sőt utálat tárgya náluk a katholikus egyház, sőt minden, ami katholikus, hogy az ész teljes hiányára valló minden őrültséget, minden képzelhető erkölcsi züllöttséget rólunk nemcsak gondolkodás nélkül föltételeznek, hanem azt egyenesen nekünk tulajdonítják s mindezt nem a szenvedelem pillanatnyi fellobbanásában teszik, hanem teljes nyugodtsággal, mint magától érthetőt, mint valami meg nem cáfolhatót említik, sőt nem egyszer igaz, belső részvét hangján. Miből magyarázhatjuk meg ezt a felfogást, ezt a megbírálást? A katholikus egyház félreismeréséből, mely évszázadokon át szinte kővé keményedett. Mit szólnának ahhoz, ha megmutatjuk nekik, hogy az, *amit ők gyűlölnek, nem is a katholikus egyház, hanem ennek ijesztő torzképe;* hogy akkor, mikor az egyháznak mindenféle őrültséget tulajdonítanak, tulajdonképpen saját maguk gyártotta előítéleteken hevülnek föl? És ha tovább megyünk és ha rámutatunk arra, hogy az, amit jogtalanul szemére vetnek a katholikus egyháznak, nem egy pontjában épen a protestantizmusban található, még pedig nem is véletlenül, hanem következetes történeti fejlődéssel, saját tanítóinak és hivatott vezetőinek hangos bizonysága szerint?

Kisérelјük meg egyiket is, másikat is s együttal mi is igénybe veszszük a protestantizmus most élő egyik legnevesebb vezérférfiának mondását: „*Legyenek e*

szavak a megismerés és béke, nem pedig a viszálykodás szolgálatára."[1]

„*A hit elkezdője és bevégzője*", *középpontja Jézus Krisztus, a mi Urunk és Megváltónk.*[2]

Itt halljuk mindjárt a legelső és legsúlyosabb vádakat: A katholicizmus Jézus Krisztust félretolja; a katholikusok szivétől Krisztus távolabb áll, élete és kínszenvedése háttérbe szorul; *Ernesti* protestáns katekizmusában ezt említi első különbségnek a katholikus egyház és a protestantizmus között, hol arra a kérdésre: „miben külömbözik főképpen a mi egyházunk (az evangélikus-luteránus) a római katholikustól?" ez a felelet: „Abban, hogy az evangélikus-luteránus Krisztust tartja és tiszteli egyedül az egyház urának."[3]

Keresztény férfiak, ha ebben áll a főkülönbség közöttünk és a protestantizmus között, akkor Jézus Krisztus tisztelete a protestantizmusban bizonyára lényegesen nagyobb, magasztosabb és tökéletesebb, mint nálunk.

Hasonlítsuk csak össze Jézusnak, az egyház egyedüli fejének *tiszteletét, amint az a katholikus egyházban* található, azzal a *tisztelettel, melyben az Üdvözítő a protestantizmusban* részesül; lássuk, van-e külömbség s ha van, milyen természetű ez?

A Megváltónak s az egyház Fejének tisztelete lehet *tisztán benső*, vagy *benső és külső* egyúttal.

Miben is áll *Jézus Krisztus külső tisztelete a katholikus egyházban?* Oly személyiség, mely feledésbe ment, háttérbe szorult, történeti feljegyzésekben elrejtve esetleg még fönmaradhat, de a mindennapi friss, lüktető népéletben csak oly nevek hangzanak, melyek a nép lelkében, szivében élnek, melyek hatalmasan be vannak vésve emlékezetébe. És mit

---

[1] *Harnack Adolf*, A kereszténység lényege. Lipcse 1902. A második kiadás előszavában (1900).

[2] *Zsid.* 12. 2.

[3] I. h. 116. l.

hallunk a katholikus nép körében? A nagyváros utcáin, a falvak ösvényein, nálunk ép úgy, mint Braziliában és Hátsó-Indiában, mindenütt ahol csak a katholikus egyház gyermekeit találjuk, vajjon kinek a neve üdvözli jöttünket, kinek a neve cseng fülünkbe, mikor távozunk? Nap-nap után hány milliószor hangzik a földkerekségén: „*Dicsértessék a Jézus Krisztus!*" Hány milliószor a felelet: „*Mindörökké Amen.*" Ez a köszöntés reánk nézve annyira jellemző, hogy azt, ki igy köszönt, ki igy felel, mindenki kétségtelenül keresztény katholikusnak tartja; a mi megkülönböztető jelünk, ha jövünk, ha megyünk, Jézusnak, egyházunk fejének köszöntése. „Ha protestánssal találkoztok", így oktattak minket gyermekeket, „mondjátok ‚Jó napot' és ne Dicsértessék a Jézus Krisztus" és mikor ennek okát kérdeztük, azt felelték: „mert nevetnének rajta." Jézusnak, egyházunk Fejének tiszteletreméltó emlékét ajkainkon hordjuk. *Jézusnak, az egyház Fejének tiszteletreméltó emlékével jelöljük meg homlokunkat, szánkat és szivünket.* Ha valaki a Megváltó keresztjével jelöli meg magát, arról mindnyájan tudjuk, hogy katholikus, a protestáns ezt a jelet nem használja. Az egyház Feje, Jézus tiszteletének jele, emelkedik a katholikus városok és falvak terein, ez int áldólag felénk a hegyek ormairól, ez köszönti a vándort erdők, mezők magányos ösvényein — a kereszt jele inti, hogy gondoljon a halálára; és aki elmegy mellette és kalapot emel, az katholikus, ki Üdvözítőjét tiszteli, amint azt egyháza tanítja; *a kereszt jele diszíti a katholikus házát.* a keresztény katholikus lakását, hogy szüntelenül emlékezzék arra, aki az egyház Feje; reggel, délben és este megkondulnak tornyainkban a harangok s hírül adják a hivőknek az egész földkerekségen Isten Fiának megtestesülését; „és az Ige testté lőn és közöttünk lakozék," így imádkozik a katholikus, így tiszteli Jézust, egyházának Fejét. Minden imádsága e szavakkal végződik: „A mi Urunk, Jézus Krisztus által, ki veled él és uralkodik mindörökön örökké, Amen." Ha belé-

pünk a *katholikus templomba,* minden az Üdvözítőről szól szivünkhöz; az örök mécs, a szentségtartó, az oltár, a szentmise-áldozat, a feszület; porbahullva imádjuk ott Jézust, az egyház Fejét. Mindennap milliószor imádkozza az egyház Krisztus Jézus tiszteletére ezt a csodálatos dicsőitő éneket Gloria in excelsis Deo — „*Dicsőség Istennek a magasságban*", melyben Ő: „Urunk, Egyszülött Fiú, Urunk Istenünk, Isten Báránya, az Atya Fia — aki elveszed a világ bűneit, irgalmazz nekünk; aki elveszed a világ bűneit — hallgass meg minket. Ki az Atya jobbja felől ülsz, irgalmazz nekünk. Mert egyedül Te vagy szent, egyedül Te vagy az Úr, egyedül Te vagy mindenek fölött, Jézus Krisztus, a Szentlélekkel egyetemben az Atya dicsőségében. Amen." *Minden csütörtök* este a harang jele halálfélelmére emlékeztet; *minden pénteken* az egyház a bűnbánat cselekedeteit szabja elénk, keserű szenvedésének emlékére.

A katholikus egyház törekvése az egész bőjti idő alatt oda irányul, hogy gyermekei szivében ébren tartsa a szeretetet és tiszteletet e szenvedések iránt, melyeknek megváltásunkat köszönhetjük. S ha a katholikus keresztény földi pályafutását bevégzi — megmeredt kezei még a koporsóban is megfeszített Urának és Megváltójának képét szorongatják; mennyire kiábrándítja ezzel szemben az embert, ha a protestánsok halottainak kezében kereszt helyett narancsot látunk. Mi mást céloznak a karácsonyi jászol, — a szent sír felállítása nagypénteken, — a kereszt-út állomásai a templomokban és a szabadban, ha nem azt, hogy a Megváltó életének és szenvedéseinek titkára emlékezzünk s ez emlékezet szivünket át- meg átjárja? Ami magasztosat és fenségest a művészetek legkülönbözőbb ágai eddig létesítettek, azt mind fölhasználta a katholikus egyház arra, hogy vele „hitünk megkezdőjét és bevégzőjét", *Jézust tisztelje.* Maga a protestáns Kahnis, theologiai tanár a lipcsei egyetemen így nyilatkozik: „Azokban a német államokban, hol a katholicizmus a nép-

élettel még szoros kapcsolatban van rendszerint föltételezhetjük, hogy a katholikus keresztény istenfélő, *Jézus Krisztust imádja*, bűneit megvallja, az egyház rendeleteit tiszteletben tartja s Isten házában otthonosnak érzi magát. De hol vannak Németország azon protestáns államai, melyeknek népéről ezt a gondolkodásmódot általánosságban föltételezhetjük? A katholikus egyháznak különös adománya, hogy a népéleten tud uralkodni. Nem szűnik meg harangjaival fáradhatatlanul az időben jelezni azt, ami után törekednünk kell s ami minden idő fölött áll. Hitének jeleit minden útonútfélen elhelyezi."[1]

Már ez a külső tisztelet is mutatja, mily benső érzület hatja át a katholikus szivét Megváltója, Jézus iránt.

A meddig csak az egyház terjed, mindenütt ugyanaz a *megingathatatlan hit* dicsőíti az Üdvözítőt. „Jézus Krisztus ugyanaz tegnap és ma és mindörökké."[2] Az Úr mondotta: „Hisztek az Istenben, énbennem is higyjetek"[3] és az egyház hisz Ő benne, hiszi, hogy ő valóban Isten Fia, nem úgy, amínthogy a próféták Isten fiai, hanem Istentől Isten, Világosságtól Világosság, igaz Istentől igaz Isten, hiszi, hogy Ő az út, igazság és élet; hiszi, hogy egy isteni személyben két természet lakozik, hogy Isten öröktől fogva és ember ki időben lett; hiszi, hogy fogantatott Szentlélektől, hogy született szűz Máriától, hogy szenvedésével megváltotta a világot, hogy föltámadt, hogy fölment a mennyekbe, hiszi, hogy „mindig él és értünk könyörög" és várja dicsőséges eljövetelét az ég felhőin.

Ezért a hitért *áldozták életüket* a katholikus egyház gyermekeinek milliói, ezért a hitért világították be egykoron az egyház gyermekei Róma kertjeit, mint Nero fáklyái; ezért

---

[1] *Hohoff*, Die Revolution, Freiburg 1887, 134. *Zsid.* 13. 8.

[3] *Ján.* 14. 1.

a hitért élünk, halunk valamennyien: vegyétek el ezerszer életemet, de „Jézusomat el nem hagyom."

Jézus *minden reményünk*, „Ő általa van hozzájárulásunk az Atyához."[1] Az Ő halála szerezte meg nekünk az örök életet; nélküle semmit sem tehetünk, nincs másban üdvösség, csak Ő benne. Az Ő érdemeiért nyerjük meg bűneink bocsánatát. Az Ő érdemeiért részesülünk abban a kegyelemben, hogy a parancsolatokat megtartsuk, hogy a kisértéseknek sikerrel ellenállhassunk, egyedül Ő miatta reméljük az örök életet.

Jézus *szeretetünk* tárgya; a Jézus iránt való szeretetből van minden jócselekedet, az Isten iránt való és felebaráti szeretet minden ténye, Jézus iránt való szeretetből szentelik életöket ezren és ezren az egyház gyermekei közül a betegápolásnak, a bélpoklosokat sem véve ki, Jézus iránt való szeretetből mondanak le ezren meg ezren a világ minden élvezetéről és gazdagságáról. „Jézus az én szerelmem" csendül meg minden igazán katholikus szívben, ez hevítette a kebleket minden időben. Ez a szeretet sohasem felejti el Jézus szavait: „Aki atyját vagy anyját inkább szereti, mint engem, nem méltó hozzám."[2]

Ez halvány képe annak a tiszteletnek, melyben a katholikus egyház Jézus Krisztust, az egyház egyedüli Urát részesíti; aki ezt az igazságot kimerítően akarná tárgyalni, annak belső, külső fejlődésében az egész egyháztörténelmet kellene előadnia, hisz magának az egyháznak egész fejlődése és működése nem más, mint Jézus dicsőítése, ki a mi Fejünk, kinek titokzatos teste az egyházé.[3]

Tekintsük már most a protestantizmust. Szeretjük Jézust, tisztelni és dicsőíteni kívánjuk Őt élve és halva: az evangélikus katekizmus azt tanítja, hogy a protestantizmus *legfőképen abban különbözik* a katholicizmustól, *hogy Jézust nagyobb*

[1] *Efez.* 2, 18.
[2] *Mát.* 10, 37.
[3] *Efez.* 5.

tiszteletben részesíti. De lássuk csak ezt a nagyobb tiszteletet, s ha tényleg úgy találjuk, hát utánozzuk. A tisztelet, mely a szívet áthatja, *külsőleg* is kifejezésre jut, azt ajkainkra veszszük. Járjuk be a protestáns országokat, figyeljünk szeretettel és gonddal az emberekkel való érintkezésben, vajjon elhangzik-e egyetlen egy dicsőítő szó a Megváltóról. Mindhiába. E kedves köszöntés: „Dicsértessék a Jézus Krisztus" „Mindörökké Amen", elnémul, mihelyt a katholikus egyház köréből kilépünk. Hiába hallgatózunk reggel, a harangok némán függenek tornyaikban s érczelvök nem hirdeti többé a világnak: „És az Ige testté lőn", sem reggel, sem este. Hiába keressük Jézus emlékét a tereken, sok minden emléket találhatunk ott, egyedül Jézusnak nincs többé emléke az ő körükben. Ne keressük képét a hegyek ormain, a mezőszélen, az erdők sürüjében, ott meg nem találjuk azt; a műhely, a lakószoba falain nem látjuk Őt. Az evangélikus-luteránus vallás még fentartott számára egy helyet, a templomban a feszületet, de a református vallás még onnan is számüzte Őt. Mily kimondhatatlan fájdalom tölti el szivünket, ha Svájcnak a katholikus hajdankorból származó magas székesegyházaiba lépünk. Tágas csarnokok, magas pillérek, üres fülkék — se örök mécs, se szentségmutató, se oltár, se kép, se kereszt! És mégis hány jel emlékeztetett egykor Jézusra, e számára emelt egyházakban! Vajjon hová lettek?[1] Borzalmas gondolat újul meg lelkünkben; föltámad emlékezetünkben az az óra, mikor ez egykori szent helyen fejszecsapások hangzottak, a csarnokok borzalmasan zúgtak s a Megfeszített képeit iszonyú káromkodások közepette darabokra vagdosták. Mikor az az édes „vérrel és sebekkel borított fő" a cikkázó fejsze csapása alatt kettéhasadt, azok a kiterjesztett karok, azok az átlyukasztott lábak darabokra törtek, szétzúzattak és lábbal

[1] V. ö. *Janssent,* Geschichte des deutschen Volkes, Freiburg i. B. 1891—1897, 15—18. kiadás. II. 509. és III. 525. s köv. l.

tiportattak egy oly keresztény vallás nevében, mely megkülönböztető jelének hirdeti: a nagyobb tiszteletet Jézus, az egyház egyedüli Feje iránt. Különösen nyomasztólag hatott rám ez a gondolat a fenséges *bázeli dómban*, melynek külső építkezése hatalmas benyomást kelt ugyan, belseje azonban csupasz és rideg, mint valami sírbolt. Itt 1529. február 9-én összezuztak mindent, ami csak az Isten házában szent volt. „*A rendházból*“ így irja a régi krónikás[1] „*előkerítettek egy nagy feszületet, a végére hosszu kötelet erősítettek, s 8—10 és 12 éves fiuk egész raja a búzapiacra vonszolta azt, miközben énekelték: Ó, te szegény Judás, ha Isten vagy, védekezzél, ha azonban ember vagy, akkor folyjon a véred! Oecolampadius hitűjító* e fölött való örömében újjongva ezeket irta Capitonak: *ez a babonásokra* (a katholikusokra) nézve *nagyon szomorú látvány volt, kik vér-könnyeket szerettek volna sírni.*“ Valóban, ma is vért sírnánk, a gyalázat miatt, melyet az Üdvözítőn elkövettek. Ama naptól kezdve, mintegy gyászában megdermedve áll ez ősi egyház — komoran minden dísz és pompa nélkül; — ama naptól kezdve keresztet többé nem látott s nem maradt egyetlen egy jel sem, mely az egyház Urára, rád, ó édes Jézus, emlékeztetne! Csak üres csarnokai állanak, melyekből emlékedet száműzték. *Miben különbözik a protestantizmus* a *katholikus egyháztól? Abban, hogy a protestáns egyház Krisztust egyedül ismeri el és tiszteli az egyház urának.*

Ez azonban *külső* tisztelet: lássuk a *belsőt*, a belső tiszteletet egymagában; felejtsük el egy pillanatra, hogy a mélyebb benső tiszteletet az ember *külsőleg is akarja kifejezésre juttatni*, mert *ez természetében rejlik* s hogy a protestantiz-

[1] *Janssen* i. h. III. 96. s köv. l. —; miként Svájcban, hasonló módon történt ez mindenütt, ahol az új tanítást elfogadták; így *Rotenburg* város krónikájában az 1525. évről olvassuk: „*A keresztrefeszített Úristent március 24-ikén lefejezték s karjait leütötték*“ stb. stb. Janssen id. h. II. 530. l.

musban sem fogunk oly atyát vagy urat találni, aki lemondana arról, hogy gyermekei, alattvalói benső tiszteletüknek külső jelekkel is kifejezést adjanak. Ha Jézust az egyház Urának akarjuk tisztelni, akkor *elsősorban hinnünk is kell*, hogy Jézus az egyház Ura.

Csakhogy érvényes hitcikkelyt képez-e még a Jézus Krisztusban való hit a protestantizmusban, azaz követeli-e a protestantizmus az ő híveitől, hogy higyjenek: Jézus Krisztusban, Isten egyszülött Fiában, a mi Urunkban, ki fogantaték Szentlélektől, születék szűz Máriától, kínzaték Pontius Pilátus alatt, megfeszíttetek, meghala és eltemetteték, alászálla a poklokra, harmadnapon halottaiból feltámada, fölméne mennyekbe, ott ül a mindenható Atya Istennek jobbja felől, onnan lészen eljövendő ítélni eleveneket és holtakat? Ragaszkodik-e a protestáns vallás a Jézus Krisztusról, az egyház Uráról szóló ez igazságokhoz? Kívánja-e ezt a hitet az ő tagjaitól? Kívánja-e legalább csak pásztoraitól, lélkészeitől, kívánja-e legalább csak szuperintendenseitől, vagy legalább azoktól, kik theologiáját tanítják? Hiszen mind ennek oly világosnak, oly magától érthetőnek kellene lennie, annál inkább oly keresztény vallásnál, mely megkülönböztető ismertetőjelét épen Jézus Krisztus tiszteletében látja. Csakhogy sajnos, másképen áll a dolog. — Igaz, mikor Luther az egyháztól elvált, magával vitte a hitvallást is, csakhogy közte és a mai protestantizmus között közel 400 év fekszik s e 400 év alatt mily ijesztő változás történt. mily fájdalommal és szenvedéssel teli látvány tárul szemeink elé; e 400 év alatt Jézus vita tárgyává sülyedt, melyen a protestáns egyháznak még hivatalos képviselői sem tudnak megegyezni.

Hogy mivé lett a Jézus Krisztusban való hit, arról a „Deutsche evangelische Kirchenzeitung“ így ír:[1]

[1] *Huppertnek* az 1901. évf. 6. számában „Der deutsche Protestantismus zu Beginn des 20. Jahrhunderts“ című műve után. Köln, 1902. Fejtegetéseinkben mindvégig foglalkozni fogunk ezzel az érdemes könyvvel.

„Manapság tagadják a kinyilatkoztatás isteni tetteit. az örök Istenfiának világra jövetelét, természetfölötti születését. mennybemenetelét, sőt sokszorosan föltámadását is A mai theologia mindent szétszedett."

A híres berlini udvari hitszónok, *Stöcker* pedig erre a szívreható panaszra fakad:[1] „A mi államegyházainkban a hittagadás és vallásellenesség minden mértéke még a szószékeken is megengedett dolog *A minap kellett megérnünk azt, hogy egy szuperintendens és lelkész, ki egy iratában Jézus Krisztus istenségét hamis tannak nyilvánította ennek dacára kettős tisztségében megmaradt.*"

A berlini protestáns „Kreuz-Zeitung"[2] 1902-ben ezeket írja: „Az egyház már azon van, hogy elvileg föladja *a Jézus Krisztus feltámadásáról* szóló hitcikkelyt, mely pedig saját fönmaradásának alapja *s húsvéti szentbeszédeket* tarttasson *Jézus porladó teteméről.* S azok az emberek, akik ebben látják az igaz kereszténységet, *részben egyházi tisztséget és méltóságot viselnek, vagy pedig a theologiának tekintélyes és befolyásos tanítói és tudósai.*"

Ily irányú tanítója a protestantizmusnak *Hanne J. R.* lelkész, a Protestáns-egyesület alapítóinak egyike, aki Chemnitzben és Lipcsében tartott egy fölolvasását e szavakkal végezte: „*Hogyan keletkezett Krisztus istenségének dogmája? Egy pogány zsidó bölcselet volt a szülőanyja, püspöki uralomvágy az apja, egy pogány császár tartotta a gyermeket keresztvízre, átokkal van megbérmálva.*"[3]

E nagytekintélyű tanítómestereket és tudósokat még messze fölülmúlja *Harnack Adolf* tanár, kit a protestáns theologia legújabb fejlődésében döntő hatalomnak tekintenek.

---

[1] Lapja 1899. évfolyamának 2. számában.

[2] 1902., 193. szám.

[3] Briefe aus Hamburg, ein Wort zur Verteidigung der Kirche gegen die Angriffe von sieben Leugnern der Gottheit Christi. Berlin, 1883. Előszó.

Harnack tanár 600 hallgatója előtt „A kereszténység lényegéről“ tartott előadásokat, melyek gyors egymásutánban 26000 példányban terjedtek el. A negyedik kiadáshoz írt bevezetésében hivatkozik arra a fényes elégtételre, melyben „ez előadásokból kifolyólag“ részesült „hazánk legtöbb országa, sok külföldi állam, minden felekezet, minden theologiai és egyházi pártállás részéről.“ De hát mit is tanít Harnack Adolf theologiai tanár a kereszténység lényegéről a protestantizmus minden árnyalatának helyeslése mellett? Hallgassuk meg erre nézve Harnack kollégáját, *Stöcker*,[1] protestáns udvari hitszónokot: „Ha dr. Harnacknak igaza van, akkor a kereszténység közel 1900 év óta nagy tévedésekben élt, melyek Isten fölsége ellen vétenek; mert ez a tudós tagadja Krisztus istenségét, a föltámadás tényét, a Szentírás csodáit s ezzel mindazt, ami a kereszténységben természetfölötti. Eszerint Krisztus nem az evangéliumba való. Ez nem jelent sem többet, sem kevesebbet, mint azt, hogy nem szabad vallanunk: ‚Hiszek Jézus Krisztusban!‘ Aki Harnackot követi, az nem hihet a Megváltóban. Ennek az újkori theologiának más a vallása, mint nekünk. Hogy az új és régi vallás közti különbséget világosan láthassuk, kérdezzük csak önmagunktól: Szabad-e nekünk Krisztushoz imádkoznunk? A lelki gyötrelem óráiban szabad-e Krisztushoz kiáltanunk: Uram, irgalmazz nekünk? Az egyház mindenkoron imádkozott Jézus Krisztushoz. De ha nem hiszszük, hogy Ő Isten, akkor többé nem is imádkozhatunk Őhozzá, mert hisz emberhez imádkozni Istenkáromlás volna. Válaszszunk: vagy — vagy.“

Nagyon is értjük e Krisztusban hivő férfiú fájdalmát és osztozunk is benne. Mivé sülyesztették a protestáns theologia fölesketett tanítói Jézus Krisztust, ki nélkül nincs üdvösség? ott áll, megfosztva isteni lényegétől, mint közönséges ember,

---

[1] A „Deutsche evangelische Kirchen-Zeitung“ 1902. évfolyamának 1—6. számában.

tévedéseknek alávetve, telve népe előítéleteivel az a Jézus Krisztus, kinek halála már nem bir engesztelő erővel, ki sohasem támadt föl halottaiból, ki nem ül Atyjának jobbja felől s azért nem is lészen eljövendő ítélni eleveneket és holtakat. Tehát idáig jutott Krisztus a protestantizmusban 400 év alatt, amint azt *maga Luther is előre sejtette,*[1] így halt meg mintegy másodszor, *isteni lelkét kilehelve a protestáns alapvető tanítások következetesen logikus fejlődése mellett;* a protestantizmus nagy tömege pedig nyugodtan, sőt helyeslésssel veszi ezt tudomásul s csak kevesen akadnak férfiak és jámbor asszonyok, kik, mint egykor a Kálvárián történt, megkönnyeznék a drága halottat.

De ha a Jézus Krisztusban való hit a protestáns theologia nevében nyilvános tagadás tárgyát képezi, ha az ember az evangélikus-luteránus egyháznak teljes jogú tagja, lelkész és szuperintendens lehet, ha mint a protestáns lelkipásztorok tanítója és mestere szerepelhet, anélkül, hogy Krisztust Istennek vallja, hogy higyje róla, miszerint Jézus Krisztus minket megváltott, hogy halottaiból föltámadt, hogy Atyja jobbja felől ül, hogy eljövendő leszen ítélni eleveneket és holtakat, ha mindez tagadás tárgyát képezheti a protestantizmus hivatalos tényezői részéről: akkor mi jogon tanítja *a protestáns katekizmus, hogy a protestáns egyház a római katholikustól főleg az által különböznik, hogy a protestáns egyház Krisztust az egyház egyedüli Urának tiszteli?* Mi jogon követelhetí a pro-

[1] Látni fogjuk nemsokára, mondotta aggódó előérzettel, hova fognak jutni azok, kik a Szentírást „álbölcselkedő értelemmel és éles finomsággal méregetik és bírálgatják", még azt is tagadni fogják, hogy „Krisztus nem Isten." Valóságos csoda lesz, mily éles elméjűvé válik majd az emberiség, de különösen a buta csőcselék; hogy fogják fejüket rázni és mondogatni: De hát Istenség és emberség két különböző dolog, e kettő között mérhetetlen ür tátong. Hogy lehetne az egyik a másik is egyúttal, vagy hogy mondhatja valaki: Ember Isten is egyúttal! Ez a mai protestantizmusban bevégzett tény. Luthers sämmtliche Werke 29. 216. l. *Janssen* i. h. II. köt. 409. l.

testantizmus, hogy küldetését elismerve, tőle tanulják megismerni a katholikus népek Jézus Krisztust? Keresztény férfiak, ez nem helyes eljárás, nekünk nincs szükségünk arra. hogy oktatást vegyünk, miképen kell Jézust, egyházunk Fejét tisztelni. Azt a tiszteletet, melyet az egyház Megváltója iránt úgy külsőleg, mint belsőleg már kétezer év óta tanusít, azt eddigelé meg nem közelítették egy oldalról sem. Akik Krisztust igazán szeretik, azoknak nem kell tőlünk elszakadniok. inkább egyesülniök kellene a mi hitünkkel, a mi reményünkkel, a mi szeretetünkkel Jézus iránt, ki egyházunknak egyedüli Feje; sorakozzanak mellénk s velünk együtt zengjék ezt a régi, megható egyházi éneket:

Jézus! a rád emlékezés
Legédesebb örvendezés;
De bírni téged meghalad
Minden gyönyört az ég alatt.

Jézus! nekünk kedves dalunk,
Bájlóbb zenét nem hallhatunk;
Nincs szív-vidító annyira,
Mint Jézus, Isten egy Fia.

Amen!

MÁSODIK ELŐADÁS.

A SZENTÍRÁS.

Felolvastatott 1902. dec. 4-én.

II. A SZENTÍRÁS.

Keresztény férfiak!

Első előadásunkban szóltunk arról a hűséges szeretetről, melylyel a katholikus egyház Krisztust, Isten Fiát, mint az egyház egyedüli Urát tiszteli s hogy ennek a tiszteletének kétségbevonhatatlan bizonyitékait is adja. Fájdalommal hallottuk egyes Krisztusban hivő protestánsok szívreható, komoly panaszait, hogy t. i. a Krisztusban való hitet már theologiai főiskolák tanszékein is tagadják, pedig a kereszténység egész létjogosultsága a Krisztus istenségében való hithez van kötve és oly vallás, mely nem hisz többé Krisztus istenségében, lehet uj vallás, de semmiesetre sem keresztény.

Tekintsünk egy másik szemrehányást, melylyel a katholikus egyházat közel négyszáz év óta számtalanszor illetik, hogy t. i. *elhanyagolja a Szentírást.*

Azt mondják a protestánsok, hogy a katholikus egyház megvonta híveitől Isten tiszta igéit, még pedig azért, mert Isten igéje saját tanításainak, hagyományának ellentmond; Luthernek elévülhetetlen érdemül tulajdonitják, hogy a bibliát a pad alól előhuzta és ő lett volna az első, ki a bibliát németre fordította: így aztán alkalma nyílt az emberiségnek, hogy maga lássa és vizsgálja, mi az Isten igéje, mi az

igazság; így keletkezhetett oly egyház, mely egyedül Isten igéjére van alapítva.

Ez az oka annak, hogy most is nem egy felszólítás hangzik protestáns részről, mely az evangélium hirdetését célozza a szegény katholikus népek részére.

Megint nem azokhoz fordulunk, kik vak gyűlöletükben ily szemrehányásokkal illetnek, hanem azokhoz, kik a katholikus egyházról terjesztett téves nézeteket jóhiszeműleg vallják; ezeknek kiáltjuk oda: *Tévedésben vagytok,* tévedésben *rólunk* és *saját magatokról!*

Az egyház a Szentírást mindenkor a legnagyobb tiszteletben tartotta; híveitől azt soha meg nem vonta s a népnyelvbe való átültetéséről rég gondoskodott, mielőtt még Luther megjelent.

Közel kétezer év óta őrzi a katholikus egyház a Szentírás könyveit, mint *az ég szent okmányait.*

Ki volna képes fölsorolni mindazt a lelkes dicsérő szót, melyekkel az isteni kinyilatkoztatás e könyveit kezdettől fogva illette; olvassuk csak sz. Ágostont, sz. Jeromost, Ambrust, Gergelyt, Aranyszáju sz. Jánost; de minek csak egyes neveket említeni, mikor Keletnek, Nyugatnak nincs oly egyházatyája, ki minden egyes művében dicsőítő himnuszt ne írt volna az ó- és újszövetség szentkönyveire?

Ezek a szentkönyvek képezték roppant tanulmányaiknak kincsesbányáját, ezek hitszónoklataiknak, tanításaiknak, egész szellemi és vallásos életöknek gazdag tárházát; ezek voltak védelmi és támadó eszközeiknek fegyvertára a pogányság, zsidóság és téves tanításokat hirdetők ellenében.

Rhabanus Maurus[1] a Szentírást az Ige megtestesülésével hasonlítja össze. Ezeket írja: „A Szentlélek működése volt, hogy az Ige szűz Máriában testet öltött s a Szentlélek

---

[1] Lásd *Hurter* Compendium theologiae dogmaticae Oeniponte tom. I. tract. II. sect. II., in prologo exposit. in Leviticum.

sugallatából szóltak[1] a szent férfiak is, Isten írott Igéjének adva ezáltal életet; Isten Igéje egyik esetben emberi alakban, másik esetben a betű alatt rejtőzik stb."

A Szentírásnak ily nagy becsben tartása mellett tanuskodik az a körülmény, hogy a katholikusok inkább elszenvedték a legkülönbözőbb kínzásokat, hogy sem kiszolgáltatták volna a szent könyveket a pogányoknak. E nagy tisztelet mellett szól az a tény, hogy a szent evangéliumot az ünnepies istenitiszteletnél ünnepiesen *éneklik* s hogy a hívek *fölemelkednek* helyükről még akkor is, ha csak csendesen olvassák azt a szentmisében.

E nagy tiszteletben tartásnak világos bizonysága továbbá, hogy katholikus ember *bűnnek* tartja még azt is, ha valaki a Szentírás szavaival meggondolatlanul él, vagy azokkal tréfálkozik.

A katholikus egyházban *hitcikkely,* hogy az egész Szentírás a Szentlélektől sugallt könyv. Azért már a 398-iki *negyedik karthágói zsinat* is minden püspöktől megkövetelte, hogy fölszenteltetése előtt következő esküt tegyen: „Hiszem továbbá, hogy egy és ugyanaz az Úr és mindenható Isten teremtője az új- és az ószövetségnek, a törvénynek, a prófétáknak és az apostoloknak."

Ugyanezt a hitcikkelyt erősítette meg a *flórenczi és a trienti* zsinat; hallgassuk meg e helyütt csupán az 1870-ben tartott utolsó *vatikáni* zsinat nyilatkozatát: „Aki a Szentírás egyes könyveit abban a terjedelemben, amint a trienti szent zsinat felsorolja, nem szent és kánoni könyveknek tartja, vagy tagadja, hogy isteni sugallaton alapszanak: ki legyen közösítve."[2]

E hitcikkelylyel, mely szerint a Szentírás könyvei Istennek kinyilatkoztatott és sugallt igéit tartalmazzák, szorosan

---

[1] *Pét.* II., 1, 21

[2] Sess. 3 can. 4.

összefügg az a *példátlan szeretet és tisztelet,* melylyel az egyház ezeket a szent iratokat évszázadokon át ezer meg ezer példányban kolostorok és apátságok tudós lakóival a lehető legszebben és legpompásabb kivitelben *lemásoltatta.* A méltányosan gondolkodó protestánsokat már maga ez a tény is fölvilágosíthatná. Oly könyvet, melyet nem sokra becsülünk, csak nem írunk le ezer meg ezer példányban, még pedig a lehető legnagyobb szorgalommal, a lehető legpompásabb kivitelben, telve azokkal a csodás miniature-képekkel. S hogy manapság Szentírásunk van, nem kell-e ezt egyes-egyedül a kath. egyháznak tulajdonítanunk?

Az egyház a Szentírást mindenkor Isten kinyilatkoztatott, sugallt igéjének tartotta. Innen magyarázható az a folytonos gondoskodása, hogy távoltartsa a legcsekélyebb változtatást, hozzátevést vagy csonkítást; innen van az a szorgos gondoskodás, melylyel az egyház a szentiratok tisztasága és valódisága fölött őrködött és ma is őrködik. Azért az egyház sohasem fogja megengedni, sőt nem is engedheti meg azt, hogy ezek a szent könyvek gyermekei között szétosztassanak anélkül, hogy azokat előbb át ne vizsgálta, azok tartalmát helyesnek el nem ismerte volna. A Szentírás körül támadó legcsekélyebb bizonytalanság, már csak azért is, mert Isten kinyilatkoztatott igéjét tartalmazza, a legnagyobb zavarnak lehet okozója, aminek elrettentően világos példáját mutatja az a harc, mely a protestantizmus keblében manapság a biblia körül folyik. Ha az egyháznak általában kötelessége a kinyilatkoztatott igazságot az embereknek közvetítenie, akkor első sorban kötelessége gondoskodnia arról is, hogy ezek a szent könyvek meg ne hamisíttassanak, „hogy — amint sz. Jeromos[1] írja — az isteni könyvek e kincse, melyet a Szentlélek a legnagyobb bőkezűséggel adott az embereknek, veszendőbe ne menjen."

---

[1] In Mich. 1, 10.

És hogy mily hűséggel teljesítette az egyház ebbeli kötelességét, arról a legújabb időben meggyőző bizonyságot ad elvált testvéreinknek *Wordsworth János*[1] anglikán püspök. Wordsworth tizenegy évig dolgozott egy kritikai biblia-kiadáson, még pedig a világ legnagyobb tudósainak közreműködésével, úgy, hogy azt mondja, azok mennyisége oly nagy, hogy azt fölsorolni úgyszólván lehetetlenség; e munkája közben összehasonlított 29 régi kéziratot, melyek kettő kivételével a 6—9. századból valók s *az eredmény* a katholikus Vulgátával *oly tökéletesen egybevágott,* hogy *egyetlenegy pontban sem talál lényeges eltérést.* Ez mindenesetre fényes bizonyság amellett, hogy mily nagyra becsüli a katholikus egyház a Szentírást és mennyire volt és van is igaza akkor, mikor az ég e szent hagyatékának hűséges gondját viseli.

De ha a szentiratokat megőrizte, vajjon mondhatjuk-e akkor, hogy *azokat* híveitől *megvonta?*

Nem elég-e arra mutatnunk, hogy a Vulgáta a könyvnyomtatás föltalálásától 1500-ig körülbelül 100 kiadást ért?[2] *Ötven év alatt száz kiadás*, minden évre kettő! De hát miért *nem voltak* a bibliának *német fordításai* Luther előtt? Hogy miért nem voltak? De hisz' Luther előtt magában Németországban *14 teljes biblia-kiadás* jelent meg *német* és *5 alnémet tájszólásban*,[3] összesen tehát *19 német biblia-kiadás!* Ezek között van az a pompás német biblia 1483-ból, melyet *Wolgemut Mihály* száznál több fametszettel ellátott. „Az egész Írásnak ez a csillogó műve helyes, közönséges német nyelven és szép képekkel", legnagyobb elterjedésnek örvendett s legnagyobb befolyást gyakorolt. Ugyanabban a könyvnyomtatóban (a Koberger-félében) 1500-ig 15 biblia-kiadás látott napvilágot; a bázeli Auerbach-félében 1479-től 1489-ig

[1] Stimmen aus Maria-Laach, 36, 134. s köv. l.

[2] *Janssen*, i. h. I. 20. s köv. l.

[3] *Janssen*, i. h. I. 60. V. ö. Stimmen aus Maria-Laach 46, 132. s köv. lap.

9 bibliakiadás; Nürnbergben 1471-től 1482-ig szintén 9 jutott a könyvpiacra, stb. Mennyi biblia ily rövid idő alatt! És vajjon mi oka lehetett annak, hogy a könyvnyomtatók ily nagy mennyiségű bibliával árasztották el a könyvpiacot? Vajjon plátói szeretet-e? Ugyebár nyilvánvalóan nem más, mint hogy szükségletet elégített ki, hogy az emberek a bibliát vásárolták s azok nyomtatása nyereséggel kecsegtette őket! Valóban, aki jóakaratú, nagyon is könnyen beláthatja, hogy a biblia nem volt elrejtett könyv és hogy teljes lehetetlenség volt azt csak 1520-ban a pad alól előhúzni. A bibliának ez a pad alól való előhúzása *legenda*, mely a világtörténelem világossága előtt nem létezik s melynek *végre valahára már meg kellene szűnnie.*

Azonban a katholikus egyház a bibliaolvasásra vonatkozólag *rendszabályokat* hozott; de vajjon jogtalanul járt-e el ezáltal? Lássuk csak ezeket a rendszabályokat: Az egyház a szentiratok korláttalan olvasásához bizonyos műveltségi fokot követel azok olvasóitól; azokról a bibliakiadásokról tehát, melyek héber, görög vagy latin nyelven jelentek meg, — az illető bibliakiadás egyházi jóváhagyásán kívül — közelebb nem rendelkezett; azokról a bibliakiadásokról azonban, melyek a nép nyelvére fordítva megjelentek s ily módon olvasmányul szolgáltak a magasabb műveltség nélkül biró kereszténveknek is, ezekről a bibliakiadásokról azt határozta, hogy a szent és érinthetetlen szöveg alatt rövid és helyes magyarázat foglaljon helyet a szentatyák tanításainak megfelelően.

Ezzel az egyház a Szentírást meg nem vonja senki fiától, csak elejét igyekszik venni annak, hogy valaki a Szentírás szavait hamisan értelmezze; hiszen maga szent Péter is azt írja, hogy Pál leveleiben „némelyeket nehéz megérteni, miket a tudatlanok s állhatatlanok meghamisítanak, mint egyéb írásokat is, a magok veszedelmére.“[1] Vajjon szemünkre vethetik-e ezt.

[1] *Pét.* II. 3, 16.

nekünk a protestánsok? Hiszen maga Luther is azt mondja: „Senki se gondoljon arra, hogy az Írást megízlelte, hacsak száz évig együtt nem kormányozta az egyházat a prófétákkal, Keresztelő Jánossal — és az apostolokkal. Azért nagy csodának kell tartanunk azt, ha valaki Isten igéjét helyesen értelmezi.“ [1] Hogy mire vezetett a minden emberfia gondjára bízott *Szentírás-magyarázás*, annak nem egy borzasztó és elijesztő példáját mutatja a reformáció története. Mert írva vagyon: „Menjetek az egész világra és hirdessétek az evangéliumot“, azért egykor Sct-Gallen lakói a város kapuin kirohanva elszéledtek a négy világtáj irányában, hogy meghívják az embereket Isten országába.[2] Appenzellben egyszer 1200 ember állt össze s az Irás szavai szerint: „Ne törődjetek azzal, mit fogtok enni“, várakoztak a táplálékra, melyet a mennyei Atya fog nekik küldeni, míg végre az éhség szét nem kergette őket. A lehető legfogyatékosabb öltözékben, lábbeli és pénz nélkül egész sereg ember kóborolta be az országot a háztetőkről prédikálva, mert a biblia szerint: „amit fületekbe súgnak, prédikáljátok azt a háztetőkről“; sokan elhagyták feleségüket és gyermekeiket, hogy az Írás értelmében járjanak el, mely szerint Krisztusért mindenünket el kell hagynunk; sokan a bibliát égették el, mert írva van: „A betü öl, a lélek éltet.“ Az egyház nagy bölcsességgel mindenkor elejét tudta venni az ily értelmezéseknek.

Mi következik mindebből? Hogy a Szentírás a katholikus egyházban minden időben a legnagyobb tisztelet tárgyát képezte és képezi manapság is, hogy az egyház azt mint valami szent ereklyét megőrizte, hogy az emberiség a szentiratok fönmaradását egyesegyedül neki köszönheti, hogy a Szentírás volt az az örökké új kútforrás, melyből az egyház atyái,

---

[1] *Seidler,* Luthers Tischreden. Lipcse 1700. 8. l.

[2] *Janssen,* i. h. II. 414.

tanítói, püspökei és hívei mindenkor táplálkoztak, hogy a szentiratok használata az egyházban minden időben megvolt, hogy a szentiratokat gyermekeiknek adja és ajánlja, azoknak pedig, kik a kellő ismeretekkel önmagukban nem rendelkeznek, — szerető gondoskodásában — a szent szöveghez fűzött bölcs megjegyzésekben a szentatyák magyarázatait nyujtja.

S h aXIII. Leó[1] a püspököket a Szentírásról írt gyönyörű körlevelében inti: „Tekintélyetekkel és buzdításotokkal buzgón oda hassatok, hogy a Szentírás tanulmányozása a fenhatóságtok alá tartozó tanintézetekben és főiskolákon tiszteletben részesüljön és virágozzék, — vajha e tanulmányozás teljes és egészséges virágzásnak indulna — az egyház vezetése mellett a szentatyák üdvös mintaképe és példája, valamint az ősök dicséretreméltó szokásának szem előtt tartásával", — úgy csak megegyezik azzal, amit másfél évezred előtt Jeromos[2] írt: „Olvasd sokszorosan a szent iratokat, sőt — sohase hagyj föl ezzel a szent olvasmánynyal."

Azonban a katholikus egyház a *bibliaolvasást nem teszi kötelezővé! A katholikus egyház nem kötelez senkit, hogy bibliával rendelkezzék.* — Ez igaz, — de hát kötelezhet-e a katholikus egyház a bibliaolvasásra? — Mondhatja-e a katholikus egyház: „Aki a bibliát nem olvassa, akinek bibliája nincs — az nem üdvözülhet?!" Tanította-e ezt Krisztus? Vagy talán az apostolok? Egy kis gondolkozás a kérdésre a feleletet azonnal megadja. Ha a bibliaolvasás az üdvösségre szükséges volna, mi lesz akkor azokkal, kik olvasni nem tudnak? Ha a biblia birtoklása az üdvösségre szükséges volna, akkor mi lesz azokkal, kik bibliát szerezni nem tudnak? Manapság a könyvek a könyvnyomtatás révén olcsók, így könnyen juthatunk hozzájuk s az olvasás ismerete

---

[1] „Providentissimus Deus."

[2] De vita clericorum ad Nep.

is általános; — de gondoljunk csak a kereszténység első századaira!

A pogány népeknél, kikhez az apostolok mentek, vajjon ki tudott olvasni? Mikor Bonifác a németeket a katholikus vallásra térítette, hol volt még akkor az olvasás ismerete? És mennyibe került abban az időben a biblia egy példánya, egy pergamen kézirat? Hogy szerezhetett volna minden megtérő keresztény akkora összeget, hogy ezen bibliakéziratot vásároljon, mikor a kereszténységnek épen az képezte különös ismertető jelét, hogy: „*a szegényeknek* hirdettetik az evangélium." S ha az első keresztények rendelkeztek volna is annyi pénzzel, hol vették volna *a másolókat* e millió és millió biblia leirására? Hol a *fordítókat* a biblia átültetésére mindazon országok nyelvére egészen Judáig, ahol csak az apostolok prédikáltak?

Mivelhogy pedig világos dolog, hogy a bibliaolvasást vagy a biblia birtoklását sem Krisztus, sem az apostolok nem tették, sőt nem is tehették kötelezővé és mindenki látja, hogy Krisztus tanitványainak *milliói anélkül, hogy bibliájuk lett volna, vagy azt olvasták volna — hitükben mégis szentül éltek és szentül meg is haltak:* ezért a katholikus egyház sem bocsátott ki soha oly rendeletet, mely a *biblia olvasását* vagy annak *birtoklását* az egyes kereszténynek *kötelességévé tenné. Azonban mindenkoron ajánlotta a szent könyvek olvasását.* Minden katholikus tanuló-gyermeknek megvan a biblia-történet, az ó- és újszövetség kivonata, amely eljárást a protestáns tanférfiak is követik; igy a berlini felső tanintézetek evangélikus hitoktatóinak értekezlete, Trosien igazgató-főkormánytanácsos Magdeburgban[1] ki a teljes bibliának iskolai használatát fontos pedagogiai szempontokból helyteleníti, azzal a megokolással, hogy: „a biblia világkönyv, de nem gyermekeknek való."

[1] Az „Illustr. Zeitung" 1898. nov. 17-iki számában, „Allgem. Zeitung", 1891. dec. 10-iki számában.

„Az egyház úgy határozott", írja XIII. Leó föntemlített körlevelében, „hogy ne csak a Szentírás nagy részét olvassák és tegyék elmélkedés tárgyává az ő szolgái mindennapi breviáriumi imádságukban, hanem hogy ugyanazokat a szent iratokat a székesegyházakban, kolostorokban és konventekben is magyarázzák, még pedig erre alkalmas férfiak, s hogy legalább vasár- és ünnepnapokon a hívek is tápláltassanak az evangélium gyógyító igéivel." Mi több, az apostoli Szentszék, hogy híveit a Szentírás szorgalmas és ájtatos olvasására hathatósan serkentse, *még búcsút is engedélyez* mindazoknak, kik az egyház intelmét követik: „Aki az evangéliumot az illetékes egyházmegyei hatóságtól megvizsgált és jóváhagyott kiadásban legalább egy negyedóráig olvassa, *naponkint egyszer 300 napi búcsút nyer,* aki egy hónapon át végzi ezt a gyakorlatot, ha gyónik és megáldozik, *teljes búcsúban részesül.*" Az egyház tanítása és eljárása mindig megfelelt a nagy egyházatya, Aranyszáju sz. János szavainak: „*Megbecsülhetetlen kincs, Szeretteim, a szent iratok olvasása, — azért kérve-kérlek benneteket, olvassátok a szent iratokat a legnagyobb szorgalommal.*"[1]

Lássuk már most a Szentírást a protestantizmusban. A protestantizmus már keletkezésénél kijelentette, hogy a Szentírás *egyetlen forrása* az ő vallásuknak, s a kinyilatkoztatásnak *minden néven nevezendő emberi közvetítése kárhoztatandó.* Csak Isten igéje, Isten teljes igéje, menten minden emberi hozzátevéstől, ez a kiáltás hangzott mindenfelé a hitújítás idejében: innen az evangélikus keresztények elnevezés is.

Ezáltal a Szentírás egészen új méltóságra látszott jutni; minden egyes keresztény mintegy közvetetlen érintkezésbe látszott lépni a Szentlélekkel; innen van, hogy reformátoraikat, azok emlékszobrain, bibliával a kezükben ábrázolják, hogy a

[1] Raccolta 676. l. — Hom. 35. in. cap. XIV. Genes.

templomaik közepén levő asztalra a bibliát, egész hitvallásuk alapját helyezik.

Igaz, a hitújítás a szentiratok dicséretével nem fukarkodott, s a Szentírás elterjesztésére óriási összegeket áldozott, amint manapság is áldoz az evangélikus bibliatársulat. Csakhogy valóban nagyobb tiszteletben részesül-e a Szentírás elszakadt testvéreinknél? Jobban tisztelik-e, mint mi? Valójában hitük alapja-e a Szentírás?

Az „Evangelische Kirchen-Zeitung"-ban[1] olvasom: Kibontott zászlókkal viszik az ifjúságnak a bibliától való idegenkedést; a biblia iránt való tiszteletüket hosszú időre, talán örökre elvették." Egy szász prédikátor így panaszkodik:[2] „Az ifjúság az egyház hitével szakított. Az apostolok és evangelisták nyomorult kontárok, Jézus Krisztus a képzelet ködszerű alakja „*a biblia — rom.*" Az „Allgem. evang.-lut. Kirchenzeitung" egy tavalyi számában ezeket találjuk: „Ki ne látná azt, hogy népünkben a vallásos meggyőződés hanyatlása tapasztalható, még pedig oly mértékben, mint még soha a hitújítás napjai óta —; a kereszténység közepette egy nemzedék él, mely a hit legelemibb igazságait s a biblia tényeit sem hiszi többé."[3]

Hogy értsük ezeket a panaszokat egy oly vallás részéről, melynek léte, mint ők mondják, az evangéliuméval szorosan összefügg?

Menjünk csak vissza egy pillanatra a hitújítás idejébe, mindjárt megértünk mindent.

Gondoljuk csak meg, hogy akiknek egykor Luther a Szentírást mutatva odakiáltott: „Ime ez az igaz hit egyedüli alapja", azok a katholikus egyház gyermekei voltak, kiknek már gyermekkoruk óta húsukban és vérükben volt a szentiratok nagy tiszteletben tartása, mint jó magának is; ők egé-

[1] Az 1901. év 27. számában.

[2] A „Berliner evang. kirchl. Anzeiger" 1896. jan. 3-iki számában.

[3] 1902. évf. 1. szám.

szen természetesnek találták, hogy az ó- és újszövetség szentiratait igazaknak és isteni sugallaton alapulóknak tartsák, hisz még katholikusok voltak. Csakhogy az idők változtak; a katholikus idők ez öröksége elveszett, s lassankint oly férfiak léptek föl, kik a bibliát kezükbe véve kérdezték önmaguktól: *Hát csakugyan isteni sugallaton alapuló könyv-e ez?* ki biztosít minket arról, hogy ezek a Szentírásnak nevezett papírlapok Isten igéjét tartalmazzák? Csakugyan igaz volna mindaz, amit e könyvben olvasunk? Hogy tudhatom, hogy ez isteni könyv? A katholikus egyház tanítja ezt, de hát mi közöm nekem a katholikus egyházhoz? Az átszármaztatás, a hagyomány tanúskodik amellett, hogy ezt a könyvet mindenkor isteni sugallaton alapulónak tartották! De a hagyománynak, az egyház révén való átszármaztatásnak semmi értéke és becse nincsen! Honnan tudjam tehát, hogy ez a Szentírás, hogy ez igaz és isteni? Pedig ezt csak tudnom kell, mielőtt hitelt adok neki.[1]

Az evangélikus katekizmus tanitja:[2] „A Szentírást *arról ismerem meg,* hogy *önmagáról tesz bizonyságot*;“ de hát épen azt szeretném tudni, vajjon hitelt adhatok-e neki, mikor önmagáról bizonyságot tesz. Az evangélikus katekizmus szerint: „Az Irás igaz voltát arról ismerhetem meg, hogy *jövendölései teljesültek*“, csakhogy nem későbbi keletüek-e ezek az iratok? Az Irás isteni voltát felismerhetem abban a *megdicsőítésben*, melyben (Krisztus) az ige hirdetését jelekkel, csodatételekkel és különböző erőkkel minden időben részesítette;“ de hát ezekről a csodatételekről, jelekről és erőkről épen a Szentírás szól, én meg épen azt akarom tudni, vajjon kell-e hinnem s hihetem-e mindazt, ami e könyvben irva van! A Szentírás igaz voltát meg kellene ismernem „*Isten erejéről,* mely benne lakozik, hogy t. i. *üdvözíti* mindazokat,

[1] V. ö. *Hohoff* „Die Revolution seit dem 16. Jahrhundert im Lichte der neuen Forschung“ c. művét Freiburg i. B. 1887. 147. l.

[2] *Ernesti*, 16. s köv. l.

akik szavainak hitelt adnak.“ Csakhogy épen azt akarom tudni, üdvözülök-e, ha hitelt adok neki. Hinnem tehát ezen a világon kell, üdvözülni azonban csak a másvilágon üdvözülhetek, — és mégis abból, hogy a másvilágon üdvözülök, kell annak ismeretére jutnom, hogy az Irásnak ezen a világon adhatok, sőt kell is hitelt adnom. *Hogy ismerhetném meg ily körülmények között, hogy a biblia Isten igéje?*[1]

Ezzel tág tere nyílott a kételkedésnek a szent könyvek valódiságát illetőleg. Azonban az új tanításnak másik látszólagos előnye is ámításnak bizonyult, hogy t. i. az ember ezáltal mintegy közvetetlen érintkezésbe lép Istennel, minden emberi *közvetítés* kizárásával. Mert a bibliát olvasó keresztény fölvetette a kérdést: „Csakugyan Isten igéjét olvasom-e most? Természetesen. De hiszen nem így írtak a próféták, az apostolok, azok héberül vagy görögül írtak. Jól van, de Luther fordította; csakhogy helyesen fordította-e? Minden bizonnyal helyesen fordította; miért? Erről hivatása kezeskedik nekem, — reformátor volt; de lám, így a Szentírásnak csak azért adsz hitelt, mert Lutherben bízol, tehát közéd és a biblia szövege közé az *emberi tekintély,* Luther tekintélye lép; de hisz nem szabad léteznie semmiféle emberi tekintélynek. Isten közvetetlen igéjét akarod! Tanulj meg hát görögül, héberül, mert csak akkor lépsz közvetetlen összeköttetésbe Isten igéjével, úgy amint az megíratott, még pedig a fordítónak minden emberi közvetítése nélkül. Jegyezd meg jól: a fordító emberi tekintélye nélkül, de nem a *lemásolóé* nélkül. Mert az eredeti szövegek elvesztek, amivel birunk, az mind másolat; valódiak-e ezek a másolatok? Igen! Miért? Mert a tudósok mondják; de hát ez *emberi tekintély!* S ha ők tévednek, te is meg vagy tévesztve. Különben is hány tudós mondja, hogy ezek a könyvek nem valódiak, hogy nem azok írták, kiknek neveit viselik! *De hát hol marad akkor az isteni ige isteni*

[1] V. ö. a „Historischpolitische Blätter“ 16., 23. s köv. l.

bizonyossága?[1] Az egyház tekintélyét vissza kell utasítanom, ha a szent könyvek valódiságáért és igaz voltáért velem szemben kezességet akar vállalni, de vajjon megbízhatóbb-e a tudósok tekintélye? talán ez inkább mondható isteni eredetűnek, mint amaz? Vajjon nem emberi bölcsességre támaszkodom-e ezáltal? s egyáltalán bölcsességnek mondható-e az, amire támaszkodom?

Ezek a kétségek, melyek okadatolást nyernek abban a tanításban, hogy egyedül az evangéliumot kell tekinteni az egyházi hagyomány teljes mellőzésével, a protestantizmusban mindjobban elterjedtek. Egy orthodox protestáns erről az „Allgemeine evangelisch-lutherische Kirchen-Zeitung"-ban így panaszkodik:[2] „Az újkori hittudomány először itt-ott kételkedni kezdett, az Irás tekintélyét fokozatosan kisebbítette, a csodatettek értékét mind leplezetlenebbül tagadta, Krisztus jelentőségét mind aggasztóbban leszállitotta, míg végre ez úton haladva oda jutott, hogy Krisztus egyáltalán nem az evangéliumba való."

Mi lett a bibliából a protestantizmusban 400 év leforgása alatt? Milyen tiszteletben részesül az ott? És milyen tekintélynek örvend manapság? Már Luther kiküszöbölte a Szentírás néhány könyvét, még pedig a Makkabeusok könyveit a tisztítóhelyről szóló tannal, és szent Jakab levelét, melyben a jócselekedetek szükségességéről van szó. Az ő példáját az idők folyamában sokan követték; és ma? Igaza van-e a szász prédikátornak, mikor azt mondja, hogy a *biblia—rom?* Nézzük csak a protestáns Németország legnagyobb biblia-

---

[1] V. ö. *Wislicenus* hallei prédikátor „ob Schrift, ob Geist" c. művét; továbbá *Lessing* állásfoglalását Götze hamburgi főlelkész ellen; mindketten diadalmasan rámutatnak arra, hogy a biblia, mint a vallás egyedüli zsinórmértéke nem más, mint önmagában való ellentmondás, mely bebizonyítva nincsen, minden alapot nélkülöz s az olvasó kénye-kedvének van kiszolgáltatva.

[2] Huppert i. h. 48. s köv. l.

kutatóit, hogy fogalmat alkothassunk magunknak elvált testvéreink bibliahitének mai állapotáról. A nagy protestáns theologia-tanár, Ritschel a megigazulásról[1] szóló tankönyvében hosszas értekezései végeredményeképen ezeket mondja: *Az ó- és újszövetség iratai nem sugalltak, hanem tisztán természetes följegyzések.* Ez az evangélikus tudós tehát épen az ellenkezőjét mondja annak, amit a katholikus kereszténynek hinnie és esküvel erősítenie kell, hogy t. i.: „Hiszem és vallom, hogy egy és ugyanaz a mindenható Isten teremtője az új- és ószövetségnek, a törvénynek, a prófétáknak és az apostoloknak." — Tehát hol találjuk itt a Szentírás nagyobb tiszteletbentartását? Megértjük-e már most a szász prédikátor szavait: „*A biblia—rom?*"[2]

Utóbbi időben sokszoros beszéd tárgya Delitzsch Frigyes tanár szereplése. Aki a Szentírást helyesen olvassa, az előtt annak értelme világos és érthető lesz, így tanítja az evangélikus katekizmus. Bizonyára egy protestáns sem mondhatja, hogy Delitzsch nem helyesen olvassa a Szentírást; mert ő a tudományok oly tárházával rendelkezik, mint nem akárki, ami ez esetben nagyon is számottevő dolog; azért az ő Szentírás olvasása különös módon figyelembe veendő. Lássuk, hogyan olvasott Delitzsch a Szentírásban? Lapozgassunk csak „Babel und Biebel"[3] című röpiratában. Kiolvasta a Szentírásból, hogy a bibliai vízözön lehetetlenség; a biblia Jehovája nem más, mint a babiloniai Marduk bálvány; a teremtés tana babiloniai hitregéken alapszik; a próféták és zsoltárosok a babiloniai istenekről szóló regéket átdolgozták; a babiloniai istenekről szóló regék a bibliai tudósításoknak tisztább forrásai, a titkos jelenéseknek Mihály arkangyal és Lucifer közt folyó harca nem más, — mint a Marduk és Tiamat

[1] Die christl. Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung. Bonn, 1882. II. 17. l.

[2] I. h.

[3] Babel und Biebel, ein Vortrag von Fr. Delitzsch, Lipcse 1902.

küzdelméről szóló mese. — Ugyanaz a tanár 1903. január 12-ikén tartott felolvasásában a fönt előrsorolt tételeket tovább fejtegetve eredményképen kimondotta: „*Az emberi értelem súlyosabb tévedésbe nem eshetik mint ha elhiszi, hogy a biblia Isten személyes kinyilatkoztatása*“ — s tovább folytatva felkiált: „*Valljuk meg őszintén, hogy nincs szükségünk semmiféle isteni kinyilatkoztatásra, azon kívül, amelyet mindnyájan szívünkben hordozunk.*“

Joggal tiltakozott az ily tanítás ellen a Berliner evang. Kirchl. Anzeiger“, s joggal írja erről a konzervativ „Reichsbote“ Ha az isteni kinyilatkoztatásban való keresztény hit csakugyan az emberi ész legnagyobb tévedése volna, akkor a katholikus egyház a biblia mellett létező hagyományaival valahogy még fönnállhatna, — az evangélikus egyháznak azonban végső órája következnék Akkor föloszlathatnók egyházközösségünket, — lerombolhatnók templomainkat, mert hisz mind ennek alapja nem más, mint hogy az emberek fölött álló igazság létezik; akkor igazuk volt Voltairenek és Nietzschének, ha az emberi értelem e legnagyobb tévedését gyűlölték s annak kiirtását fő kulturális feladatuknak tekintették. *Ez azután tovább fejlesztése a vallásnak egészen a vallás és erkölcs teljes feloszlásáig* [1]“ Bármily jogosak is ezek a panaszok, magán a tényen azért mitsem változtatnak. Nem változtathatnak azon, hogy a fölolvasáson maga Vilmos császár is megjelent a császárnéval, a birodalmi kancellár s a közoktatás- és vallásügyi miniszter kíséretében, miáltal császári kegyelmének legmegtisztelőbb bizonyitékát adta. Ez mindenesetre megcáfolhatatlan bizonysága annak, mekkora érdeklődést keltettek Delitzsch nézetei a magas, sőt a legmagasabb körökben is. — Ily mélyen elszomorító tények láttára önkéntelenül az a kérdés támad: De hát hol marad akkor a szent iratoknak sokat fitogtatott nagyrabecsü-

[1] A „Grazer Volksblatt“ 1903. január 30-iki számában.

lése? Hogy is mondja Rhabanus Maurus? A katholikus egyház a szent könyveket mintegy a megtestesülés képmásának tekinti, amabban megjelent Isten Igéje a hús leple alatt, emitt pedig a betű alakjában! Mekkora különbség a katholikus felfogás és a Szentírásról ép most hallott nézet között: A biblia feldolgozása a babiloniai hitregéknek! *Az emberi értelem súlyosabb tévedésbe nem eshetik, mint ha elhiszi*, hogy *a biblia Isten személyes kinyilatkoztatása!*

Értjük-e már a szász prédikátor szavait: *A biblia—rom? Hollenberg szuperintendensnek* „Die Religion Jesu Christi" című művét[1] a protestáns-egyesület első díjjal tüntette ki; lássunk ebből egyet-mást: „Jézus vallása az a vallás, melyet ő maga, mint ember követett. Az evangéliumok egyike sem felel meg azoknak a követelményeknek, melyeket az igazságnak teljesen megfelelő hű leirástól jogosan elvárunk. A három első evangéliumban is oly szavakat tulajdonitanak az Üdvözítőnek, amelyeket nem is mondhatott, pl. Máté 11, 27: „Mindenek átadattak nekem Atyámtól", és Máté 28, 19: „Minden hatalom nekem adatott mennyben és a földön." Az evangéliumban említett csodatételek későbbi idők szerzeményei. Jézust valamennyi tanítványa félreértette. Talán a Pál hirdette igazulás-tanhoz akarnak minket utasítani s ezt akarják-e a most élő emberiség lelkiismeretének általános gyógyító szerévé tenni? Annyival már mégis csak tisztában van az új hittudomány, hogy a Pál-féle Isten-tan semmiesetre sem egyeztethető össze oly Isten-fogalommal, amilyenre a mai világnak van szüksége."

Az újkori evangélikus hittudomány magaslatán áll, mint már mondottuk, Harnack Adolf tanár. Vajjon mi módon védelmezi ez a tudós a protestantizmus legerősebb alapját és mily tiszteletet és becsülést követel Jézus Krisztus evangéliuma számára? Álljanak itt saját szavai:

---

[1] A „Tyroler Stimmen" 1897 dec. 21-iki számában.

„A Jézus tanításáról szóló forrásainkat,[1] Pál apostol egyes fontos értesítéseitől eltekintve, a három első evangélium képezi. Különösen a negyedik evangélium, mely nem János apostoltól való, nem használható történeti kútforrásnak. Mindenesetre az első három evangélium sem történeti munka, mint kútfők azonban nem hasznavehetetlenek. A harmadik evangéliumot valószinüleg Domitián idejében írták (tehát nem Lukácstól való).

„Hogy három első evangéliumunk majd egészen figyelmen kívül hagyja Jeruzsálemet, ez a körülmény kedvező ítéletre hangolhat, ámbár sok szó fér ezekhez az iratokhoz is, mert nagyon is fogyatékosak. Az a meggyőződés, hogy az ószövetség jövendölései Jézus élettörténetében teljesedésbe mentek, zavarólag hatott a hagyományra; végül a csodás elem nem egy elbeszélésben nyilvánvaló túlzásnak látszik. Ne ijedjünk meg egyik csodatörténettől sem, ami itt érthetetlen, azt egyszerűen mellőzzük. Jézus születése történetét két evangélium tárgyalja, de mindkettőt bátran figyelmen kívül hagyhatjuk, mert még ha hitelre méltóbbat tartalmaznának is annál, amit tényleg tartalmaznak, az a mi célunkra úgyszólván jelentéktelen volna. Görög tanítók és bölcselők Galileában is léteztek s alig hihető, hogy Jézus az ő nyelvökben teljesen járatlan lett volna.

„Isten Fiának[2] azért nevezte magát, mert Istent oly jól ismerte, mint előtte senki más. Hogyan ébredt Jézus arra a tudatra, hogy ő a Messiás, azt föl nem foghatjuk. Azt a kijelentést, hogy: én vagyok az Isten Fia, nem Jézus iktatta be az evangéliumba; *Jézus Krisztus nem az evangéliumba való.*“[3] *Sz. Páltól Harnackig tévedésben volt a világ!*

Szóval: Az evangéliumot történetkritikai szemmel kell bírálgatnunk; el kell vetnünk mindazt, ami természetfölötti.

[1] I. h. 13. s köv. l.
[2] I. h. 81. l.
[3] I. h. 91. l.

ami csodás, tehát: a megtestesülésben, a Krisztus istenségében, önfeláldozó halálában, a föltámadásában és mennybemenetelében való hitet, a szentségeknek összes természetfölötti kegyelmi eszközeit, a keresztséget és Oltáriszentséget is ide számítva, s ami még ezután hátramarad, az az igazi evangélium. Mennyire másképen hangzik az, amire a katholikus egyház tanítja a gyermekeit az evangéliumot illetőleg. Mily ünnepies s a katholikus egyházra mennyire megtisztelő kijelentésnek látszik az előzmények után, Harnack kijelentése: „A *római katholicizmusnak. semmi köze az evangéliumhoz, sőt annak elvileg ellentmond.*“ [1] Mindenesetre, sőt fenhangon hirdetjük: a római egyháznak sohasem volt köze oly evangéliumhoz, amelybe nem való Jézus Krisztus, oly evangéliumnak ellentmond, sőt ellen is kell mondania minden időben, az idők végéig, még pedig *elvileg,* mert Krisztus vele lesz mindig, az idők végéig. — Ha a protestáns hitvallás Harnack evangéliumával, *amelybe Jézus nem is tartozik*, megegyeznék, amit mindenesetre nem mindnyájan fogadnak el, ezzel megsemmisitő itéletet mondana magára a protestantizmusra. E nézet általános elfogadásával a protestantizmus maga-magát törölné a keresztény vallások sorából. Stöcker így panaszkodik: Vajjon mire vezet az egyháznak ez az állapota? Ily körülmények között a reformáció hatalmának Németországban szükségképen csökkennie kell. Csodákban nem hinni, az biblia-ellenes, Krisztus isten-emberi áldozatában nem hinni, az evangélium-ellenes; a föltámadásban nem hinni, az keresztény-ellenes. Ennél a pontnál az utak örökre elválnak.“ [2]

Értjük-e már most a szász prédikátor szavait: „*A biblia—rom?*“

Fájlaljuk ezeket az állapotokat, de tehet-e Stöcker, a hivő-evangélikus udvari prédikátor Harnacknak szemrehányást?

---

[1] I. h. 163. l.

[2] „Deutsch-evangelische Kirchenzeitung“, 1902. évf. 1—6.

Igaz, a kereszténység alapjait rombolja le, ha Harnack fölfogását nem helyteleníti; ha azonban helyteleníti, akkor meg a protestantizmus alapjait rombolja le, melyek a Szentírás szabad értelmezésében állanak.

Harnack protestáns, még pedig következetesen, logikusan gondolkodó protestáns, ki magának Stöckerrel egyenlő jogot követel arra nézve, hogy hitét a Szentírásból merítse; ha aztán semmi sem marad az evangéliumból, az végzetes baj, mely ellen azonban a protestantizmus semmit sem tehet.

Mindezek után, amiket hallottunk, joga van-e a protestantizmusnak a katholikus egyházat arról vádolnia, hogy neki nincs meg az evangélium, azt nem tiszteli, nem becsüli? Mire tanít minket a *vatikáni zsinat?* „Aki az ó- és újszövetségi Szentírás egyes könyveit egész terjedelmökben szent és kánoni könyveknek nem tartja, vagy tagadja, hogy Istentől sugallva vannak, átok alatt legyen." És mit mond *az újkori evangélikus hittudomány?* Azt, hogy: az ó- és újszövetség könyvei *nem sugalltak.* Mit tanítanak ott az ország nagyjai jelenlétében? *„Az emberi értelem súlyosabb tévedésbe nem eshetik, mint ha elhiszi, hogy a biblia Isten személyes kinyilatkoztatása."* Már most melyikünk tiszteli és becsüli a szent könyveket? Nagyrabecsülendő bizonyságot tesz irataiban erre nézve egy tudós és nagy tekintélynek örvendő protestáns, Kofoed-Hansen, aki 30 évnél tovább mint prédikátor működött a dán luteránus egyházban s hazája egyházkormányzatában a második tisztségre emelkedett. Ez a tudós férfiú 1887. októberében „Wo ist die Gemeinde" címmel iratkát bocsátott közre, melyben ezeket írja: Ha szemügyre veszszük, mily álláspontot foglaltak el a különféle egyházközösségek a bibliával szemben, valamint azt, hogy ez a viszony lassankint mi módon alakult, akkor arra az eredményre jutunk, hogy a katholikus egyház a bibliát jobban tiszteli és nagyobb becsülésben részesíti, mint ahogy ez eddig a protes-

tantizmus kebelében tapasztalható volt, ahol a biblia a legeltérőbb bánásmódban részesült és homlokegyenest ellenkező nézeteknek és magyarázatoknak volt alávetve. Igaz, a biblia most már a legkülönfélébb nyelvekre fordítva nemcsak a kereszténységbe, de azon kívül is nagy elterjedettségnek örvend; hogy azonban nagyobb olvasottságnak is örvendene, hogy szavait mélyebb áhítattal mérlegelnék s azokat nagyobb bensőséggel őriznék, ahhoz nagyon is sok szó fér. Valójában, azt hiszem, úgy áll a dolog, hogy a biblia, *amily mértékben csökkent az ára, ugyanoly mértékben veszített tekintélyéből és jelentőségéből a lelkekre nézve.*“ [1] Hogy akarhatnak elvált testvéreink minket az evangéliummal megismertetni, mikor náluk ily állapotok uralkodnak? Ki adhat olyasmit, amivel már maga sem rendelkezik? Nem jobb volna-e, ha velünk egyesülnének s velünk egyesülten azon fáradoznának, hogy saját hitfeleiket az evangéliumhoz visszavezessék? A katholikus egyház, amennyire szereti Jézust — s e szeretetében senkitől sem hagyja magát túlszárnyalni, ép úgy szereti a kinyilatkoztatás könyveit is, még pedig kivétel nélkül, mint az isteni és mennyei igazság könyveit, és hűségesen őrködik azok fölött az idők végéig. Amen.

[1] Stimmen aus Maria-Laach, 34, 376. l.

HARMADIK ELŐADÁS.

A TANÍTÁS.

Felolvastatott 1902. dec, 11-ikén.

III. A TANITÁS.

Keresztény férfiak!

Az előző előadásokban szólottunk a katholikus egyháznak Jézus Krisztusban való hitéről — és a Szentírásról; a mai előadás tárgyát képezi a *tanítás és a hit általában.*

A katholikus egyházat elszakadt testvéreinktől hihetetlenül magas fal választja el, melyet előítéletek raktak s évszázados téves nézetek emeltek magasra. Mindezeket már gyermekkorukban hallják s hogy úgy mondjam, nap-nap után mintegy a levegővel szívják magukba; csoda-e tehát, hogy ezek bennök mintegy második természetet teremtenek, melynek jogosultságán nem kételkednek, sőt ezt a jogosultságot meg sem vizsgálják s aki csak maga nem tapasztalta, nem is sejtheti, mennyire befolyásolja ez itéletükben még a legnemesebb, önállóan gondolkodó elméket is. Ily kitételek: római irtózatosságok, római esztelenség, római bálványimádás és hasonlóak a mindennapi életben annyira használatosak, hogy alig gondolnak arra, mily rettenetes vádakkal illetnek bennünket, s teljességgel kizártnak tartják, hogy ezáltal esetleg nagy, égbekiáltó igazságtalanságot követhetnek el rajtunk. Behatóbb okát adja ennek *Bőhmer F. J.* protestáns történetíró, mikor ezeket írja: „A reformáció történetének *telje-*

sen új földolgozásra van szüksége; e meggyőződésem annál erősebb lesz, minél behatóbban foglalkozom maguknak a hitújítóknak irataival, kik az újabb országszerte elterjedt leirásokban majdnem mitikus színben jelennek meg előttünk."[1]

Ugyanígy ír *Menzel Farkas*: „*A történelem meghamisítása* háromszáz év óta nekünk rengeteg károkat okozott s fejünkre sok szégyent hozott s még most sem sejthetjük, vajjon vége lesz-e és mikor szünik már meg a *hazudozás*;[2]" más helyen pedig: „*A történelem meghamisítása az ú. n. sötét középkor keresztény egyház-kormányzatát* (hierarchia) a legrikítóbb szinekkel festette, noha a *tényállás* az igazi történelemben *egészen más s a keresztény egyház legnagyobb dicsőségét hirdeti. „A történelem meghamisításában annyira mentek, hogy az igazságszolgáltatás irtózatosságait, a boszorkánypöröket, a kínzó kamarákat, bár mindezek csak a renaissanceval* jöttek Németországba, *a keresztény középkorba helyezték* s oly századok rovására irták, melyeknek azokban *semmi részük sem volt De hát a kereszténység és a német nemzet uralma a középkorra esik s* ez volt *az oka annak, hogy mindkettőt rágalmazzák* A nemzeti önmegfeledkezésben annyira mentek, hogy a *hamis történetírás* Németországban a német nemzetnek még *leggonoszabbb ellenségeit is* a legesztelenebb módon *dicsőítette* s égig magasztalta. Igy *Husz* Jánost, aki a németeket őrjöngésig gyűlölte és *Gusztáv Adolfot,* aki fél Németországot fölperzselte, s a vallást az előbbihez hasonlóan szintén csak takaróul használta."[3]

---

[1] *Janssen,* Bőhmers Leben stb. 1869. 265. l.

[2] Kritik des modernen Zeitbewusstseins. 2. kiad. Majna-Frankfurt 1873. 160. l.

[3] I. h. 153. s köv. l. Az itt vázolt viszonyok érthetővé teszik az előítéletek nagy tömegét, mely elvált testvéreinkre nézve a katholikus hittételek helyes megítélését úgyszólván lehetetlenné teszi. Gondoljuk csak meg, s ezt a saját mentségünkre is teszszük, mily nehezünkre esnék az igazság ismeretére jutnunk, ha mi is hasonló előítéletekben nevelkedtünk volna.

Így aztán érthetővé válik az is, ha *Harnack tanár* Wesen des Christenthums" című művében a római egyház „*polytheismusáról*" [1] sokistenhivéséről beszél. De hát hogy lehet a katholikus egyházról sokistenhivést föltételezni, még pedig komoly, tudományos egyetemi előadásokon, melyek figyelembe vételre számot tartanak? Hogy lehet a történeti kritikára jogot tartani, s amellett a katholicizmus sokistenhivéséről beszélni? Bezzeg nem beszél Harnack sohasem a zsidók, a mohamedánok sokistenhivéséről, mert ez történettanári hírnevét alaposan csökkentené.[2] A katholikus egyháznak azonban írásban és szóval, megfontolás és habozás nélkül sokistenhivést tulajdonít, épen annak a katholikus egyháznak, mely a bálványimádást kiirtotta, mely a bálványimádással folytatott küzdelemben millió és millió vértanút áldozott, és az egy Istenben való hitet világgá vitte.

Vajjon gyűlölködésből teszi-e ezt? Nem kell épen gyűlölködést föltételeznünk: lehetséges, hogy Harnack mindezt jóhiszeműleg és valóban tudatlanságból mondja, s talán sejtelme sincs arról, mily nagy igazságtalanságot tesz rajtunk, mily égbekiáltó valótlanságot állít.

De hát hogy is juthat ily véleményre? Nem élnek-e mellette a katholikusok milliói? Nem állnak-e mindenütt rendelkezésére a katholikus hittudomány művei? Mindenesetre így van, — de hát erről nem szokás előzetes értesülést szerezni, ez már hagyományos dolog, így hallotta dajkája ölében s amellett még mint tanár és író is megmarad; neki már csak: „római polytheismus" az. És ha ezzel az igazságot sértik? Ha a történeti igazságot lábbal tiporják? Ha 250 millió embert rettenetes módon rágalmaznak? Ezzel azonban mitsem törődnek. Ez a szó „római polytheismus" oly tudós

[1] I. h. 167. l.

[2] *Harnack* (i. h. 136. l.) ugyanabban a művében dicséretet mond a *görög* egyházra, hogy t. i. az azon a nagy területen, melyet elfoglal, egyáltalán véget vetett a sokistenhivésnek.

művében, mint amilyen Harnack — minden kétséget eloszlat arra nézve, hogy az előítéleteknek mily sűrű köde választja el a protestánsokat a katholikus tanítástól; *amellett azonban mindenesetre megmutatja azt az igazi értéket is,* melyet Harnacknak a katholicizmus lényegére vonatkozó nyilatkozatainak[1] tulajdonítani kénytelenek vagyunk![2]

A mondottak után elképzelhetjük, hogy mily homályos fogalmak uralkodhatnak a katholikus vallás többi hittételeiről, mikor hitünk első főigazsága oly érthetetlenül eltorzult alakban jelenik meg előttünk.[3]

Ha hitünk, ha egyházunk hittételei csakugyan olyanok volnának, mint ahogy azokat a protestánsoknak majdnem tántoríthatatlan véleménye és hagyománya elénk állítja, akkor természetesen nem léteznék gyűlöletre, megvetésre méltóbb a földkerekségen; de hát ki is maradna akkor katholikus? Ki áldozná akkor életét ezért a vallásért, aminthogy pedig millió és millió örömmel cselekedte ezt? Hogy lettek volna akkor katholikusokká a schaffhauseni *Hurter Antistes, Gfrőrer, Stolberg* gróf, *Klopp Onno, Németország e híres történettudósai?* Hogy magyarázhatnók meg azt, hogy *a westminsteri érsekségben,* csak 1901-ben kerek 1500-an, *a liverpooli*

[1] I. h. 152—164. l.

[2] Vajjon szellemes és Harnackhoz méltó-e, ha Lutherről (i. h. 168. l.) azt írja, hogy ő a vallást kiszabadította *„abból a szövevényből, mely az evangéliumot — és a szenteltvizet, az általános papirendet és a trónoló pápát, a Megváltó Krisztust és sz. Annát körülfonta“?*

[3] Az a protestáns tudós, aki Pilátus álnév alatt Hoensbroech ellen írt az „Augsburger Postzeitung“-ban, csodálkozásának ad kifejezést a nagy tájékozatlanság fölött, mely a művelt protestáns körökben a katholikus egyházat illetőleg uralkodik. Azután így folytatja: „Hogy például miket hallottam nagyműveltségű protestánsok szájából a szentek tiszteletét, a jó cselekedeteket, búcsút, a szeplőtelen fogantatást, gyónást, pápai csalatkozhatatlanságot illetőleg, az egyszerüen hihetetlen.“ (A Vaterland 1902. dec. 23-iki számában.) Úgy látszik, a katholikus dolgokban való tudatlanság sokszor előnynyel is jár; no meg aztán így sikeresebben is lehet harcolni azok ellen.

egyházmegyében pedig 1000-en tértek vissza az egyház kebelébe, még pedig majd kizárólag oly egyének, kik a művelt körökhöz tartoznak, — közöttük nem egy kiváló férfiú, mint Brampton lord (Sir Henry Havkins), Anbrey Beardsley a művész, Rev. Chase (London), előbb a ritualisták vezére, Rev. Bréan, Rev. Golding-Bird, Halifax lord volt házikáplánja, Rev. Greyson, volt joronvillei anglikán kanonok és sok más. Hogy értsük meg akkor azt a nagy „Róma felé" irányuló mozgalmat, mely főleg az anglikán papság körében tapasztalható, még pedig oly mértékben, hogy Rev. Scolls, bastingslohei kanonok szerint: „a katholikus papságnak majd negyedrésze konvertita, volt anglikán prédikátor! E mozgalom korántsem tulajdonítható szervezett katholikus hangulatcsinálásnak, egyedüli oka *a meggyőződés* hatalmában, *sok elmének az igazság után való és semmivel sem törődő* komoly *törekvésében* és abban *a mind hatalmasabbá váló természetes áramlatban* keresendő, mely főleg az anglikán egyház kebelében mutatkozik. Hasonló katholikus mozgalmat Skóciában, Éjszak-Amerikában és Ausztráliában is észlelhetünk. Azért a legbensőbb meggyőződés hangján kiáltjuk: kedves, elvált testvéreink, *ti vagytok tévedésben, tévedésben rólunk és saját magatokról.* Az egyház tanítása más, mint ahogy ti gondoljátok, világos és egyszerű, következetes és logikus. „*A katholikus hit*"[1] írja megtérése előtt, Gfrőrer a nagy történettudós, „ha első alapelvét jóváhagyjuk, *oly következetes, mint Euklidesnek, a mértan atyjának könyvei.*" „Bizonyítsd be, hogy Jézus Krisztus Isten Fia volt és azonnal katholikussá leszek", erősítette *Buckle*,[2] a híres protestáns történetíró. — A katholikus tanítás kiinduló és végső pontja Krisztus. — Ő „alfája és ómegája, az Első és az Utolsó, a Kezdet és a Vég."

---

[1] V. ö. a „Grazer Volksblatt", 1901. augusztus 4-iki számát.

[2] Prove to me that Christ was the Son of God, and I too at once become a Catholic. *Hohoff* i. h. 146. l.

Tekintetünket Jézus Krisztusra vetve, *benne látjuk az ószövetség jövendöléseinek teljesülését* egészen a drága sebekig „átlyuggatták kezeimet és lábaimat, megszámlálták minden csontomat“;[1] látjuk benne az emberfölötti bölcsességet, mely minden tévedést kizár, látjuk benne a tökéletességnek és szentségnek oly mértékét, melyet soha teremtett lény el nem ért és nem is fog elérni. Látjuk őt, amint élete folyamán gyakran és ünnepiesen Isten Fiának[2] vallja magát, nem pedig a próféták egyikének; halljuk őt, amikor a főpap előtt arra a kérdésre: „Kényszerítlek téged az élő Istenre, hogy mondd meg nekünk, ha te vagy-e Krisztus, az Isten Fia“? azt válaszolja: „Te mondád! azonban mondom nektek, ezután meglátjátok az ember Fiát ülni az Isten erejének jobbján és eljönni az ég felhőiben.“[3] E szavaiért halálra ítélik, kereszthalált szenved! De megjövendölte: „Harmadnap mulva feltámadok“,[4] és: „én ha felmagasztaltatom a földről, mindent magamhoz vonzok.“[5] *Föltámadása* kiindulópontját képezi tanítványai új gyülekezésének, kik most már nem kételkedhetnek benne; ezt hirdetik elmenvén az egész világra; látom mint lépnek az elvetemedett világ elé, szegényen, gyöngén és mindenki által üldöztetve, s mint diadalmoskodik a világon, minden dühösség és üldöztetés ellenére a kereszt vallása, Jézus neve; látom, mint éled e név alatt *az emberiség új életre*, az ember Isten gyermekévé lesz; mindezek láttára azt mondom magamnak: valóban, *aki* a világ kezdetétől *így előre hirdet, aki így élt, tanított és szenvedett, aki* a földön *a kegyelem ily hatásait létesitette, az* maga *nem csalódhatott, az nem ámította a világot, annak a tanuskodása igazság; az élő Isten Fiának nevezte magát, Ő az.* Azért mi is valljuk

[1] *Zsolt.* 21, 18.
[2] *Máté,* 16, 14.
[3] *Máté,* 26, 63.
[4] *Máté,* 27, 63.
[5] *János,* 12, 32.

az apostolok fejével: Mi elhittük és megismertük, hogy te vagy Krisztus, az Isten Fia."[1]

Ezen a Krisztus istenségében való hiten alapszik a mi vallásunk, minden egyes szaván, minden egyes rendelkezésén.

Mielőtt fölment a mennyekbe, *mondotta:* „Minden hatalom nekem adatott mennyben és a földön. Elmenvén tehát tanítsatok minden nemzeteket, tanítván őket megtartani mind, amiket parancsoltam nektek; aki hiszen és megkereszteltetik, üdvözül, aki pedig nem hiszen, elkárhozik; és ime én veletek vagyok mindennap világ végezetéig.[2]

Látjuk azokat a férfiakat, kiket a tanítással megbízott, kiknek állandó segítségét megigérte, látjuk, mint tesznek eleget megbizatásuknak, *halljuk* őket tanítani, még pedig mindazt, amit nekik Krisztus parancsolt, halljuk őket hatalommal hirdetni: „Aki nem hiszen, elkárhozik;" *mindenki számára mindenütt egyetlenegy* tanítást hirdetnek. János, a szeretett tanítvány óva int mindenkit a hirdetett tanítástól való legcsekélyebb eltéréstől: „Ha ki hozzátok jő és e tudományt nem hozza magával, ne fogadjátok őt házatokba s ne is köszönjetek neki";[3] Pál apostol írja: „Ha szintén mi vagy az angyal mennyből hirdetne is nektek valamit azonkívül, mit nektek hirdettünk, átok alatt legyen."[4] *Igy fejlődik az egyház szemünk láttára,* szilárdan ragaszkodva az apostolok tanításához, akár jelenvoltak azok, akár eltávoztak, ezt a tanítást vallotta azoknak és első tanítványaik halála után; — nihil innovetur nisi quod traditum est semmin sem szabad változtatni, hanem megtartani azt, amit ránk hagyományoztak, ennek szereznek érvényt az apostol szavai: „A nálad letett kincset őrizd meg."[5] Ha *új tanítások* keletkeztek, addig nem ismert nézetek támadtak,

[1] *János*, 6, 70.
[2] *Máté*, 28, 18, *Márk*, 16, 16.
[3] *János* II., 10 s köv.
[4] *Gal.* 1, 8.
[5] *Tim.* I. 6. 20.

akkor egybegyűltek a püspökök, mint egykor az apostolok, — videre de verbo isto — „hogy e dologról végezzenek.“ [1] Ha nem a hit e letett kincséből való volt, akkor azt visszautasították, az eltévedteket fölszólították, hogy tévedésökkel fölhagyjanak, vagy ha ezt tenni vonakodtak, őket a hivők közönségéből kizárták, mint már kezdetben is Marcionnal és Simon bűvészszel tették. Ha a téves tanokat hirdetőket a püspökök határozata ki nem elégítette, akkor Péterhez *felebbezhettek*, akinek az Úr megigérte: „Én pedig könyörögtem éretted, hogy el ne fogyatkozzék a te hited; és te egykoron megtérvén, erősítsd meg atyádfiait“ ;[2] kiről az Úr megjövendölte: „Te Péter vagy és e kőszálon fogom építeni anyaszentegyházamat és a pokol kapui nem vésznek erőt rajta“; [3] akihez így szólott: „Legeltesd az én juhaimat, legeltesd az én bárányaimat.“ [4] Erről hangos bizonyságot tesznek a legrégibb okiratok. Ha megjött onnan a válasz, akkor az ügy katholikus tanítás szerint be volt fejezve, miről sz. Ágoston[5] klaszszikus bizonyságot szolgáltatott, — causa finita. — *Így maradt az mai napig, hitünk manapság is ugyanaz, mint kezdetben volt,* hitünk Európában ugyanaz a katholikus hit, mint mindenütt a katholikus egyházban, minden legkisebb különbség nélkül.

Az egyháznak ezek az alapelvei következnek a *kinyilatkoztatás lényegéből,* az egyház *alapítójának akaratából* és *magának az egyháznak küldetéséből.* A keresztény vallás igazságai, keresztény férfiak, s ezt mindenkor szem előtt kell tartanunk, nem akármilyen elmosódott ájtatos érzelmek, hanem igazságok, melyek nagy részét az emberi értelem önmagától sohasem fejthetne meg, sohasem bizonyíthatna, *azok kinyi-*

[1] *Ap. csel.* 15, 6.
[2] *Luk.* 22, 32.
[3] *Máté,* 16, 18.
[4] *Ján.* 21. 15.
[5] Serm. 131. n. 10.

latkoztatott, Isten Fiától velünk közlött *igazságok*: „Az egyszülött Fiú, ki az Atya kebelében vagyon, ő hirdette. [1] De Isten Fiának ezek a titokzatos közlései *igazságok*, nem föltevések, oly igazságok, melyeket nem lehet javítani, melyeknél mindörökre sem hozzátevésnek, sem elvevésnek helye nincsen, melyek változhatatlanok s egyek és ugyanazok mindenki számára. Ezek az igazságok *adott, kész,* Jézus Krisztus által a világnak *juttatott* igazságok, s a világ ezeket a kinyilatkoztatott igazságokat, mint kétségteleneket, mindenkor szilárdan fönnállókat köteles elfogadni, követni s azoktól elpártolnia nem szabad. Ezeket az igazságokat senkinek sem kell előbb kitalálnia, ellenőriznie, vagy megvizsgálnia, még pedig épen azért, mert legtöbbnyire oly igazságok, melyeket az emberi értelem önmagától sem föltalálni, sem ellenőrizni nem képes, melyeket csaknem kizárólag kinyilatkoztatás útján szerez, e kinyilatkoztatás pedig lezárva fekszik előttünk az apostolok idejétől.

Ezért gondoskodik az egyház alapítója arról, hogy az igazságnak ez a kincse *megőriztessék,* még pedig oly módon, hogy világosan és érthetően megjelöli azokat a *közegeket,* akik az általa hirdetett igazságot a világnak tudomására hozzák, arról *minden népet* értesítsenek *minden időben;* akiktől az emberek az általa hirdetett igazságot elfogadják, még pedig minden nép között, minden időben, *örök kárhozat terhe alatt:* „Elmenvén tanítsatok minden nemzeteket, aki nem hiszen, elkárhozik.“ [2] Ez világos és érthető. *Okát is adja,* hogy miért: „Veletek vagyok mindennap világ végezetéig“ ;[3] „amint engem küldött az Atya, én is küldelek titeket“ ;[4] „aki titeket hallgat, engem hallgat.“ [5]

---

[1] Ján. 1. 18.
[2] Fönt i. h.
[3] I. h.
[4] *János,* 20, 21.
[5] *Luk.* 10. 16.

Ha már most a katholikus egyház tanít, még pedig mindarra, amit Krisztustól nyert, s ha azt akarja, hogy ezt a tanítást mindenki elfogadja, vajjon *lelki szolgaságba* hajt-e ezáltal? Vajjon a tanító lelkileg leigázza-e a tanulót, ha igazságot közöl vele? Vajjon lelki szolgaságban vagyok-e akkor, ha az igazság előtt meghajlom? ha hiszem azt, amire Krisztus tanított, ami, hogy úgy mondjam, biztosabb mint az egyszeregy? Vajjon *föltüntetheti-e* az egyház *a hit igazságait olyanoknak, amelyeken kételkedni,* melyektől eltérni *lehet,* akkor, mikor világosan és érthetően írva van: „Aki nem hiszen, elkárhozik?“[1] Vajjon nem lenne-e akkor hűtelen hivatalához, feladatához? Hiszen feladata épen abban áll, hogy a Krisztustól nyert igazságokat minden tévedéstől menten megőrizze. Maga a görög-keleti Maltzew hittudós írja: „*Az az egyház, mely tévedhet, nem méltó, hogy létezzék.*“[2] Hasonlóan nyilatkozik a már fönt említett Kofoed-Hansen,[3] dán alapítványi prépost: „Az egyház lényegét *egyedül akkor fogjuk föl helyesen, ha azt isteni gyógyító-intézetnek tekintjük* itt e földön.“ Ezért kell az igazi egyháznak egyúttal az *egyedül üdvözítőnek* is lennie. Ebből azonban nem következik, hogy mindazok elkárhoznak, kik nem a katholikus egyház kötelékébe tartoznak. Hogy *mi módon* üdvözülhetnek azok is, kik külsőleg nem tagjai a katholikus egyháznak, azt világosan és határozottan megmondotta IX. *Pius* 1863. augusztus 20-ikán tartott allokuciójában:

Ismeretes előttünk és előttetek (bíborosok előtt), hogy azok, kik legszentebb vallásunkat illetőleg legyőzhetetlen tudatlanságban vannak, és akik a természeti törvényt és annak rendelkezéseit, melyeket Isten mindnyájunk szivébe vésett,

---

[1] Id. h.

[2] *Röhm J.*, passzaui nagyprépost. Die Wiedervereinigung der christlichen Konfessionen. Mainz 1900. 3. l. — Ez a mű a jelenlegi felekezeti kérdés megvilágitására szolgáló fontos adatokat tartalmaz.

[3] I. h. Stimmen aus Maria-Laach, 34, 372.

figyelembe veszik, Istennek készségesen engedelmeskednek, magasztos és becsületes életet élnek, az isteni világosság és isteni kegyelem hathatós közreműködésével *az örök életet elnyerhetik,* mert Isten, ki minden szivet, kedélyt, gondolatot és érzelmet tökéletesen lát, vizsgál és ismer, legnagyobb jóságában és irgalmában semmiesetre sem fogja megengedni, hogy bárki is örök kínokkal bűnhödjék, ha önként elkövetett bűnben nem vétkes."

Ha azonban a hit igazságai változhatatlanok, vajjon kizár-e ezzel minden haladást? Nem, keresztény férfiak, a kinyilatkoztatott igazságokba az ember mindig mélyebbre hatolhat és azoknak mind világosabb értelme után kutathat, a kinyilatkoztatott igazságoknak mindig szebb és szebb gyümölcseit élvezheti. Ez oly feladat, oly magasztos és dicső, hogy ebben töltötték életöket minden idők legnagyobb keresztény gondolkodói. *A kinyilatkoztatás megmásíthatatlan igazságai a haladást ép oly kevéssé akadályozzák a hittudományi kutatásokban, mint a megmásíthatatlan egyszeregy a mennyiségtudósokat az ő számításaikban, ép oly kevéssé, mint a vonzás megmásíthatatlan törvénye nem gátolja a csillagászokat szabad kutatásaikban;* hogy valaki önállóan gondolkodó mennyiségtudós lehessen, azért nem kell tagadnia az egyszeregyet, hogy önállóan gondolkodó csillagász lehessen, azért nem kell mindjárt megdöntenie a tömegvonzás törvényét.

Sőt ellenkezőleg — *a mennyiségtudomány minden haladása az egyszeregyen alapszik, ép úgy, mint a csillagászaté a tömegvonzás törvényén; és hogy Isten megismerésében előrehaladjunk, ahhoz az ő kinyilatkoztatása szükséges,* ép úgy, mint a mennyiségtudósnak az egyszeregy, mint a csillagásznak Newton fölfedezése.

És valamint a mennyiségtudomány haladásának azt nevezzük, mikor az szilárd alaptételekből kiindulva biztos tantételekhez jut, úgy a vallás szabad továbbfejlődésének is csak azt tekinthetjük, mikor a kinyilatkoztatás megmásíthatatlan igaz-

ságaiból kiindulva biztos, világos és ellentmondást nem tűrő hittételekhez jutunk. A katholikus egyházban ez így van, miért is azt mondja róla *a protestáns Marheineke hittudós,* hogy még nem talált oly bölcseleti, vagy bárminő tudományos *tanítási rendszert,* mely egyszer lefektetett alapokon oly *biztossággal,* oly *szilárdsággal* volna fölépítve, melynek kivitele annyi művészettel, éleslátással és *minden legapróbb részletéig való következetességgel* történt volna, s melyen az emberi ész annyi évszázadon át *legnagyobb tehetségét és erejét* ily mértékben bizonyította volna.[1] Ezért is mondotta *Lavater,* a nemes *protestáns prédikátor, költő és tudós Stolberg* grófhoz írt levelében, „a katholikus egyházat tisztelem, mint egy régi fönséges épületet, mely ősi, drága okmányokat őriz. Hatalmas alapokon nyugszik és szépségekben oly gazdag, hogy nem tudok betelni csodálásával. *Ennek az épületnek beomlása megsemmisülését jelentené minden egyházi kereszténységnek.* Azért a következetes katholikust az emberiség legtiszteletreméltóbb és legboldogabb teremtményei egyikének tartom."

„Tudtommal nincs oly intézmény a világon", vallja *Lessing* egy 1774. február 2-ikán kelt levelében, melyen az emberi éleslátás nagyobb mértékben mutatkozott és gyakorolta volna magát, mint a katholicizmus ősi vallási rendszerén. Az a vallási rendszer, melyet most a régi helyébe akarnak tenni, kontárok és félbölcselők valóságos tákolmánya." — Mi több, *a protestáns Kern,* göttingeni tanár 1824-ben ezeket írja: „A nemkatholikusok, nevezetesen a protestánsok legkiválóbbjai és legnemesebbjei a katholikusok iránt mindenkor jóindulattal voltak, mihelyt csak kellőleg tisztába jöttek a kath. vallás lényegével s e megváltozott gondolkodásmódjuknak semmi más magánérdek nem állt útjában, így pl. Nagy Frigyes, Nagy Katalin továbbá Bakon Ferenc, Grotius Hugo, Bayle Péter, Leibnitz, Lessing. Herder, Müller János, Spittler, Blanke,

[1] System II. 34. l.

Beckedorf Megfordítva azonban épen a legkorlátoltabb szellemek és legközönségesebbek, köztünk protestánsok között a legsötétebb párthívek azok, kik a katholikusokat mindig a legdühösebb módon támadják.[1]

Tekintsük most tisztán és minden elfogultság nélkül elvált testvéreink hitbeli tanítását.

Az evangélikus, a Luther-féle katekizmus kérdezi: „Hol van hát akkor az igazi, látható egyház?“[2] a felelet rá: „Ott, hol Isten igéjét tisztán és hiba nélkül tanítják és a szentségeket Krisztus rendelése szerint kiszolgáltatják.“ Itt látható egyházról van szó és minden látható egyház tévesnek, hamisnak mondatik, melyben az Isten igéjét nem tisztán, nem hiba nélkül hirdetik s a szentségeket nem Krisztus rendelése szerint szolgáltatják ki. A látható igaz és téves egyház *megkülönböztető jelei* eszerint a *tanítás tisztaságában*, a szentségek kiszolgáltatásában állanak.

„Mely látható egyházban történik ez?“[3] kérdezi tovább a katekizmus. — „Az evangélikus-luteránus egyházban“, hangzik a felelet. Ez teljesen megfelel *Luther* szavainak. „Nem hallgathatok s nem szívelhetek semmi olyast, ami az én tanításommal ellenkezik.“[4] Sőt az üdvösség elnyeréséhez oly erős meggyőződést kíván, hogy az ember elmondhassa: „Ez a helyes, hibátlan igazság, ezzel akarok élni és meghalni és aki máskép tanít, akármi legyen is a neve, átkozott legyen.“ Innen magyarázható az a borzasztó beszédmodora is, melyet hitújító társaival szemben használt: „Mint aki már halála küszöbén van, úgy akarja kárhoztató ítéletét kimondani Isten itélőszéke előtt (az akkoriban már meghalt) Carlstadt, Zwingli, Oecolampadius, Stenkefeld és azok

[1] Widerlegung der Langschen Behauptung, Mainz, 1824. 228. l.

[2] *Ernesti*, 115. l. 178. s köv. kérdés.

[3] I. h.

[4] *Walch*, Luthers Werke 8, 1974 s köv.

[5] *Walch*, Luthers Werke 8, 1682. l.

tanítványai ellen."[1] Hogy mily határozottsággal követelte kezdetben a tanításnak azt a tisztaságát nemcsak maga Luther, hanem az *összes hitújítók*, arról bőségesen szól azon idők története; szolgáljon erre vonatkozólag a következő néhány példa.[2] Hogy mi módon követelték a tanítás tisztaságát, azt megmutatta *Jámbor Frigyes*, aki a ladenburgi *Silvanus prédikátort* Heidelbergában *lefejeztette*, mert tagadta a Szentháromságot; azt megmutatta *Servet Mihály* halála, *kit Calvin* 1553. október 26-ikán *Genfben máglyára ítélt*, mert nem fogadta el az ő evangéliumát; ezt bizonyítja *Melanchton egy levele*,[3] melyben Servet elégettetését minden időre „pium et memorabile" jámbor és emlékezetes példának állítja; ezt bizonyítja *Grouet Jakab kivégeztetése* a vérpadon 1544. június 26-ikán, mert az új evangéliumot el nem fogadta; ezt bizonyítja *egy osiandrista kivégeztetése* hűbér ura *Eilenburgi Bothó* parancsára; ezt bizonyítja *Melanchtonnak* egy másik *levele*,[4] melyben ezt a kivégeztetést propter gloriam Christi — Krisztus megdicsőíttetése és a jó példaadás érdekében mentegeti. Calvin eljárásáról általában így ír a protestáns *Philippson*[5] tanár: „Négy év alatt az akkori Genfnek körülbelül 15,000 lakója közül 8—900-at letartóztattak, 76-ot számüztek, 58-at kivégeztek, ezek közül olyanokat is, kiket *a legkegyetlenebb kínzások dacára* is csak *gyanúsaknak* tekinthettek. Ha a felnőtt férfiak számát 5000-re teszszük, akkor tehát e *négy év alatt a letartóztatottak száma a genfi polgárság* $^1/_6$*-át, a számüzötteké és kivégzetteké* $^1/_{36}$*-át teszi: ez ijesztőbb százalék annál, melyet a francia köztársaság rémuralma tudott föl-*

[1] *Kolde*, Martin Luther, Gotha 1889. 2, 245 l.

[2] *Dr. Germanus Konstantin* Reformatorenbilder. Freiburg i. Br. 1883. 292. l. 8. szám.

[3] *Bretschneider-Bindseil* Corpus Reformatorum. Halle 1834. 9, 132. s köv. l.

[4] C. R. 8., 553. l.

[5] Westeuropa im Zeitalter von Philipp II., Elisabeth und Heinrich IV., Berlin 1882., 26, l. *Hohoffnál* i. h. 35. l.

mutatni. „Nem akadt még oly hitújító, ki akkora áldozatokat rótt volna a személyes szabadságra, mint Calvin, ki még *a középkort is messze fölülmúlta,* mert míg a régi egyházban a gyakorlat minden elméleti szigorúság mellett is nagylelkűen és enyhén bánt, addig ő mindent a legridegebb és legszigorúbb módon vitt keresztül.“[1] Calvin szerint az eretnekek büntetése a tűzhalál vagy a pallos; enyhébb mértéke a büntetésnek meg nem engedhető;[2] eretnekek pedig az ő szemében mindazok voltak, akik másképen tanítottak, mint ő. Igaz, a tanítás egysége és tisztasága oly követelmény volt, amire minden hitújító törekedett, amiért kíméletlenül támadták egymást, amiért Luther kiközösítette elleneit és „mindenkit megátkozott,[3] aki másképen tanított, legyen az bárki és bármilyen nevezetű;“ másrészt meg Calvin hangoztatja: „Isten abban a kegyelemben részesítette őt, hogy fölvilágosítsa, mi jó és mi rossz;“ — tehát egyenesen csalatkozhatatlanságot hirdet magáról.[4] Egy hitújítónak sem volt esze ágában oly egyházat alapítani, melyben mindenki szabadon hihetne és taníthatna, amit akar. Hisz ez az általuk alapított egyházak természetében rejlik és ma is kifejezésre jut a reformátusoknak és luteránusoknak egymáshoz való viszonyában, így pl. Szászországban a reformátusoknak manapság sem szabad tornyos imaházakat építeniök s ugyanők Mecklenburgban csak ez év (1903) január 5-ikén kelt rendelet értelmében „nyertek nyilvános vallásgyakorlatot.“ *„A tanítás dogmatikus megrögzítése nélkül nincs egyház“* [5] — mondotta Christa protestáns egyháztanácsos (Kaufbeurenben) a nürnbergi biblia-ünnepen.

---

[1] *Kolb Frigyes,* Geschichte des Zeitalters der Reformation. Berlin 1868. *Hohoff* i. h. 34. l. V. ö. *Janssen* i. h. 499. s köv. l.

[2] *Hohoff* i. h. 36. l. Opp. Calv. De Serveto. 592., s köv.

[3] *De Wette* 1, 16—18.

[4] *Kampfschulte,* Johann Calvin, Leipzig 1869. I. 276. l. *Hohoff* h. 35. l.

[5] Az „Augsburg. Abend-Zeitung“ 1897. június 18-iki számában.

Csakhogy, mi módon lehetett volna az egységet megőrizni? Hogy Luthernál maradjunk, *mivel* bizonyította volna ő egy Zwinglinek, Calvinnak azt, hogy az ő tanítása Isten hibátlan és tiszta igéje? Ő bizonyára megtett e tekintetben minden lehetőt, csakhogy eredmény nélkül.

Hiába kiált fel: „Nem tehetek mást, mint hogy bevalljam és hangoztassam, hogy mindazt, amim van, Istentől nyertem“;[1] *hiába* írja: „Vajjon nevezhetném-e magamat Isten evangelistájának, azt be merném bizonyítani.“[2] *hiába* mondja: „Ha a mi ügyünk bukik, ezzel egyúttal buknia kellene Krisztusnak, tehát a világ Urának“;[3] *hiába* kiált föl: „az ő szája Krisztus szája.“[4] Mire Calvin azt válaszolta „Adja Isten, hogy Luther teljes ismeretére jutna az ő bűneinek.“ *Ha* Luther írja:[5] „Előttem semmit sem tudtak az emberek: nem voltak tisztában se az evangéliummal, se Krisztussal, se a kereszténséggel, se a gyónással, se a szentségekkel, se a hittel, se a szellemmel, se a hússal, se a tízparancsolattal, se a szenvedéssel és vígaszszal, se a világi felsőbbséggel, se a házassággal és szülőkkel, se a gyermekekkel, se az úr és szolga, se az asszony és cseléd fogalmával stb. — végső eredményben“ tehát előttem „semmit sem tudtunk, amit egy keresztténynek tudnia kell“ — erre Zwingli és Calvin ugyanazt felelték neki. *Ha* aztán azt mondja: „*Aki másképp tanít, mint én, az Istent káromolja és a pokol gyermeke kell, hogy maradjon*“,[6] — ennek ellenében a hitújításban ellenesei ugyanezt mondhatták. És *ha* haragjában föl-

---

[1] *De Wette* Luthers Briefe 1., 132; Sämtliche Werke 28., 346. köv. l. *Germanus* i. h. 290., 63.

[2] Sämtl. Werke 28., 141. s köv. l.

[3] *Lauterbach*, Tagebuch 199. l.

[4] Sämtl. Werke 22, 59. *Janssen* i. h. II. 221.
V. ö. *Döllinger* „Luther, eine Skizze“ művének 13. l.

[6] Sämtl. Werke 28., 346. s köv. l. Calvinról, Buttlerről, az igazságokról 1., 172.

kiált, hogy a zwingliánusok valóságos pogányok; *ha* fölkiált, „hogy őket az ördög keresztül-kasul átjárja, hogy ők a Sátán szolgái“ [1] erre Zwingli azt válaszolja: „A Sátán Luthert annyira hatalmába kerítette, mintha egészen akarná őt birni.“ Mindezek a dolgok senkit sem tudtak a tanítás egységében megtartani s nem is szolgálhattak elegendő bizonyságul arra, hogy a tiszta evangélium csak Luther tanításában található.

Luther a Szentírásra hivatkozott, amelyben szerinte világosan szó van arról, hogy az ember *csak a hit* által üdvözül; *Calvin* pedig ugyancsak a Szentírásra hivatkozott, a melyben szerinte világosan írva van, hogy Luther tanítása téves és az embert *Isten* egyszerűen *előre rendelte* — vagy az örök üdvösségre, vagy a kárhozatra.

Luther hangoztatta, hogy — *tanítása*[2] oly tiszta és hiba nélküli, mint az apostoloké, minek ellenében *Carlstadt*[3] egy a jenai „Fekete Medvében“ tartott hosszú értekezlet végén kijelentette, „hogy ha az, amit Luther mondott, igaz, akkor adja Isten, hogy engem az ő saját szemeték láttára darabokra tépjen.“

Ekkor Luther az egyház *hagyományára* hivatkozott:

„Veszedelmes és borzasztó dolog olyasmit hallani és hinni — ami az egész szent keresztény egyház egyetértő tanúbizonysága, hite és tanítása ellen van. Aki egyetlenegy oly hittételben kételkedik, melyet az egyház kezdettől fogva mindig igaznak tartott, az annyit tesz, mintha nem hinne keresztény egyházban — és ezzel nemcsak az egész szent keresztény egyházat kárhoztatja, mint valami kárhozatos eretnekséget, hanem magát Krisztust is az összes apostolokkal együtt, kikről az egyház alapította hittétel hatalmas bizonyságot tesz, valamint Krisztus is e szavakkal: ‚Én veletek va-

---

[1] *Walch*, Luthers Werke 20, 1014. Zwingliről, Buttlerről i. h.

[2] Opp lat. I. 3, 75, a. *Germanus* i. h. 290, 60.

[3] *Janssen* i. h. II. 404. l.

gyok mindennap világ végezetéig' és Pál: ‚Isten egyháza az igazság oszlopa és erőssége.'" [1]

Ez a hivatkozás mindenesetre bizonyító erővel bir, de amennyiben Luther használja, önmagának ellentmond. Mert ő az egyház tanítását elvetette, az ő tanubizonyságát semmisnek jelentette, pálcát tör saját tanítása fölött, mely az egyház tanításától eltért s annak a leghatározottabban ellentmond. — Ily körülmények között természetesen nem lehetett meggátolni azt, hogy a protestáns táborban a zavarodás be ne álljon; függetlenül minden átszármaztatott tanítástól és szokástól, ugyanarra az evangéliumra támaszkodva, melyből az ember kénye-kedve szerint elfogadhatta vagy elvethette azt, ami neki tetszett, a szent szöveg szabad értelmezése mellett száz meg száz tanító lépett föl, hirdetvén *a tiszta, hiba nélküli evangéliumot,* anélkül, hogy az újításnak, a különbözőségnek gátat lehetett volna vetni. Nagyon is értjük Luther panaszát, mikor öreg korában felkiált: „*Jutott is volna eszembe prédikálni, ha tudtam volna, mennyi szerencsétlenség, lázadás, botrány, rágalmazás, hálátlanság és rosszakarat jár majd a nyomában*",[2] vagy „Azt mondhatná az ember Jóbbal és Jeremiással, szeretném, ha sohasem születtem volna. Azt mondhatnám, *szeretném, ha könyveimmel nem jöttem volna; ha senkisem keresné azokat, szívesen venném, ha már mind elpusztultak volna*";[3] mikor már maga is megzavarodik és azt mondja: „bizony sajnos, hogy magam sem tudom oly erősen hinni, mint ahogy prédikálni, beszélni és írni tudok róla, és ahogy rólam az emberek bizonyára gondolják, hogy erős hitem van",[4] és mikor dr. Mlusa rochlitzi plébánosnak, ki neki panaszkodott, hogy ő maga nem tudja

---

[1] Hist.-Polit. Blätter 130. l. 124. s. köv.

[2] *Walch,* Luthers Werke 8., 564.

[3] *L. de Wette* 5, 153. *Janssen* i. h. II. 199.

[4] *Walch,* Luthers Werke 22.. 202.

hinni azt, — amit másoknak prédikál, azt mondja:[1] „*Hála Istennek, hogy mások is úgy vannak, már azt hittem, hogy csak magam vagyok ilyen helyzetben*

Ez volt hát az evangélium *tiszta, hibátlan tanításának alapvetése! És ma? Ma Hartmann Ede* így nyilatkozik:[2] „E cím alatt ‚*Jézus tiszta tanítása*', nem marad semmi, csak *egy tiszta lap, melyről le van törölve mindaz, ami a kereszténység története folyamán azon írva volt;* az urak persze épen ezt akarják, hogy *korláttalan helyük legyen, amelyen saját eszméiket bocsáthassák világgá.*" „Az a folyamat, mely a hitújítástól egészen a szabadelvű protestantizmusig tartott, tulajdonképen nem volt egyéb, mint fokozatos szétszedegetése a keresztény dogmatika művészies szövedékének, melyből aztán *nem maradt más, mint egy ócska, használhetetlen hálózat.*" A „Deutsch-evangelische Kirchenzeitung"[3] fölkiált: „A német protestantizmus annyira szakadozott és széttagolt a tanításában, hogy már egyáltalán nem bir egy egységes életnézet erejével." „A mi hitvallásunk," írja Stöcker,[4] „azt mondja, hogy az egyház a hiveknek az a közössége, mely az evangéliumot helyesen tanítja; a gyakorlatban pedig meg van engedve, hogy az egyház a tan- és szószéken, a hatóságoknál és zsinatokban, községekben és községi szervezetekben a hivőknek és hitetleneknek valóságos egyvelege legyen, mely még egy jól rendezett községi szervezet követelményeinek sem felel meg, annál kevésbbé Isten ország-eszményének."

„Mi lesz mindennek a vége? A tanítás egysége és tisztasága az egyházra oly nagy fontosságúak, mint ellenségeivel szemben a tetterő. Nem veszszük észre, hogy ez az út

---

[1] *Janssen*, i. h. II. 193. Mathesius Historien 139.

[2] *Hartmann* Ede, Selbstzersetzung des Christenthums. Berlin 1874. Stimmen aus Maria-Laach. 103., s. köv. l.

[3] 1900. február 3-iki számában.

[4] U. o.

az örvénybe vezet."[1] „Brémában", így olvassuk a Hengstenbergsche evang. „Kirchen-Zeitung"-ban,[2] „Brémában kiki azt prédikálhatja, amit akar." Itt az történt, hogy egy prédikátor valami felavatási ünnepen azt mondta, hogy „bűnnélküli Megváltó sohasem létezett; nem hiszünk csodákban. Jézus nem a Bárány, ki a világ bűneit hordozza. Ha valamely kedves rokonotok súlyos betegségben sínylődik, ne hulljatok térdre s ne imádkozzatok, mert ez nem használ semmit." Ugyancsak ez a lap írja, hogy egy másik felavatás alkalmával a prédikációban egyetlenegyszer sem fordult elő Jézus legszentebb neve. Husvét elsőnapján pedig egy prédikátor azt hirdette a szószékről, hogy „Krisztus holttestét húsvét éjjelén ellopták." Mikor Bernben nem régiben (1901) Pestalozzi emléke tiszteletére ünnepet rendeztek, dr. Vetter főiskolai tanár beszédet mondott, melyben kifejtette, hogy a *hitoktatást, úgy amint az jelenleg az iskolákban szokásos, el kell törölni, mert egy személyes Istenben való hiten alapszik.* Egy hívő protestáns lelkész a berni „Tagblatt"-ban szembeszállott e hitetlen „tudóssal". — Dr. Vetter a berni „Bund"-ban azt válaszolta, hogy Isten a protestánsok nagy tömege részére már nem létezik mint valóság, s a természettudomány eredményeire áttérve így folytatja:

„A természettudomány, mely a mai nemzedék vezetője, határozottan tudja, hogy földünknek emlékezetet meghaladó fönnállása óta soha természeti törvény meg nem szünt, és soha külső visszahatás az ily törvények ellen nem történt. Vallási fogalmainkat tehát nem kívülről nyertük; azok saját bensőnkben keletkeztek, még pedig a bennünket körülvevő világ megismerésének analogiája folytán; azért esetlegesek és változásnak vannak alávetve, mint minden itt a földön. *Isten* a mai nemzedék előtt *nem más, mint saját gon-*

[1] A „Deutsch-evang. Kirchen-Zeitung" 1902. 1—6. számában.
[2] 1901. 49. szám.

dolatunk szüleménye, az emberi értelem kiözönlése. Ez az Isten természetfölötti módon mint Isten sohasem született; halottaiból soha föl nem támadt. Ezeket a dolgokat az emberiség csak gyermekkorában tartotta valóknak. Az ön (t. i. a lelkésznek) neuchateli kartársa, ki azért, mert a föltámadást mesének mondottam, ellenem prédikált, szintén ebbe a gyermekkorba tartozik, különben tudnia kellene azt, hogy *sok lelkész, és kartársainak legtöbbje mesének tartja a személyes Istent, a Szentháromságot, a megváltást, a föltámadást, az utolsó ítéletet* és mindazt a csodás történetet, melyeket a gyermekeknek szokás elmondani."

Amint látjuk, ez a berni tanár semmiben sem hisz, csak önmagában és az ő természettudományában; tagadja Istent és mindazt, ami Isten létezésének meggyőződésével összefügg; elsősorban pedig tagadja az egész kereszténységet. És ezt nyíltan ki is mondja az egész világ előtt. És mindezek dacára megmarad hivatalában, hitetlenségét az állam fizeti, szabadjában áll, s e szabadsága hivatalos védelemben részesül, hogy a Krisztus- és Isten-tagadást, vallástalanságot és hitetlen természetelvűséget írásban és szóval nyilvánosan terjeszthesse, főleg pedig hallgatóinak lelkébe csepegtesse, kik aztán ismét másoknak lesznek oktatói. Az „Allgem. evang.-lut. Kirchen-Zeitung"-nak[1] valóban igaza van, mikor fölkiált:

„Egy világ jajdulhatna föl, ha látná, mint teszik tönkre az ifjúságot." — Már Melanchton is azt mondta", folytatja nevezett lap,[2] „ha annyi volna is a könnye, mint a hány csöpp van az Elba vizében Wittenbergánál, az egyházi ínséges állapotokat még akkor sem tudná kellőleg megsiratni. — Azóta a sülyedés csak még nagyobb lett. Végződhetik-e ez máshol, mint az örvényben?"[3]

[1] 1902. 1. szám.

[2] 1898. 46. szám.

[3] Úgy látszik, hogy mindezekről Ausztria evangélikus lelkészeinek nagy része mit sem tud, különben nem magyarázhatnók azt az opti-

Rade tanár, a „Christliche Welt“ kiadója, ezeket írja Stärk licentiatushoz: „Bajos volna e nemzedékből csak hármat vagy négyet is egy kalap alá hozni — egy közös tétel elfogadására birni bírálat bírálatot ér, a tagadásban egyik a másikat múlja fölül s ez így megy a végletekig, az alapok teljes föladásáig, szóval minden meg van engedve.“ [1] „Már annyira jutottunk, hogy ez a fogalom téves tan egyáltalán eltünik.“ Mily sorsa lehet ily körülmények között *a hitnek* — melyet épen a protestantizmus felette nagyon magasztal? [2]

E szakadás meggátlására, — Durand báró azt sürgette a porosz urakházának 1902. május 7-ikén tartott ülésében, hogy „az erre hivatott egyházi és állami közegeknek késedelmet nem tűrő kötelessége e veszedelem ellen határozottan föllépni, hogy a bibliai kutatás át ne lépje azokat

---

mizmust, melylyel írni és közrebocsátani lehetne: 1. A Szentírás alapján, az apostolok, a hitújítók és apáink hitvallásával megegyezően, valamint saját tapasztalásból valljuk, hogy hiszünk Istenben, a világ teremtőjében és föntartójában, az ő egyszülött Fiában, a mi Urunk és Üdvözítőnk Jézus Krisztusban, ki az egyház egyedüli Feje, nélküle nincs üdvösség és az ő nevén kívül nem adatott az embereknek más név, melyben üdvözülniök lehetne. És mivel drága, evangélikus egyházunk, a Szentlélektől vezéreltetve, *ezt a hitet ismét napvilágra hozta s fölötte a magunk, gyermekeink, nemzetünk és hazánk áldására gondosan őrködik,* azért valljuk az ő hitét a legnagyobb hálával. 2. Tudjuk azt, hogy minden nép abban a mértékben ébred friss, szabad, szellemi és erkölcsi életre, amely mértékben azt Krisztus evangéliuma áthatja. Azért nagy örömünkre szolgál, *hogy oly sokan véreink közül egyházunkba akarnak belépni,* hogy ezáltal gyermekeikkel *a kereszténység áldásaiban részesülhessenek, melyeket a mi egyházunk nyujt főleg azáltal, hogy Isten hamisítatlan igéjét hirdeti* s őszinte, szigoruan erkölcsös, benső jámborságra oktat. E mozgalomban nyilvánvaló *vágyakozást látunk az evangéliumnak az emberi intézkedésektől és lelkiismereti kényszertől megszabadító ereje után. (Dr. Selle F.,* meráni evang. lelkész. Offener Brief an Herrn Schätzler, 1899.)

[1] Kreuz-Zeitung, 1902. évf. 193. szám.

[2] V. ö. *Huppert,* i. h. 12., 13., 26., 49. és 75. l.

a határokat, melyeken túl az már nem javára, hanem kárára van az emberiségnek."[1] Azonban dr. Dryander, az egyetlen evangélikus lelkész az urakházában, ez ellen azonnal fölszólalt: „A theologiai kutatás *szabadsága* egyházunk létföltétele. Ez a felelet kifogástalanul protestáns,[2] de azért mégis kötelező az *eskü a hitvallás irataira* a lelkészszé avatás alkalmával. És mi az eredmény?

Ezek után tehát a protestáns hitvallású lelkészek és tanítók az egyetemen esetleg ily oktatásban részesülnek: „*A bibliában való hit az emberi értelem legnagyobb tévedése,* „*Krisztus nem az evangéliumba való*"; ha azonban *lelkészi állást* akarnak elnyerni, akkor *esküt kell tenniök* a hitvallásra, hogy hisznek Jézus Krisztusban, Isten emberré lett Fiában, a kereszten véghezvitt megváltásában és a Szentírás isteni sugalmazásában, — hogy mindezeket prédikálni és tanítani akarják a szószékről és az iskolában egyaránt. Ezért írja egy evangélikus lelkész teljes neve aláírásával:[3] Az egyház lelkészeitől azt kívánja, hogy olyan dolgokról prédikáljanak, melyek jobb meggyőződésükkel ellenkeznek; legyen, de akkor prédikáljanak úgy, amint azt az egyház megkívánja, jobb meggyőződésüket pedig rejtsék el önmagukban." A protestáns „*Kreuz-Zeitung*" pedig hozzáteszi: „Azt hiszi az egyház, hogy elkerülheti a *képmutatás vádját*, mikor ezt jóváhagyja? Már Perthes Frigyes „Leben" című munkájában (1855) olvassuk: „*Szomorú és iszonyú* az a meghasonlás, mely a tanári szék és a szószék közt létezik." Hitetlenek „habozás nélkül egyházi hivatalt vállalnak s aztán mint *eskü̈szegők és képmutatók* lelkészkednek Isten és az emberek előtt."[4] És Hettner így ír *Herderről, a híres weimari főszuperintendensről: Ő, aki*

[1] V. ö. *Huppert*, i. h. 12. l.

[2] *Huppert*, i. h. 94. l.

[3] *Huppert*, i. h. 48. l.

[4] *Perthes Frigyes* — Leben. Gotha 1855., III. 205. l. V. ö. Hist. pol. Blätter 16., 286. l.

az egyház régi hitével nyiltan szakított, lelkész volt és a főegyháztanács elnöke!“ [1]

Innen magyarázható áz a *tanácstalanság és reménytelenség*,[2] melyet protestáns körökben tapasztalunk. Az „Allgem. evang. luth. Kirchenzeitung“ így ír a protestantizmusról: „S ha csak külső ellenséggel volna dolgunk, az még megjárná, de hát még Sion falain belül is ádáz tusa folyik: forrásai meg vannak mérgezve, *hányan vannak, kik minden reményüket vesztve nem hihetnek többé egyházuk és népök megmentésében.*“ [3]

S ez valóban így is van, a protestantizmus *romlása felé halad, akár követeli* a tanítás egységét, *akár nem. Ha nem követeli,* akkor rombadől mint azt a Hengstenberg-féle „Evang. Kirchen-Zeitung“ [4] is írja: „Ha evangélikus államegyházainkat jól szemügyre veszszük, lehetetlen meg nem ismernünk, hogy azok feloszlásuk felé közelednek, „*ha pedig* a tanítás egységét *követeli*, akkor a tanítói hatalom katholikus elvéhez tér vissza s szétrombolja a szabad kutatás alapjait, melyeken pedig felépült. *Buckle H. T.*, a hírneves angol történetíró szerint: „*A protestantizmus maga a következetlenség és az önmagának való tökéletes ellentmondás.*“ [5] Hartmann Ede [6] pedig nyiltan bevallja: „A katholicizmus mindig tisztában volt a protestantizmusban uralkodó *tarthatatlan félszegséggel és annak bomlasztó ellentmondásaival.*“

Innen van az, hogy dr. Dryander a porosz urakházában 1902. május 7-ikén kénytelen volt nyilvánosan kijelenteni:

---

[1] *Hohoff*, i. h. 138. l.

[2] 1902. 1. szám.

[3] *Huppert*, i. h. 47. s köv. l.

[4] 1901. 33. szám.

[5] Only Protestantism which inconsistency itself. Huth, The Life and Writings of H. T. *Buckle* London 1880., II. 203. s köv. l. *Hohoff*, i. h. 146. l.

[6] I. h. 115. l. Stimmen aus M. L. 8., 110.

„Eddig még senkinek sem sikerült kitalálnia azt a bűvészformulát, mely a szabadságot és a tanítás kötöttségét mindenki számára elfogadható alakban összeegyeztetni képes volna.“

Maga *Harnack tanár*[1] is azon fáradozik, hogy „a bomlás vádjára evangéliumi szellemű feleletet“ adjon s azt meg is találja abban, *„hogy az evangélium az egyes lelkekben lényegileg ugyanazokat a tapasztalatokat és ugyanazt a meggyőződést fogja létesíteni.“*

Vajjon ezzel akarják-e megnyugtatni a kedélyeket a teljes széttagoltság borzasztó állapota ellenében?

Azt mondja Harnack, hogy lényegileg ugyanarra a meggyőződésre fognak jutni az emberek, mikor az egyik, pl. Stöcker Jézus Krisztust mint Isten Fiát, a második isteni személyt és a Megváltót imádja, vagy mások Harnackkal tanítják: „Jézus nem az evangéliumba való!“ — *Ez lényegileg ugyanaz lenne?*

Ha ez *„lényegileg ugyanaz a meggyőződés“*, akkor ez a „lényegileg ugyanaz a meggyőződés“, mely minden protestánssal közös, visszavezethető erre a mondásra: *„Emberek vagyunk mindnyájan.“* Ezzel, mint a Kreuz-Zeitung[2] mondja, „a kereszténység lényegét oly formulára vezetjük vissza, melyet fogyatékosságában ép úgy a zsidóságból is le lehet vezetni.“ — És mit szóljunk még ahhoz, hogy ugyanez az evangélikus hittudós ezt a szerencsétlen széttagoltságot nem is látja, ezt diadalmasan hirdeti és nyomatékkal felkiált:[3] „Mi jelentősége van minden felfödözésünknek, találmányainknak s a külső kulturában való minden haladásunknak azzal a ténynyel szemben, hogy *manapság harminc millió német* és még sokkal több keresztény Németország határain túl *úgy él*,

---

[1] *Harnack*, i. h. 171., s köv. l.

[2] 1902. 193. szám.

[3] I. h. 167. l.

hogy se papjuk, se áldozatuk, se kegyelem-eszközeik és szertartásaik *nincsenek,*“ [1] bátran hozzátehetné: *se egyetlen tételük nincsen, melyben megegyeznének!*[2] Mit szóljunk ahhoz, ha mindezeket keveselve, azt írja, hogy: „*még több szabadságot,*[3] még több egyéniséget kíván a szó kimondásában és a tanításban?“ De hát nem kell-e akkor szükségképen arra a meggyőződésre jutnunk, hogy *Harnack*, mint a legújabbkori protestantizmus képviselője, *az ő kereszténységének mintaképét tulajdonképen csak Ausztrália egyes vad törzseinél és a déli sarktenger szigetein találhatja,* hol oly vallás létezik, melynek se papja, se áldozata, se kegyelemeszközei, se szertartásai nincsenek, mely „a szó kimondásában és tanítási szabadságában még Istent sem ismer?“ Ezek a népek ép oly kevéssé tudják, mint Harnack[1]: „hol és mi módon kezdődik életünk folyása, és hova vezet bennünket. De hát nem helyesebb volna-e akkor, ha ezek a szigetlakók

---

[1] Azt higyjük-e, hogy Németország, sőt az egész világ összes protestánsai már megkeresztelve sincsenek s az Úrvacsorához sem járulnak többé? vagy talán nem kegyelemeszköz a keresztség, az Úrvacsora? vajjon nem szent ténykedések-e azok, tehát szertartások? De hát miért tanítja akkor a protestáns katekizmus, hogy a szentségek helyes kiszolgáltatása ismertető jele az igaz egyháznak?

[2] 172. l.

[3] Míg Harnack ily módon egyrészt minden felfogás és vallásgyakorlat jogosultságát, még a legszélsőét is, elismeri, s ezzel megdönthetetlen igazságot egyáltalán el nem fogad, addig másrészt egyet mégis megdönthetetlennek tart s attól a szókimondás és tanítás szabadságát megtagadja, mely vizsgálódás tárgyát nem képezheti, melyet megdönthetetlennek kell tartani s ez az, hogy *Róma téved.* „Erre nem érdemes sok szót pazarolni“; itt „nem ferdítésekről van szó, hanem teljes felfordulásról. A vallás itt egészen idegen irányba tévedt.“ (i. h. 163. l.) Ez annyit tesz, hogy vallási dolgokban mindenki úgy gondolkodhatik, ahogy akar, — csak katholikus módon nem; — ez „a szókimondásban és tanításban való *szabadság,*“ melyet követelnek. „Szabadság, oly értelemben, *amint én* gondolom.“

[1] I. h. 188.

küldenék az ő hithirdetőiket mihozzánk, hogy minket Harnackkal felvilágosítsanak, hogy a megváltás nem történt, a Megváltó nem létezett? Hogy megkeresztelkedni szükségtelen, hogy háromszemélyű egy Isten nem létezik, hogy az igazi kereszténység abban áll, ha Krisztusban nem hiszünk? Nem helyesebb volna-e ez, mint az, hogy a protestáns missió-társulatok is nagy áldozatokat hoznak pénzben és hithirdetőkben abból a célból, hogy *messze idegenben oly tanításokat terjesszszenek, melyeket első evangélikus egyetemükön tévedéseknek bélyegeznek?*[1]

Bizony, nagyon is értjük az „Allgem. evang. luth. Kirchenzeitung" szavait, hogy mikor t. i. a protestantizmusban ily jelenségek mutatkoznak: *„sokan minden reményüket vesztve nem hihetnek többé egyházuk és népök megmentésében."*

Ezek a protestantizmusban uralkodó állapotok minket katholikusokat elszomorítanak ugyan, de meg nem lepnek; percutiam pastorem, *„megverem a pásztort és elszélednek a nyáj juhai."*[2] *„Minden maga ellen meghasonlott ország elpusztul"*[3] desolabitur — „kétségbeesés az osztályrésze." Ily bevallatott tanácstalanság és feloszlás láttára kötelességünknek tartjuk, hogy a saját maguk gyártotta itéletre utaljuk őket, mely a wormsi Luther-emléken olvasható:

„Ist's Gottes-Werk — so wird's besteh'n
Ist's Menschen-Werk — wird's untergeh'n."

---

[1] *Harnack*, i. h. 169. lapon a „megigazulásról" mint a reformátori *igehirdetés* főtételéről a következő fogalmi meghatározást adja: „nem jelent kevesebbet, mint azt, hogy Krisztus által békét és szabadságot nyertünk Istenben, a világ fölött pedig uralmat és *belső örökkévalóságot*." A világos megérthetés érdekében ez az utolsó kifejezés bővebb magyarázatot igényelt volna, mert magyarázat nélkül nagyon bajos ám megérteni, mit is akart Harnack azzal a megszerezhető *„belső örökkévalóság"*-gal mondani.

[2] *Máté*, 26., 31., 93.

[3] *Máté*, 12., 25.

(Ha Isten műve, akkor fönmarad, ha ember műve, akkor pusztulás lesz osztályrésze.)

Minden tévedés szükségszerűen szakadással és szétválással jár és mivel egység csak ott lehet, hol az igazság él, azért kiáltsuk oda elvált testvéreinknek: csak ott találjátok az igazságot, ahol az egységet. Amen.

NEGYEDIK ELŐADÁS.

AZ EGYHÁZI KORMÁNYZAT.

Tartatott 1902. dec, 15-én.

IV. AZ EGYHÁZI KORMÁNYZAT.

Keresztény férfiak!

Az előítéletek sűrű felhője képződött az idők folyamán elvált testvéreink és a katholikus egyház tanítása és szervezete között, amint ezt utolsó előadásunkban láttuk; az előítéletek nagyságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Harnack tanár, ez a kiváló tudós nyilvános egyetemi előadásain „jóhiszeműleg“ római sokistenítésről beszél és nem tudja, sőt nem is sejti, hogy a katholikus egyház csak egy Istenben hisz. Ha ily férfiak sem képesek megszabadulni évszázados előítéletektől s igazságot szolgáltatni egyházunk első és alapvető tanításának, akkor könnyen beláthatjuk, mily nehezökre eshetik a kevésbbé tudósoknak, hogy szabad és helyes itéletet alkossanak maguknak a katholikus egyház egyéb tanításairól és intézményeiről.

A protestáns előítéletek között különös említést érdemelnek azok, melyeket a pápáról alkottak maguknak.

Habár hitbeli tanításaik annyira eltérnek, hogy nagyon bajos volna „csak hármat vagy négyet is egy közös tétel elfogadására birni,“ mégis ebben az egy dologban: „a pápa az ellenség,“ mindnyájan *tökéletesen megegyeznek*. Ők, kik minden hagyományt és szóbeli átszármaztatást elvetnek, szi-

lárdan kitartanak e Luther idejéből való *hagyomány* mellett: *„Isten töltse be szíveteket a pápaság elleni gyűlölettel.“*

Gondolkodó protestánsoknak mindenesetre fel kellene tünnie, hogy csak ők látnak a pápában szörnyeteget, ők, akik távol állnak tőle, mig azok, akik hozzája közel állanak, hihetetlen szeretettel veszik őt körül. Mikor XIII. Leo a mult évben jubileumát ülte s a világ minden tájáról ezren meg ezren Rómába zarándokoltak, akkor úgy éreztük, mintha az ősz pápában teljesedésbe mentek volna a próféta szavai: „Emeld föl körüskörül szemeidet és lássad; mindezek egybegyülnek, hozzád jönnek; a te fiaid meszszünnen jönnek és leányaid minden oldalról indulnak. Akkor meglátod a bővelkedést és csodálkozik és kitágul szived, mikor hozzád tér a tenger sokasága és hozzád jő a pogányok ereje. Mindnyájan jönnek és ajándékokat hoznak neked, azért, hogy elhagyatva voltál és gyűlöltettél és nem volt benned átmenő.“[1] Mert valóban a világ minden országából, mészsze a tengeren túlról, a legtávolabb eső szigetekről örvendező szívvel jöttek az egyház gyermekei Rómába; és vajjon miért, csak azért, hogy a pápát lássák, kezét csókolhassák, szemébe nézhessenek, áldásában részesülhessenek és azután szívökben megvigasztalódva ismét hazatérjenek.

Azt mondom, *gondolkodó protestánsoknak* fel kellene tűnnie, hogy az, kit ők oly nagyon gyűlölnek, alattvalóinál a legnagyobb szeretetben és tiszteletben részesül. Kérdést kellene intézniök saját magukhoz: Ha csakugyan az volna a pápa, aminek őt a protestáns tanítás előttünk lefesti, t. i. vérszomjas zsarnok, lélekrabló, vajjon lehetséges volna-e akkor, hogy ennyire szeressék, ennyire tiszteljék őt? Arra a gondolatra kellene ébredniök, hogy a pápáról szóló nézeteiket még egyszer megvizsgálják, hogy tisztázzák ezt a kérdést: *Valóban az-e a pápa, aminek mi tartjuk?*

---

[1] *Iz.* 60., 4. s köv.

A következőkben röviden összefoglalva adjuk a *pápáról szóló igaz katholikus tanítást,* amint azt az utolsó vatikáni zsinat fogalmazta és kimondotta.[1]

A pápa, katholikus tanítás szerint, a püspöki hatalom teljével rendelkezik Krisztus egész egyháza fölött. Ő Krisztus nyájának legfőbb pásztora, de nem egyúttal az egyetlen; a többi püspök is igazi pásztora Krisztus nyája azon részének, mely fölé őket a legfőbb pásztor rendelte. A püspök a pápának nem helyettese, kiküldöttje, vagy képviselője; ő egyházát a püspöki hivatalával járó isteni meghatalmazás folytán kormányozza. Az a teljhatalom, mely a pápát megilleti, három részből áll, ezek 1) *a legfőbb törvényhozói hatalom,* amennyiben csak a pápa hozhat oly törvényeket, melyek az egész egyházra kötelezők; 2) *a legfőbb tanítói hatalom,*[2] amennyiben hit és erkölcs dolgában való végzései végérvényesek; 3) *a legfőbb bírói hatalom,* még pedig oly esetekben, melyek az egyházi törvénykezés hatáskörébe tartoznak, úgy hogy minden hivő hozzája fölebbezhet; 4) őt illeti a *legfőbb kormányozás,* ő *képviseli* az egész földön a katholikus egyházat.

---

[1] Constit. Pastor aeternus c. 3.

[2] *A legfőbb tanítói hatalommal jár a „Csalatkozhatatlanság"* megigérése, vagyis *a Szentlélek segítsége, aki megakadályozza azt, hogy a pápa, mint legfőbb tanító téves tanítást hirdessen hit- és erkölcs dolgában akkor, mikor az egész egyházra kötelező végzést hoz.* Hartmann Ede erre vonatkozólag így ír: „A katholikus egyháznak igaza van, mikor föltételezi, hogy a Szentléleknek is ép úgy érdekében áll, hogy úgy a kánoni iratok meg nem felebbezhető értelmezőit (tévedéstől megóvja), mint azok szerzőit sugalmazza és hogy egy szellemileg elhanyagolt egyház, melynek csak egyszer évezredek előtt voltak ihletett hitvallói, nagyon siralmas képet nyujtana. Ha már egyszer Péter utódjának tartják a pápát, akkor föl nem foghatom, miért ne írhatna ő is csalatkozhatatlan bullákat ép úgy, mint ahogy Péter írt csalatkozhatatlan leveleket." (*Hartmann Ede,* Selbstzersetzung des [protestant.] Christentums. Berlin 1874.) V. ö. Stimmen a M. L. 8., 103. l. s köv.

Hogy mi célja és jelentősége van a pápának az egyházra nézve, erre a kérdésre ugyanez a zsinat[1] ezeket válaszolja: „Lelkünk örök pásztora és püspöke, hogy a megváltás üdvözítő művének soha el nem múló tartósságát biztosítsa, elhatározta, hogy a szent egyházat fölépíti, hogy az, mint az élő Isten háza, minden hivőt egyesítsen egy hit és egy szeretet kötelékével. Azért megdicsőülése előtt Atyjához nemcsak az apostolokért imádkozott, hanem azokért is, akik az apostolok prédikálására benne hinni fognak, hogy mindnyájan egyek legyenek, amint maga a Fiú és az Atya is egyek. Amint tehát ő küldötte az apostolokat, úgy azt akarta, hogy az ő egyházának is legyenek pásztorai és tanítói a világ végezetéig. Hogy azonban maga a püspöki kar is egy és oszthatatlan legyen és a papok kölcsönös köteléke által egyúttal a hivők összessége is megtartassék a hitbeli egységben és közösségben, azért szent Pétert föléje helyezte a többi apostolnak és őt tette e kettős egység állandó elvévé és látható alapjává, hogy ezen fölépüljön az örök templom s ennek a hitnek erősségén emelkedjék az egyháznak égig nyúló, magasztos építménye."

És vajjon min alapszik a pápának ez a meghatalmazása? Jézus Krisztusnak különböző körülmények között, különböző módon és példabeszédekben világosan mondott szavain. Azon a napon, mikor Péter bizonyságot tett az Úr előtt az ő istenségében való hitéről: „Mi elhittük és megismertük, hogy te vagy Krisztus az Isten Fia", mondom azon a napon, mikor Péter ezt a bizonyságot tette azokkal szemben, kik Krisztust csak prófétának tartották, Krisztus ezt felelte: „Boldog vagy Simon, Jónás fia! mert test és vér nem jelentette ki ezt neked, hanem Atyám, ki mennyekben vagyon. Én is mondom neked, hogy te Péter vagy, azaz

[1] Prooemium Const. Past. aet. *Wetzer* és *Welte* Kirchenlexikonjában. Befejez. 1901.

kőszál, és e kőszálon fogom építeni anyaszentegyházamat és a pokol kapui nem vesznek erőt rajta.“ Ezekkel a szavakkal jelzi az Úr azt a szándékát, hogy egyházat alapít, még pedig élő kövekből, s ebben *Péternek* ugyanazt a szerepet juttatja, mint ami egy erős kőépítménynél a *sziklatalaj; majd így folytatja:* „és neked adom a mennyek országa kulcsait és amit megkötendesz a földön, meg leszen kötve mennyekben is és amit feloldandasz a földön, föl leszen oldozva mennyekben is.“ Az igéret e második részében Krisztus az egyházat egy házzal hasonlítja össze: *Péter* e ház alapja, *ő e kész ház kulcsainak hordozója;* ami valamely anyagi épületnél a zárás és a nyitás, ugyanaz, amint azt az örök Bölcsesség értésünkre adja, *a föloldozás, a megkötés hatalma* annál a háznál, melyet Krisztus élő kövekből épített s ezt a hatalmat Ő, az egyház Ura, az egyház Építője *Péterre* ruházza, még pedig oly teljességgel, oly terjedelemben, amely csodálkozásba ejt: „*Amit* megkötendesz, *amit* feloldandasz;“ — ezt oly *hatáskörrel* adja, mely az egész földre kiterjed; — „amit megkötendesz a *földön,* meg leszen kötve *mennyekben* is, amit feloldandasz a *földön,* fel leszen oldozva *mennyekben* is.“ E szavak értelmén nem lehet kételkedni; mindazonáltal az egyház, bár Péterre van építve s a kulcsok hatalma Péternek adatott, *mégsem Péter egyháza,* hanem *Krisztus egyháza „anyaszentegyházam.“*[1]

Föltámadása után a Megváltó *más hasonlattal él* annak jelzésére, hogy a legfőbb hatalmat Péternek adja. Az Üdvözítő gyakran jó pásztornak[2] nevezte magát „aki életét adja az ő juhaiért“, aki azt kívánja, hogy „egy akol s egy pásztor“ legyen. Azért[3] háromszor megkérdezi Pétert: „Szeretsz-e engem?“ „Szeretsz-e engem jobban ezeknél?“ és háromszor

---

[1] *Máté,* 16., 13—19.

[2] *János,* 10., 11—16.

[3] *János,* 10., 11. s köv.

adja Péter feleletére: „Tudod, hogy szeretlek téged", ezt a megbízatást, ezt a parancsot: „Legeltesd az én bárányaimat, legeltesd az én juhaimat." De vajjon kik Krisztus bárányai és juhai? Azok, akikért életét adta, akiket megváltott, és pedig mindnyájan, „akik az ő szavát hallgatják." Ezeket *az ő* juhait, ezeket *az ő* bárányait, tehát az egész nyáját, adja át *Péternek*, hogy azt vezesse, hogy azt legeltesse; de itt is *az ő* bárányai, *az ő* juhai *maradnak* azok, dacára annak, hogy Péternek kell azokat vezetnie, legeltetnie. Ha az Üdvözítőnek ezek a szavai semmit sem bizonyítanak, akkor egyáltalán nem hivatkozhatunk többé egyetlenegy szavára sem. Hogy pedig ez a meghatalmazás *nem szorítkozott Péter személyére*, azt világosan bizonyítja az a szándék, melylyel Krisztus egyházát megalapította „és a pokol kapui nem vesznek erőt rajta", ennek az egyháznak fönn kell maradnia „a világ végezetéig" bizonyítja az a cél, melylyel az isteni Bölcsesség ezt a meghatalmazást Péternek átadta: hogy t. i. az ő egyházát, az ő templomát hordozza, az ő nyáját az egységben megtartsa. Mert az alapnak addig kell tartania, a meddig a ház tart, mely fölötte épült, s a pásztornak addig kell legeltetnie a nyáját, mig az létezik.

De hát kire szállott Péternek ez a meghatalmazottsága? Itt azzal a *történeti ténynyel* állunk szemben, hogy a Péternek adott hatalom az ő utódaira — *mint Róma püspökeire* szállott.

Ennek bizonyítékát maga az egyház szolgáltatja. Hogy megtudjuk milyen kövön épült föl valamely ház, csak azt kell néznünk, milyen kövön áll az ma; ha látni akarjuk azt, hogy kit tett Krisztus nyája pásztorává, csak azt kell néznünk, ki legelteti azt 2000 év óta. Ez világos. A Péterre épített egyháznak mindenkor tudnia kellett, kin nyugszik, annak az egyháznak, melyben Péter feloldani és kötni volt hivatva, tudnia kellett, hol van letéve a kulcsok hatalma; Krisztus nyájának ismernie kellett azt a pásztort, kit a nyáj Ura ren-

delt az ő számára. A katholikus egyház *a jelenben* Péter utódját a *római püspökben* látja ép úgy, mint *a római püspökben* látta azt az egyház *1000 sőt 1500 év előtt; Aranyszájú szent János*, mikor őt Konstantinápolyból elűzték, *a római püspökben* látta a pásztort, akihez menekült, aki őt nyájához visszavezette és *szent Ágoston* és *szent Irenaeus a római püspököt* tartották Péter utódjának. Mindenki beláthatja tehát, hogy Péternek *vagy egyáltalán nincs* utódja az apostoli időktől kezdve, ami azonban Krisztus rendelésével ellenkezik, vagy *a római püspök az*, akit az egyház mindenkor annak tartott, akihez mindenkor, a kereszténység kezdete óta menekült, valahányszor az egyesek, püspökök és zsinatok között pörös kérdések támadtak, akinek döntését kérte, a kinek ítélete meg nem föllebbezhető volt és döntő erővel birt mindenkire nézve. *Különben ennek igazságát manapság azok a tudósok is elismerik, kik az egyháznak és a primátusságnak isteni rendelését tagadják!*[1]

Az egyház természetesen nem volt mindjárt olyan, mint manapság. Mikor az Üdvözítő *mustármaghoz hasonlította*, akkor még kicsi és jelentéktelen volt; így lépett a világba s fejlődött azon a módon, amint az ő bölcsessége akarta. Így volt ez minden intézménynyel, így a pápasággal is. A pápai primátusság szerepe minden hatalma mellett sem juthatott oly fényesen kifejezésre a katakombákban, mint a kereszténynyé lett emberiségben, s ennek okát az egyházban uralkodó isteni Gondviselésben találjuk. E Gondviselésnek kell tulajdonítanunk *az egyházi állam alapítását is*, mely a kereszténységnek, az egész világ e legjogosabb szuverenitásának

[1] V. ö. *Gregorovius* i. h. I. 17. Sem Jeruzsálem szentsége, hol Krisztus tanított és meghalt, sem az antiochiai egyházközségnek Péter által való kétségbevonhatatlan alapítása nem jogosította ezeket a városokat arra, hogy egyházi fölényre igényt tartsanak. A lateráni püspökök azonban eredménynyel használták föl azt a tiszteletet és engedelmességet, melylyel a népek e régi világváros iránt viseltettek."

legrégibb korába nyúlik vissza. E nagyfontosságu tárgyat illetőleg idézzük kissé részletesebben *Gregorovius*[1] hirneves történettudósnak, „Róma város története“ megirójának szavait. „Az egyház kihirdette a népek erkölcsi egyenlőségét, vagyis az ő általanos keresztény polgári jogukat. Az egy és oszthatatlan emberiség eszméje — a keresztény köztársaság mint valami új világ fogalma jelent meg a népek előtt. Az egy és általános Isten oltára előtt római, germán, görög és szláv mind egyenlő volt s a vallás legfőbb javaiban a legutolsó nép is teljes mértékben részesült. Ezt a nagy világot átalakító eszmét Róma képviselte: az újjá alapított birodalom e régi fővárosa, az egyháznak ez az apostoli középpontja — a nemzetek anyjának nevezte magát s a civitas Dei-t, az erkölcsi orbis terrarumot képviselte“ Rómának megmentése a barbárok minden pusztítása közepette *„történeti törvény volt;* mert *Róma valóban szent volt*, nem az ő katakombái miatt, hanem azért, mert nemzetközi fogalmat képezett. Miután *Pipin és Károly* a Róma körül dúló harcnak véget vetettek, „a felszabadított várost az azt környékező vidékkel kihasitották, s *urává a pápát tették; mert egy fejedelemnek vagy népnek sem volt szabad Rómát, az emberiség közös birtokát, kizárólag birtokolnia. A kereszténység fővárosa világeszmét fejezett ki,* még pedig magasabb értelemben, mint a régi Róma; azért tehát *szabadnak és minden nép számára egyenlően hozzáférhetőnek kellett lennie Ki tagadhatná a magasztosságát és csodálatraméltóságát annak az eszmének, hogy az egymással küzködő emberiség közepette egy szent világváros létezzék, melyben örök béke honol, mely a szeretet, a műveltség, a jog és az engesztelődés menedékhelyét képezi?*“ — Az a körülmény, *„hogy“ ez a világeszme* „egykor a *pápaságban* élt, elegendő ahhoz, hogy a pápaságot *a történelem legtiszteletreméltóbb intézményévé avassa.*“ — Az egyházi állam alapítá-

[1] Stuttgart, 3. kiadás 1876. III., 4. s köv. l.

sával tehát a pápaság korántsem süllyedt világi hatalommá, hanem az összes kereszténység atyja mindenesetre teljes függetlenséget nyert bármely nép vagy hatalom minden egyoldalú befolyásától és Krisztus nyájának pásztora egy világi fejedelemnek sem volt alávetve. Ez a világi függetlenség, a pápa hatalmi teljességén egyáltalán nem változtat, annak birtoklása felhatalmazottságát nem növeli, elvesztése nem csökkenti, ebben az értelemben kétségbevonhatatlan, hogy „országa nem e világról való.“ [1] Másrészt azonban az is áll, hogy pápai *világhatalmát* biztosan csak abban az esetben *gyakorolhatja*, ha mint önálló fejedelem, semmiféle más uralkodónak alávetve nincsen. Pückler Muskau herceg „Levélváltás“-ában ezeket olvassuk: „Mindig *a katholikus egyházé* marad *az az elévülhetetlen dicsőség*, hogy e világon elsőnek alapított egy látható, kézzel fogható és elveiben mégis *tisztán szellemi* országot s talán nélküle manapság sem valódi szabadelvűség, sem közvélemény nem léteznék, hanem még mindig a nyers anyagi erőszak korszakában élnénk.“ [2]

Közel 2000 év leforgása alatt *a 259 pápa hosszú sorában oly nevek is szerepeltek, melyeknek hordozói meg nem feleltek annak az eszmének, melyet képviseliök kellett volna;* de már *Nagy szent Leó* írja „Péter méltósága méltatlan utódban sem vész el“ [3] és maga Krisztus e szavakkal jelöli meg egyházának azt a magatartást, melyet ily esetekben követnie kell: „Mózes székén ülnek az írástudók és farizeusok, azért, amiket mondanak nektek, mind tartsátok meg és cselekedjétek, de az ő tetteik szerint ne cselekedjetek.“ [4]

---

[1] Épen azok, kik a pápát erre a kifejezésre hivatkozva támadják, — akarják Krisztus országát e világ országává tenni, — *nemzeti*, — tehát *világi* határokkal és célokkal.

[2] A „Grazer Volksblatt“ 1901. évf. 211. sz.

[3] *Nagy szent Leo* Serm. de nativ. ejusd. III.

[4] *Máté*, 23, 2.

A pápaság története, egyes kivételektől eltekintve, oly fényes, hogy ahhoz hasonlót egy uralkodó család sem tud fölmutatni; „*a legfájdalomteljesebb, legdicsőségesebb és legmagasztosabb történet, melyet az emberiség évkönyveiben valaha följegyzettek.*“[1] Mennyit szenvedtek Péter székének ez örökösei az ő hitökért! Harmincegy pápa szenvedett Krisztusért vértanuhalált! Hitük mellett tántoríthatatlan bizonyságot tettek, a kereszténység hírvivőit a földkerekség minden tájára küldötték; így szent Ágostont Angliába, szent Winfriedet Németországba, szent Ansgart Svédországba, szent Cirillt és Metódot a szlávok közé és így tovább, s így manapság is küldik az evangélium hirdetőit a legtávolabb eső szigetekre. Ők alapították a világ első főiskoláit — így számos egyetemet is. Az alábbiakban közöljük az általuk alapított egyetemeket az alapító nevével és az alapító oklevél keltével együtt:

Olaszországban:

Róma. VIII. Bonifác 1303.
Perugia. V. Kelemen 1308.
Pisa. VI. Kelemen 1343.
Firenze. VI. Kelemen 1349.
Pavia. IX. Bonifác 1389.
Ferrara. IX. Bonifác 1391.

Franciaországban

Montpellier. IV. Miklós 1289.
Toulouse. A pápai követ és IX. Gergely 1229., 1233.
Avignon. VIII. Bonifác 1303.
Cahors. XXII. János 1332.
Grénoble. XII. Benedek 1339.
Perpignan. VII. Kelemen (ellenpápa) 1379.

Spanyolországban és Portugáliában:

Valladolid. VI. Kelemen 1346.
Lissabon-Coimbra V. Kelemen 1308.

---

[1] *Gregorovius* i. h. VIII. 644. l.

Ausztriában:

Prága. VI. Kelemen 1347.
Krakkó. V. Orbán 1364.
Bécs. V. Orbán 1365.

Magyarországban:

Pécs. V. Orbán 1367.
Buda. IX. Bonifác 1389—1390.

Németországban

Heidelberg. VI. Orbán 1385.
Köln. VI. Orbán 1388.
Erfurt. VI. Orbán 1389.
Lipcse. V. Sándor 1409.
Rostock. V. Márton 1419.
Trier. V. Miklós 1450.
Freiburg i. B. III. Callixtus 1455.
Greifswalde. III. Callixtus. 1456.
Bázel. II. Pius 1459.
Ingolstadt. II. Pius 1459.
Mainz. IV. Sixtus 1476.
Tübingen. IV. Sixtus 1476.
Wittenberg, VI. Sándor 1502.
O.-Frankfurt. II. Gyula 1506.

A pápák gondoskodtak arról, hogy az ókor irodalma veszendőbe ne menjen, hatalmas pártfogásukba vették a tudományokat és művészeteket, bátorították és istápoltak minden igazra, szépre, nemesre és jóra irányuló törekvést, ellenben küzdöttek minden gonosz, rossz és aljas dolog ellen, soha sem lankadó figyelemmel ügyeltek az egyház egységére és békéjére s szüntelenül figyelmeztették a földiekbe merülő emberiséget Isten fiainak örök hazájára. *„A népek nevelését célzó minden intézmény eredetileg Rómából indult ki, a püspökségek, kolostorok, missiók, iskolák, könyvtárak mind ez egy városnak voltak telepei mint a paradicsombeli folyamok, melyek termékenyítőleg özönlöttek a négy világtáj felé,*

úgy áradt ki Rómából az irodalom, a zene, a mennyiségtan, a nyelvtan, az épitő- és festőművészet. [1]

Ezért szereti a katholikus világ a római pápát — ezért csügg rajta oly szeretettel, mint amilyen a gyermeke atyjával szemben, — amilyen a tudni vágyó tanitványé tanítójával szemben, amilyen a hűséges katonáé hadvezérével szemben — s e szeretete teljesen odaadó, igaz és hűséges; — senki sem tartja őt idegennek, amint az ő atyai szive előtt sem idegen senki. *Sőt más vallásuak* sem zárkózhatnak el mindig a tisztelet és szeretet elől, melyet személye méltán megérdemel. Dr. *Hübler, titkos főkormánytanácsos és egyetemi tanár* 1894. november 16-ikán tartott előadásában így nyilatkozik: „*A pápaság a legnagyobbszerű jelenségek egyike, melyek valaha e világon léteztek.* Nélküle a középkor a barbárságnak esett volna áldozatul. Pápaság nélkül a népek szabadságát még ma is a legnagyobb veszedelem fenyegetné; ez a mindenható, mindenen uralkodni vágyó államhatalomnak legjobb ellensúlyozója, úgy, hogy ha nem léteznék, föl kellene azt találni.“

Gregorovius [2] pedig „Róma város története“ című művében így nyilatkozik: „*A történelemben nem találunk elegendő magasztaló szót arra, hogy a pápáknak világra kiható tevékenységét, az ő nagy alkotásaikat és elévülhetetlen dicsőségüket csak megközelitőleg is jellemezzük. Hosszú soruk a művelődés történet egén oly csillagrendszert fog alkotni, mely fényével az idők fejedelmeinek és uralkodóinak minden más sorát túlszárnyalja.*“

És Schiller Frigyes[3] a nagy költő így ír: „Láttunk császárokat és királyokat, mély belátású államférfiakat és harcosokat, kik a körülmények kényszerítő hatása alatt jogot áldoztak, elveikhez hűtlenek lettek s a szükségnek engedtek;

[1] *Gregorovius* id. h. I., 20. l.

[2] VIII. 625.

[3] Werke. Stuttgart 1867. 11., 32. l.

egy pápával ilyesmi vagy ritkán, vagy sohasem esik meg. Ha mindenéből kifosztva bolyongani is volt kénytelen, ha Olaszország egy talpalatnyi földjét, egy hű lelkét sem nevezhette is magáénak és idegenek irgalmára szorult, mégis szilárdan ragaszkodott széke és egyháza kiváltságaihoz. Akármily elütő volt is a pápák vérmérséklete, gondolkozásmódja és tehetsége, politikájukban állhatatosak, egyenlőek és változhatatlanok voltak. Képességeik, vérmérsékletük és gondolkodásmódjuk mintha hivatalukra semmi befolyással nem volnának; egyéniségök, azt mondhatnók, fölolvadt a méltóságukban, szenvedelmük tüze kialudt a hármas korona árnyékában. Noha a trónörökösök láncolata minden egyes pápa halálával megszakadt s minden új pápával újból kezdődött, noha nincs trón a világon, melyet annyiszor változtattak, oly viharosan elfoglaltak és oly viharosan hátrahagytak volna, mégis ez volt a világ egyetlen trónja, mely birtokosát sohasem látszott változtatni, mert csak a pápák haltak meg, de a szellem, mely őket éltette, halhatatlan volt.

Hallgassuk még meg, mit írt néhány év előtt egy protestáns arról a benyomásról, melyet a pápa reá tett.[1]

XIII. Leó, két fiatalabb papra támaszkodva megjelenik. Mellettünk elhaladva, fejét kissé fölemeli és gyengéd, jóságos mosolylyal köszönti az egybegyülteket. Mindenki azonnal térdre hullott; hogy, hogy nem, egyszer csak azt látom, hogy magam is jobb térdre ereszkedtem. Erre senki sem kényszeríthetett, hisz valamennyiök mögött állottam. De ily férfiu előtt nem volt megalázó. Csak méltatlanabb előtt ne kelljen ez életben meghajolnunk. Ez atyai és apostoli férfiuval szemben tulajdonképen ez volt a természetes állás. Mintha a szent Péter-templom síremlékeiről egy pápa-alak éledt volna föl s az térdelne ott az imazsámolyon. Az élőalak valamennyi között a legszebb

---

[1] *Velhagen und Klasing.* 1902. májusi füzet 309. s köv. l.

A gyülekezet néma csendje egyszerre megszakad; mélyen megindítóan és alázatosan a sanyargatott bűnbánó szív mélyéből fölhangzik a mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa! Úgy hangzott ez, mint valami személyes kinyilatkoztatás, ez a szivek legmélyebb rejtekéből jöhetett csak, — vagy minden hazugság e földön. Olyasmit éreztem szempillámon, amiben már régóta nem volt részem. Átpislogtam feleségemhez és eleget láttam. Tehát két protestáns, aki sirt

A mise kezdetét vette Úgy éreztem, mintha a katholikus misét sohasem hallgattam volna, mintha egyes cselekvései mélységes értelmét csak most fognám föl. Oly csodálatosan imádkozott ez az aggastyán. Mintha pillanatnyilag találná föl a szavakat, mintha első ízben mondaná ki azokat. Minden egyes mondata tökéletes volt a kifejezésben, minden egyes formulába életet lehelt, minden mozdulatát mintegy szellemivé tette. A törődöttség kifejezése egészen eltünt Mikor a szerpapok támogatták, az agg Mózest véltük látni, Áronnal és Húrral az oldalán, amint az igéret földjére tekint, egyik kép a másik után tünik föl előtte, de mind csak keletkezőben, megvalósítva egy sincs; mindent személyesen átérez, nem celebrál. Ez a pápa a misét nem mondotta, hanem megcselekedte, átélte.

Nagyon megható jelenet volt az is, mikor a gyülekezetet e szép, mélyen szívből jövő szavakkal megáldotta: Pax vobiscum! „Béke veletek!"

S ezt el is hittük neki; úgy látszott, mintha egy egész világba szólana, urbi et orbi, mint mikor a szent Péter-templom erkélyéről beszél. Ha csak rajta állna, ha csak ettől az agg, jóságos szívű és valóban jámbor embertől függene, akkor csakugyan béke volna a földön. Ő mindenkinek kívánja azt . A mise befejeztével a szerpapok győztest kisértek vissza imaszékébe, aki legyőzte magamagát és bennünket, le testi és emberi gyöngeségét Azután második

misét mondottak, mely alatt a pápa ismét imaszékében térdelt és imádkozott.

A pápa imaszékében oly lebilincselő látványt nyujt, hogy az ember tekintetét akaratlanul is rajta felejti. Ha föltekint, oly bűvös benyomást gyakorol, mely önkénytelenül magával ragad

A második mise befejeztével a pápa karosszékébe ül s most minden jelenlevőnek jogában áll, hogy hozzája menjen és vele beszéljen.

És ez az utolsó kép még a legszebbek egyike volt. Megint nem a pápát, nem a hívők uralkodóját, nem a kereszténység büszke fejét látjuk benne, hanem a jóságos szívű barátságos apostolt, ki gyöngéd és bölcs, ki szívesen nyujt vígasztalást és jó tanácsot, ki szívesen, szíves örömest adja áldását, ahol csak lehet. Egy anya olasz nyelven élénken fenhangon panaszolja el fia fölötti bánatát. Mély meghatottsággal a térdelő nő fejére teszi kezét, vígasztalja őt és elragadóan mosolyog reá; a nőt már maga ez a mosoly is jól eső érzéssel tölti el. Majd mások jönnek s a pápa sorra vigasztalja és áldja meg őket s ezek boldogan kelnek föl s lelki szemeink előtt hosszú menet vonul el; a szenvedő és gondsujtotta emberiség hosszu menete ez, mely elvonulni óhajt a csodatevő előtt, ki bátorságot és reményt önt belé-jük sorsuk viselésére. De ő ki nem fáradna, mig csak karjai erőtlenül le nem hanyatlanak s amig csak ereje engedné mindig azon igyekeznék, hogy megnyugtató szókat mondjon s szemei vigasztaló pillantásokat vessenek "[1]

---

[1] A pápa jövedelmét illetőleg a Kürschner-féle Jahrbuch a következő való adatokat sorolja föl (Jahrgang, 1903, 590. l.): *A vatikán költségvetése:* Az összes bevételek hozzávetőleg 7 és $^1/_4$ millió lírát tesznek. *Ugyanekkora összegre rugnak a kiadások is.* Ezzel az összeggel kell a pápának évenkint az egyházat kormányoznia, mely tudvalevőleg 1000 egyházmegyében 260 millió lelket számlál. A bevételek nagy része a katholikusok önkéntes adójából folyik be, kik a „péterfillér" adakozá-

Mivel a pápa a katholikus egység középpontja, abból következik, hogy a katholikus tanítástól való *minden eltérés* egyúttal a *pápától* való elszakadást jelent és mivel a pápa a katholikus tanítás védelmezője, azért *minden támadás* a katholikus *tanítás ellen támadás* egyúttal a *pápaság ellen.* Mikor Luther először föllépett, minden erejével azon igyekezett, hogy új tanításához a pápa jóváhagyását megnyerje. Mikor azután minden erőlködése hiábavalónak bizonyult, csak akkor kezdte meg a harcot Róma ellen, melyet mint különös örökséget tanítványaira hagyott. Nem ismételhetjük itt azokat a szavakat, melyekkel Luther a pápai hatalom elleni gyűlöletének kifejezést adott. Az egyháznak, mondotta, a pápa helyett egyedül Krisztushoz kell magát tartania, „más alapot senki sem vethet, azon kívül, amely vettetett, a Jézus Krisztus", ki hiveinek egyedüli közbenjárója, tanítója, pásztora és ura. *Joggal* válaszolták erre, hogy a *katholikus vallás szerint* is *egyedül Krisztus* az egyház alapja, ő az egyház *egyetlen* közbenjárója, tanítója, pásztora és ura, azonban

sával azt mutatják, hogy méltányolják azokat a kiadásokat, melyek az egyház kormányzására szükségesek A pápa saját rendelkezésére csak 500 ezer lira áll; a hátralevő 6 és 3/4 millió a különféle kongregációk, képtárak, múzeumok föntartására és szegény egyházmegyék támogatására, valamint iskolákra és alamizsnára fordittatik. Kürschner évkönyvében még ezeket olvassuk: „Az az 500,000 lírás tétel, mely a pápa saját rendelkezésére áll, megfelel a világi fejedelmek civillistájának. De e fél millió lírás összegben minden más kiadás is benfoglaltatik, melyek a pápa személyes kiadásai, így pl. a fejedelmeknek szánt ajándékok stb. Ennek az összegnek terhére esnek továbbá azok a rendjelek, melyeket kivételképen a pápa maga küld az illetőknek. A félmillió lirából aztán a pápának műtárgyakat is kell vásárolnia, továbbá alamizsnát adnia, amit a pápa is nagy mértékben tesz, különösen nevenapján, karácsonykor és husvétkor, valamint nagyobb szerencsétlenségek alkalmával; A pápa az 500,000 lírányi összegből csak azért adakozhat oly gazdagon a szegények, a művészetek és tudományok javára, mert ő maga rendkívül igénytelen az ő életmódjában. *Az ő személyes napi szükségleteire 5 liránál* (4 kor. 50 fillér) *többet fordítani nem szabad.*"

akarja és *parancsolja,* hogy ez *az ő* egyháza *Péteren* nyugodjék, hogy ebben *az ő* egyházában *Péteré* legyen a kulcsok hatalma, hogy ezt *az ő* nyáját *Péter* legeltesse; Péter hivatala Krisztusnak az egyházban való uralmával ép oly kevéssé ellenkezik, mint a császári és királyi hatalom az Istennek a világ minden országai és népei fölötti uralmával. És valóban, noha Krisztus minden prédikátor fölött való prédikátor, a protestantizmus mégis szükségesnek tartja, hogy prédikátorokat alkalmazzon; noha Krisztus az *egyedüli pásztor,* a hitközségek lelkészeit mégis világosan *pásztoroknak* nevezik. Ha tehát ez nincsen ellenére Krisztus kiváltságainak; miért volna akkor ellenére a pápai tanítóhivatal, a pápai pásztorhatalom?

Az isteni világkormányzás *egész rendjének* félreértése volna az, ha valaki kétségbe vonná, hogy Isten *az embereket emberek által* vezérli.

Lássuk már most, mily következményei voltak a protestantizmusra nézve annak, hogy a pápaságot tagadta.[1] Első és közvetetlen következményét a protestáns *Ruge*

[1] A katholikus és evangélikus egyház kormányzata közt fönnálló éles ellentétre vonatkozólag lásd a „Hist.-polit. Blätter" 16. füz. 578. s köv. lapját: Ott (a katholikus egyházban) az egyházi hatalom a kiválasztottak (klérus) bizonyos számára való *isteni* átruházáson alapszik, kik tisztán *isteni* küldetés értelmében gondozzák és építik az egyházat; emitt az egyházi hatalom *demokratikus* megbízás s maga a *független hivő nép* ruházza azt rá a hivatalnokok vagy egyházi szolgák bizonyos számára oly célból, hogy e *tisztán emberi* megbízás révén az egyház továbbépítésén munkálkodjanak: ott tehát *egyedül Isten* az, kitől a papság küldetését és hatalmát nyeri, emitt csak a hivő *nép.* Ha Krisztus azt mondta Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket (*Ján.* 15., 16.,) akkor a hitújítóknak, akkor a protestánsoknak viszont azt kell mondaniok: Az apostolokat az apostolok tanítványai, magát Krisztust pedig az apostolok választották, rendelték, meghívták és küldötték. Azonban maguk a hitújítók is a hivők *előtt* léteztek, kik az ő hitújításukat elfogadták, ezektől tehát sem megbízást, sem meghatalmazást nem nyertek s így: *a hitújítás történelme maga cáfolja meg a*

Arnold[1] így jellemzi „A tizenhatodik század német hitújítói fellázadtak a hierarchia és annak feje, a pápa ellen. Az egyházi *hierarchia* helyébe az egyházi *anarchiát* tették." Mivel azonban az embereknek bármely közös célra való egyesülése *teljes lehetetlenség* anélkül, hogy közös *vezetéssel ne birjon*, hogy *valamilyen tekintély* ne létezzék, azért a hitújítás egyházai is kénytelenek voltak *valamilyen központi vezetőséget* létesiteni; bármennyire is hangoztatták az egyház láthatatlan voltát, valamely *látható elüljáróság* szükségességét mégis belátták, hacsak nem akarták, hogy minden fáradozásuk hiábavaló legyen. Csakhogy hol találtak volna ilyen tekintélyt? Talán az *egyházközségben?* Hiszen épen az egyházközségeknek volt szükségük valami összetartó tekintélyre. A *Szentírásra* utaltak, de hányszor magyarázták a Szentírást különféle módokon, úgy, hogy egyesítő elem nem volt található? Hány oly kérdés támadt, melyekről a Szentírás egyáltalán semmiféle fölvilágositást nem adott?

Utaltak a *pásztorokra* és *lelkészekre* is. De ha a legfőbb egyházi hatalmat minden egyes pásztornak kellene gyakorolnia, akkor ahány lelkész, annyi pápa és ahány plébánia, annyi egyház lett volna. Vagy talán a *szuperintendensek?* Akkor meg ahány szuperintendens van, annyi pápa volna s minden egyházkerület egy-egy egyházat képezne!

Hogy az *egyházi kormányzatban szükségelt egység* meglegyen, azért a *fejedelmek* mindjárt kezdetben ép úgy, mint az elvált keleti egyházakban, saját magukat tették az egyházi vezetés elüljáróivá, amint valóban azok is voltak, úgy hogy Menzel Farkas[2] a protestáns történetiró a „Geschichte der Deutschen" című művében nem minden gúny nélkül irja: *„egy pápa helyett a protestánsoknak egyszerre egész csomó*

saját maga által hirdetett elvet." (*Haller K. L.* Restaur. d. Staatswissenschaft 4. köt. 9. l. jegyzetben.)

[1] Geschichte unserer Zeit 1881. 2. l. *Hohoff* id. h. 153. l.

[2] 2. köt. — *Hohoff* id. h. 49 l.

pápájuk volt, minden fejedelemből pápa lett. A protestánsok udvaraiban egész új barbárság kapott lábra; — ahonnan a humanitás világosságának kellett volna terjednie, onnan csak sötétség és nyers állatiasság indult ki.“ *A fejedelem* volt a protestáns *egyház*[2] *feje*, bár *sem hittudományi képzettsége*, *sem papi rendeltetése nem volt* s *vallási dolgokban* a *szuperintendensek*, a *pásztorok* és a *hívek* neki voltak alárendelve. Maga III. Frigyes Vilmos[3] is beismeri Lutherről, hogy „ő az egyházat a világ fenhatósága alá hozta. Az evangélikus *fejedelmek egyedül* írták alá és *szentesítették* az új egyház hitvallását.“ Vizsgáljuk ezt behatóbban a legnagyobb protestáns államegyháznál — a *poroszországinál*.[4] „III. Frigyes Vilmost“, így ír *Strauss*[5] *udvari főprédikátor*, „boldog házassága megkötésénél fájdalmasan érintette, hogy őneki az úrvacsorát a berlini székesegyházban egy református lelkész szolgáltatta ki, a királynénak pedig a szent Miklós egyházban egy luteránus lelkész Ez elég ok volt arra, hogy e két egyház egyesítésére törekedjék az *első fontos lépés* ebben az irányban 1808-ban történt, mikor is valamennyi luteránus és református egyházi hatóságot megszüntetett s a két egyház vezetését a *belügyminisztérium egy osztályára* bízta. Ily módon aztán a luteránus egyházi

---

„A protestáns egyház alkotmánya, mint ismeretes, *elég szomorú képet nyujt*, s ebben a tekintetben a katholikus egyház messze fölülmúlja. Az állam- és kormányhatóságok kegyelméből létezik s így a katholikus egyházzal szemben majd mindig és mindenütt a rövidebbet húzza, eléggé erős, szerves kapcsolata sincs s még saját felekezeteivel sem képes dülőre jutni s figyelmét a számos egyenként is nyomasztólag ható visszásságra fordítani. Ha elvéhez és jellegéhez hű akar maradni, alkotmánya csakis köztársasági lehet.“ Ein Synodal-Separat-Votum von Carlstädt evang. Pfarrer zu Schönbrunn bei Görlitz. 4. kiad. Lipcse 10. l. — Histor.-polit. Blätter 16., 580.

[3] *Hohoff*, id. h. 126.

[4] *Hohoff*, id. h. 113. s köv. l.

[5] Abendglockenthöne Berlin 1868., 281. l.

alkotmány és luteránus egyházjog halálos döfést kapott a luteránus egyház szabad prédája lett a mindenható állam korláttalan önkénykedésének. Ugyanaz a miniszter, akire a szinházak felügyelősége háramlott, ugyanaz gondoskodott a hittudományi tanszékek betöltéséről is s a mindenható *állam*, melynek hatalma egyetlen egy független uralkodó akaratában jutott kifejezésre, — *fő püspöki minőségben szerepelt — sőt még ennél is több volt: feltétlen úr volt, kit az egyház vezetésében sem egyházjog, sem saját belátásán kívül levő bármi néven nevezendő korlát meg nem kötött.* A katholikus egyházban *egyetlen egy pápának sem volt ahhoz fogható hatalma, amilyennel a protestáns király rendelkezett* 1808-tól a *luteránus egyházban.*“[1] 1817. szeptember 27-én *udvari rendeletet* adott ki, — melynek értelmében a református és luteránus egyházat — *egyetlen*, új életre kelt evangélikus, keresztény egyházzá szervezi. Ezt követték *a lelkészek hivatalos öltözködéséről szóló rendeletek, „ezt, valamint az anyagot, melyből a talárnak kell készülnie, a kultuszminiszter rendelkezésére bízta.“* — 1814-ben magánkihallgatáson *Eylert* „püspökkel“ szemben így nyilatkozott ‚A gyermekek és unokák másképp hisznek, mint ahogy atyáik és nagyatyáik hittek. *Az eddigi garázdálkodást ezentúl meg nem tűröm, sőt nem is tűrhetem.* Ezeket az állapotokat gyökeresen meg kell változtatni. *Hallotta a nézetemet, most elmehet!*‘ Ezzel a kegyelmes fejedelem ez után az épenséggel nem kegyelmes fogadtatás után a szomszéd szobába ment s becsapta maga után az ajtót.[2] 1817-ben ezeket mondta a király Eylertnek: „*a katholikus egyházban összefüggést és egységet látunk* . bárhova megyünk is, mindenütt egy és ugyanaz, *nálunk mindenütt másképp áll a dolog* senki se tudja, hányadán van az egyház bizonyosságot

[1] Wangemann, Sieben Bücher preussischer Kirchengeschichte. Berlin 1859. I. 17. l.

[2] *Eylert,* Characterzüge stb. *Hohoffnál* id. h. 120. l.

akar nyujtani s ezt meg is kell tennie "[1] 1816-ban *új szertartástan* jelent meg; mikor ez általános ellentmondással találkozott, a király így nyilatkozott: „jó volna, ha az egyház egyetértene, de az egyik párt a másik ellen protestál *ennek a visszaélésnek végét kell szakítanom.*"[2] És hogy mi módon történt ez, arról *a protestáns* Edingburg Rewiew[3] folyóirat röviden így ír: *a lelkészeket börtönre vetették, az okvetetlenkedő falvakba katonaságot rendeltek, miért is 600-nál több szegény parasztcsalád kunyhóit otthagyva, Amerikába menekült.*[4] Innen magyarázható, hogy Németországban egyházat látunk credo nélkül és népet hit nélkül." — *Ily módon született meg az egységes porosz államegyház.* Csak az a csodálatos, hogy elvált testvéreink mindamellett még mindig azt hiszik, hogy *az ő kiváltságuk vallási szabadság, a mi osztályrészünk pedig lelki szolgaság,* vagy amint Harnack mondja: ha mi „világi fejedelmet épen nem is imádunk, lelkünket mégis a római pápakirály parancsszavának vetettük alá s elszakíthatatlan láncokkal földi intézményhez vagyunk kötve." Katholikus kereszténynek ily dolgokat és ily önkényes emberi rendelkezéseket sohasem kellett tűrniök, — *mert ezek a katholikus egyházban egyszerűen lehetetlenek.* A porosz államegyháznak ép az imént vázolt egyesülésének befejezését képezi *IV. Frigyes Vilmosnak 1850-ben kiadott rendelete, mely így hangzik: „Ezennel elrendelem, hogy a minisztérium vallásügyi osztálya az evangélikus egyházi főtanács nevet viselje."* Ez az egyházi főtanács tehát, jól jegyezzük meg, *az állam-minisztérium egy része,* tehát *állami hatóság,* mint az orosz szent szinódus. Ez magyarázza az elhalt brémai orthodox-református prédikátornak, Manchotnak egy esetét is. Mikor

---

[1] *Hohoff,* id. h. 128. l.

[2] Id. h. 127. l.

[3] Deutschland in der Gegenwart und Vergangenheit. 1880. *Hohoff* id. h. 111. l.

[4] Id. h. 164. l.

ugyanis egyszer egy porosz hittudósnak azt mondotta, hogy az evangélikus egyháznak feje bizonyára Krisztus, az meglepetve így válaszolt:[1] „*Dehogy, nálunk az egyház feje a vallásügyi miniszter.*“ Az evangélikus egyházat a fejedelem mint summepiscopus, *mint főpüspök* kormányozza, még pedig az egyházi főtanács által; ennek a főtanácsnak *minden tagját* saját tetszése szerint *ő nevezi ki; ennek* az egyházi főtanácsnak *a tartományi konzisztóriumok, a superintendensek vannak alárendelve.* Az elnöki tisztet nem lelkész viseli, hanem egy *jogászember hivatalnok;* ez az eset a *tartományi zsinatokon* is. És micsoda hatáskörrel bir ez az állami intézmény? *Ez az egyházi tanács minden egyházi vonatkozású ügyet* intéz: összehívja a *zsinatokat,* felügyel az *istenitiszteletre dogmatikai és szertartás szempontjából,* gondoskodik a *vallásos oktatásról,* az *ünnepek rendeléséről,* a *templomok fölszenteléséről* stb.

Ha tehát a katholikus és a protestáns egyházi kormányzatot egymással összehasonlítjuk, — arra az eredményre jutunk, — hogy *minden, ami* a katholikus egyházban *a pápa kiváltságát* képezi, — az a protestantizmusban *az egyházi főtanácsnok hivatalbeli meghatalmazottsága:* — mindkettő egybehívja a *zsinatokat,* mindkettő gyakorolja a *felügyeletet az istenitisztelet fölött,* mindkettő gondoskodik *dogmatikai* szempontból a tanítás tisztaságáról, az istenitiszteleten végzendő *szertartásokról;* mindkettőnek kötelessége felügyelnie a *vallásos oktatásra,* mindkettő intézkedhetik az *ünnepek* ren-

[1] *Huppert* id. h. 95. l. „Protestáns *egyházról* szó nem lehet, hanem csak *államegyházakról* — melyek közös alapot nélkülöznek. A protestáns közösség szétszakadt és széthasadozott ingadozó épület, melynek legmélyebb alapfalait világi szellem ásta alá, mely telve van durva ellentmondásokkal és valóságos gúnyt űz azzal a sziklával, melyre Krisztus egyháza volt alapítandó. A protestáns egyházi élet oly képet nyujt, melynek láttára szédület fogja el az egyháza szilárd és összehangzó építményéhez szokott katholikust. Histor.-polit. Blätter 16., 582. s köv. l.

deléséről, a templomok *fölszenteléséről* stb. — a katholikus egyházban a *pápának sincs* nagyobb tekintélye annál, amelyet a protestáns egyházban *az egyházi főtanács* a maga részére *követel*. — *A pápa* azonban az egész egyházra *egy és ugyanaz*, míg *az egyházi főtanács* minden országban *más-más*; a *pápát* az egyház *szabadon választja* — az *egyházi főtanácsot a fejedelem* függetlenül kinevezi; *a pápát az egyháznak tapasztalt és kipróbált legfőbb méltóságai közül* választják — *az egyházi főtanácsban világi ember — miniszteri tisztviselő elnököl*; — *a pápát köti az egyház* változhatatlan *tanítása* — az *egyházi főtanács nem ismer* semmiféle hagyománynyal vagy átszármaztatással járó *kötelezettséget*; *a pápát kötik* az egyház *hittételei*, — *az egyházi főtanács* változhatatlan hittételt *nem ismer el*, *pápa* az egyházban mindig volt, *mióta csak az egyház létezik*, az *egyházi főtanács* ellenben egészen *új* találmány; a *pápa* az egyház kormányzásában Krisztus szavaira *hivatkozik*: „*legeltesd az én bárányaimat, legeltesd az én juhaimat*“; *az egyházi főtanács* működésében *fejedelmi rendeletre hivatkozik*; — mikor *a pápa tanít*, az Úr szavaira hivatkozik: „*én imádkoztam értted*, hogy el ne fogyatkozzék a te hited, *te pedig erősítsed meg atyádfiait*.“ De *mire* hivatkozik az *egyházi főtanács*? És mégis az *egyházi főtanács* elvált testvéreink fölött *nem csekélyebb jogokat igényel* azoknál, *melyek a pápát* illetik meg a katholikus egyházban! *Tehát hol van* az egyházi kormányzat *elvilágiasítva? hol letí* szellemiből *államivá?* hol *fenyegeti veszedelem* a lelkiismereti *szabadságot* a világi hatalom részéről? Nálunk-e, vagy nálatok, — kik minket leigázottaknak hisztek, míg *mi fölöttetek sajnálkozunk*, hogy legszentebb lelki ügyeitekkel minden országban *más minisztériumnak* vagytok alárendelve? Mit is mondok! minden országban? Menynyire különböző lehet az egyházi főtanács még *ugyanabban az országban* is — hiszen csak attól függ, hogyan választja meg a fejedelem az egyházi főtanács tagjait? Tekintsük csak

ezt az egy körülményt közelebbről. Tegyük föl, hogy valamely uralkodónak eszébe jut, hogy az egyházi főtanácsba csak Harnack iskolájából való férfiakat ültet, vajjon *mi sors vár akkor* elvált testvéreinkre? Az egyházi főtanács gyakorolja a *fölügyeletet az egyház tanítása, a vallásos oktatás fölött;* mi lenne akkor, ha ez megparancsolná, hogy *Krisztus istensége ellen* kell prédikálni? mi lenne akkor, ha az egyházi főtanács, mivel maga a Szentháromságban már nem hisz, megtiltaná, hogy a *gyermekeket megkereszteljék?* Az egyházi főtanács hatáskörébe esik az *ünnepek rendelése;* mi volna, ha a *karácsonyt* eltörölné, mert nem hisz többé a megtestesülésben? ha a *husvétot* megszüntetné, mert nem hisz a föltámadásban? Ha eltörölné a *pünkösdöt*, mert nem hisz már a Szentlélekben? Az evangélikus államegyház mindezekkel szemben *teljesen védtelen és tehetetlen*, nem tiltakozhatik sem zsinatok, sem tartományi konzisztóriumok, sem szuperintendensei útján, hisz minden, minden az egyházi főtanácsnak van alárendelve. „Az evangélikus egyház *alkotmánya teljesen el van világiasítva*, miért is *tanításában és életében nagyon is világi szellem uralkodik.*“ „*A római egyház* mégis uralkodik a tömegen *vallásos kegyszerei által.*“ „Annyi mindenesetre bizonyos, hogy *Róma* Németországban *óriási befolyást* gyakorol, míg az *evangélikus egyház* a világgal szemben *tehetetlen,* a világi tudománynyal áldástalan egyezségre lép s még a legsajátlagosabb területén is a világi hatalomnak magát teljesen aláveti;“ ezeket írja a német-evangélikus egyházi közlöny 1900. február 3-iki számában; és az 1901-iki év 6. számában így nyilatkozik: „*A világi kormányzattal biró német államegyházban, amint az jelenleg van, úgyszólván semmi sincs, ami Isten országára emlékeztetne.*“ És Harnack írja: „Aki a protestantizmusnak külső képét tekinti — különösen Németországban, az bizvást felkiálthat: Ó beh nyomoruságos.“ [1]

[1] Id. h. 167. l.

Abban tehát megegyeznek Stöcker és Harnack, hogy a protestantizmus nem áll valami nagyszerűen — főkép Németországban; legalább első pillantásra. Már 1875-ben így írt a „Protest. Kirchenzeitung“: Visszafejlődésünk legmélyebb pontján vagyunk. Rosszabb aligha lehet már.“ [1]

Az evangélikus egyház föntemlített német hittudósainak e nyilatkozatai azonban csak azt bizonyítják, ami már rég nem képez titkot Németország határain túl sem. — A már említett és protestánsoktól kiadott „Edingburgh Review“ című angol folyóirat már 1880-ban írta: „Az az ország, mely a hitújítás *bölcsője* volt, most *sírjává* lett a református vallásnak. *A protestáns egyház haldoklik.* Minden újabb mű, mely német viszonyokat tárgyal, minden személyes megfigyelés ezt bizonyítja. A művelt körök minden hittételt tagadnak, a nagy tömeg a vallási dolgok iránt közömbös, ez a tevőleges és nemleges ok, melynek Luther és Melanchton egyháza *áldozatul esik.* Hogy történhetett ez? Mi lehet mélyebb oka annak, hogy a protestantizmus Németországban *végső romlása felé halad?* Bár ellentmondásnak látszik, mégis való igaz az, hogy a protestáns egyház hanyatlása már magával a hitújítással kezdődött. Az elszegényedett kis fejedelmek a hitújításban nem láttak mást, mint kedvező alkalmat arra, hogy az egyházi javak révén meggazdagodjanak. A hitbuzgóság kedvező ürügy volt rablások elkövetésére. A főcél, melyre az evangéliumnak újonnan szerzett szabadságát fölhasználták, az volt, hogy vitás kérdéseket találjanak, melyekre nézve aztán saját durva személyes nézeteiket alkották, s azokat a legnagyobb szigorúsággal alattvalóikra is rákényszerítették. *Kimondhatatlanul felháborító* az emberi szellemre a *kis államoknak ez a korláttalan kényuralma;* a zsarnokság sohasem öltött annyira gyűlöletes alakot, mint akkor, mikor a vallást az ily emberek saját szeszélyük sportjává tették.“ [2]

[1] Stimmen a. M. L. 9., 115.

[2] „Deutschland in der Gegenwart und Vergangenheit.“

Csak néhány hónapja, hogy a Grazer Volksblatt a legújabb protestáns bizonyítékokat hozta a protestáns egyház hanyatlását illetőleg; ezek bővebb magyarázatra nem szorulnak. Lássuk ezeket e helyütt.

A „Wartburg" írja: „Nekünk protestánsoknak semmi bizalmunk sincs az iránt, hogy az egyház a hitigazságokért kezességet vállalhasson; ez a bizalom visszavonhatatlanul a multé." Vajjon egyháznak nevezhető-e az, melyről így nyilatkoznak? — Az orthodox „Reformation" nemrégiben így írt: „Az ‚egyház' fogalom az evangélikus kereszténység öntudatából majd teljesen kiveszett. Hogy mi az egyház, azt még előbb kutatnunk s aztán formuláznunk kell." — A szabadgondolkozású „Christliche Welt" azt mondja: „Az egyház, melyről folyton beszélünk, már rég nem létezik." „A protestantizmus feladata abban áll, hogy az egyházat a kereszténység által fölöslegessé tegye: Krisztusnak növekednie, az egyháznak csökkennie kell." (Rothe Rihárd.) — Vajjon az igazi egyház-e az a vallási társulat, mely önmagáról beismeri, hogy nem is egyház? Krisztus mondotta: „Te Péter vagy és e kőszálon építem föl anyaszentegyházamat." Látjuk tehát, milyen az a tiszta evangélium. Az „egyház" szót Krisztus szavaiból már törölték.[1]

Kétségen kívül *nincs közügy* vagy egyesület, mely fönnállni, virágzani és növekedni képes volna *anélkül, hogy valamely közös*, minden egyes tagját felölelő *tekintély* ne létezzék, és az emberiségnek, mely *e földön* él, szüksége volt egy látható és *ezen a földön élő tekintélyre*, mert Istennek nem tetszett, hogy minden kérdésünkben és ügyünkben egyenesen az égből szóljon le hozzánk.

Az egyház is közügyet képez, még pedig *a legnagyobb, a legszükségesebb* és *tartósságára a legfontosabb* közügyet, mely az idők végéig tart, mely minden népet *felölel:* ennek

[1] Grazer Volksblatt, 1903. márc. 4-i szám. — Wartburg, 1903. 4. szám. — Reformation, 1903. 6. szám. — Christl. Welt, 1903. 7. szám.

a közügynek *alapítója* maga az örök Bölcsesség. Ezért ebből a közügyből nem hiányozhatik az az elem, mely nélkül egyesület egyáltalán fönn sem állhat, *t. i. a közös vezetés;* erről a vezetésről nem feledkezett meg az, ki az egyházat örök bölcsességében megalapította. — A katholikus egyház ezt az *Istentől adott középponti vezetést* 2000 év óta *a római püspökben* látja és tiszteli, elvált testvéreink ellenben egy egyházi tanácsnak *állami vezetése alatt* állanak. — Vajha *összehasonlítanák mindkettőt,* hogy ismeretére jussanak annak, *hol találhatók meg az isteni rendelés ismertető jelei,* és hogy egyúttal belássák azt is, vajjon összeegyeztethető-e a pápaság elleni gyűlöletük az evangéliummal és Jézus Krisztus szándékával, mikor egyházát megalapította. Amen.

ÖTÖDIK ELŐADÁS.

A SZENTSÉGEK.

Felolvastatott 1902. dec. 18-án.

V. A SZENTSÉGEK.

Keresztény férfiak!

Azon vádak közül, melyekkel bennünket illetnek, legsúlyosabb az a vád, mely leginkább alkalmas arra, hogy a katholikus egyházat a hivő protestánsok előtt gyűlöletessé tegye s ez nem mond kevesebbet, mint hogy *bálvány-imádást végzünk*. Aki Svájcban a neuchâteli székesegyházba lép, elül baloldalt táblát láthat, melyen francia nyelven a következők olvashatók: „E helyen 1530. október 23-án a bálványimádást kiirtották s e helyről száműzték Neuchâtel város polgárai.“ [1] — Talán furcsának tünik, ha ilyen vádra felelünk, azonban „a szeretet mindent legyőz“ mondja az apostol s ezért mi is túlteszszük magunkat e gyalázó vádon s csak azt ismételjük, amit mondanunk már oly gyakran volt alkalmunk: Tévedtek, kedves testvéreink, *a katholikus egyház nem ismer babonát, nem űz bálvány-imádást.*

De hát akkor mire való az a sok szertartás, azok a beszentelések, megáldások, a szentelt víz, a szent olaj, mire való a tömjén, az a sokféle papi öltözék? Nem fölösleges, emberi rendelkezés, hiábavaló lim-lom-e mindez?

[1] Le 23 Octobre 1530 l'idolastrie est ostée et abattue par les bourgeois de Neuchâtel.

Keresztény férfiak, gondoljuk meg jól, ha mindez, amint a katholikus egyházban találjuk, pusztán emberi találmány volna, sőt, ha fölösleges hiábavaló lim-lom lenne, még akkor sem következik, hogy ez babona, bűvészet vagy bálványimádás legyen. Ami a világon emberi, fölösleges vagy hiábavaló, azért mindjárt nem mondható bűvészetnek és bálványimádásnak. De hát nem találunk-e a pogányoknál is szertartásokat, gyertyafényt és tömjént? Mindenesetre, s erre azt válaszoljuk, hogy hisz a pogányok is két lábon jártak, de azért nem mindenki, aki két lábon jár, bálványimádó is egyúttal.

Hogy valaki a katholikus istenitisztelet *külső képét megérthesse*, annak lényegébe, *bensejébe kell hatolnia*; a külsőségek csak a belső lényeg megértése után válnak érthetőkké.

Valamint az ember természete szerint *két részből áll*, a láthatatlan lélekből és a látható testből, úgy az ember részéről végzendő isteni szolgálat is egy belső láthatatlan és egy külső látható elemből áll; oly istenitisztelet, mely csak külsőképen nyilvánul, nem elégséges, mert hiányoznék a magva; a tisztán benső istenitisztelet pedig nem öleli föl az egész embert; innen van az, hogy *az emberiség minden időben* a benső istenitiszteletet külső jelekkel juttatta kifejezésre s Isten az *ó-szövetségben*, amellett, hogy a bálványimádástól és bűvészettől óva intett, a külső isteni tiszteletet nem csak meg nem tiltotta, hanem azt a legkisebb részletekig megállapitotta és elrendelte. Meghatározta a frigysátor építési módját, a bárka miként való készítését, a papok ruháit, az áldozatokat, a gyertyatartókat, a tömjént és az ó-szövetség minden szertartását. És mikor *Jézus Krisztus* e világon megjelent, fenhangon hirdette: „Ne véljétek, hogy fölbontani jöttem a törvényt vagy a prófétákat; nem jöttem fölbontani, hanem beteljesiteni.“ [1] Tehát az isteni szolgálatot nem

[1] *Máté*, 5., 17.

törölte el, hanem azt fölmagasztalta és tökéletesítette; ha az ó-szövetség külső szertartásai „erőtlenek és szegények“ egena elementa[1] voltak, mint Pál mondja, úgy Krisztus ezek helyébe más jeleket rendelt, melyekben a Szentlélek ereje lakozott. Mivel az ó-szövetség áldozatai képtelenek voltak arra, hogy a lelket megtisztítsák, azért azokat visszautasította, miután Ő, mint a mi áldozati Bárányunk az igazságosságnak egyetlen egy áldozat által eleget tett; így már Malakiás jövendölte: „Napkelettől napnyugatig minden helyen áldozni fognak és tiszta áldozatot bemutatni az én nevemnek.“[2]

Nem érheti tehát a katholikus egyházat szemrehányás azért, mert benne az istenitisztelet külső jelei találhatók. Jogos *szemrehányást csak akkor* tehetnének, ha ezek a külső jelek Jézus Krisztus tanításával meg nem egyeznének.

De vajjon található-e a katholikus egyház gyakorlatában olyasmi, ami Jézus Krisztus tanításával ellenkezik? Mindenekelőtt ezt teszszük vizsgálódásunk tárgyává.

Az egyház valamennyi külső jele közt első helyen a szentségek állanak.

A szentségekben való hitet és azok használatát a protestantizmus is megtartotta s valamint a katholikus egyház tanítja: *A szentség látható jele a láthatatlan malasztnak, melyet Krisztus Urunk a mi megszentelésünkre rendelt,* úgy Luther kis katekizmusában[3] is következő magyarázat olvasható: „Mik a szentségek? Magától Krisztustól rendelt szent cselekmények, melyekben azok kiszolgáltatása által látható földi jelek alatt láthatatlan mennyei malasztadományokban részesülünk.“ A protestantizmus tehát elfogad oly külső jeleket, melyek belső malasztot eszközölnek; sőt mi több, a

---

[1] *Gal.*, 4., 9.
[2] *Malak.*, 1., 11.
[3] *Ernesti* id. h.

szentségek helyes kiszolgáltatását kifejezetten az igaz egyház ismertető jelének mondja.[1]

Elvált testvéreink tehát igazságtalanul vádolnának minket bűvészettel és babonával, azért, mert hiszszük azt, hogy külső látható cselekvések és jelek léteznek, melyek belső malasztot eszközölnek.

Ha a katholikus egyházat mégis babonával és bűvészettel vádolják, énnek oka egyesegyedül az lehet, hogy *több szentséget* hisz, vagy a szentségeknek *más hatóerőt* tulajdonít, vagy a szentségeket *másképp szolgáltatja ki*, mint azok. kik tőlünk elszakadtak.

Vizsgáljuk meg, vajjon találunk-e mindebben olyasmit, amit bűvészetnek lehetne mondani? *Először foglalkozzunk a szentségek hetes számával.* Ha a hét szentség között csak egyet is találunk, keresztény férfiak, melyet nem Krisztus rendelt, akkor az egyház valóban téved, mert csak Krisztus ruházhat föl egy látható jelet olyan erővel, mely láthatatlan kegyelmet eszközöl; csakhogy akkor az egyház már kezdetétől, már alapításától fogva téved.

Egyes keleti egyházak már a kereszténység kezdetén szakadtak el a mi egyházunktól, s ezek azóta a legellenségesebb érzületet táplálják Róma iránt; már most hogy magyarázható, hogy ezekben az ősrégi keleti egyházakban, ép úgy mint nálunk *hét* szentség van s e szentségek teljesen ugyanazok t. i.: *a keresztség, a bérmálás, a penitenciatartás, az Oltáriszentség, az utolsó kenet, az egyházi rend és a házasság?*

Ennek oka nyilvánvaló: Mikor ugyanis ezek tőlünk elszakadtak, nem csak két, hanem hét isteni rendelésű szentségben hittek, s ebben a hitökben elszakadásuk után is megmaradtak.

Ám vegyük rövidesen sorra a katholikus egyház *egyes szentségeit* s keressük azok nyomait, azok bizonyítását magában a szent *evangéliumban.*

[1] *Ernesti* id. h.

Itt első helyen a *bérmálás* szentségével kell foglalkoznunk; a bérmáláshoz hasonló cselekvényt a protestantizmus is ismer, de tagadja annak természetfölötti erejét és hatását. A bérmálás oly szentség, melyet a keresztény a keresztség után vesz föl oly célból, hogy a Szentlélek erejét elnyerje. Vajjon megtaláljuk-e ezt a szentséget az apostolok idejében és szokásban volt-e ez náluk? Vegyük elő az apostolok cselekedeteit,[1] mindjárt a nyolcadik fejezetben olvassuk: „Midőn pedig hallották az apostolok, kik Jeruzsálemben valának, hogy Szamaria bevette az Isten igéjét, hozzájok küldék Pétert és Jánost. Kik elmenvén, imádkozának érettök, hogy vehessék a Szentlelket; mert még senkire közülök nem szállott, hanem csak megkereszteltettek vala az Úr Jézus nevében. Akkor rájok tevék kezeiket és azok vevék a Szentlelket." Itt oly cselekvést látunk, mely a keresztségtől különbözik s a keresztség után történik; oly titok ez, melynek véghezviteléhez két apostolt küldtek, ezek az apostolok imádkoznak, de az imádság által még nem jött a Szentlélek, majd rájuk tették kezüket s ezek „vevék a Szentlelket." Hogy a Szentlelket a kézföltétel által nyerték, azt Simon mágus bizonyítja: „Látván pedig Simon, hogy az apostolok kézrátevése által adatik a Szentlélek, pénzt vive nekik, mondván: Adjátok nekem is ezt a hatalmat, hogy akire kezeimet teszem, a Szentlelket vegye."

Péter nem tagadja, hogy ez valóban így van, sőt e hatalmat egyenesen Isten ajándékának mondja. „Veszszen el veled együtt a te pénzed, mivel azt állítád, hogy az Isten ajándékát pénzen lehet megvenni." Hasonlót tapasztalunk szent Pál életében.[2] Kérdezzük már most, nem külső jelek-e ezek? Nem természetfölötti kegyelemmel van-e dolgunk? Fűzhetett-e külső jelekhez mennyei malasztot más, ha csak

[1] *Ap. csel.* 8., 14. s köv.
V. ö. *Ap. csel.*, 19, 2—6.

nem Jézus? Itt tehát valódi szentséggel: *a bérmálás szentségével* van dolgunk.

Az egyház szentségnek tartja *a penitenciatartást.* Ennek külső jelét a bűnök töredelmes bevallása képezi; ezt a bevallást követeli az egyház, ép úgy, mint a legrégibb idők minden más keresztény felekezete; külső jelnek tekintendő egyúttal az arra rendelt papnak feloldozása is; a belső malaszt itt a bűnök megbocsátása s hogy rendelője Krisztus, az az evangéliumban[1] olvasható: „Rájuk lehele, és mondá nekik: Vegyétek a Szentlelket, akiknek megbocsátjátok bűneiket, megbocsáttatnak nekik és akiknek megtartjátok, meg vannak tartva." *Ez tehát szentség.*

Az egyház szentségnek tartja *az utolsó kenetet.* Vajjon joga van-e hozzá? Látható jel-e az utolsó kenet? Mindenesetre, — mert látható dolog az, ha a beteget olajjal megkenik; de vajjon jár-e belső természetfölötti malaszttal? Halgassuk meg erre vonatkozólag az apostolt:[2] „Beteg valaki közületek, hivassa el az egyházi szolgákat és ezek imádkozzanak fölötte, megkenvén őt olajjal az Úr nevében; és a hitből jött imádság megszabadítja a beteget és megkönnyebbíti őt az Úr, és ha még bűnökben vagyon, megbocsáttatnak neki. Mily nagyszerű belső malaszthatás ez! De hát Krisztus rendelte-e ezt a szent cselekvést? Igen, mert ki más volna képes külső földi jelekhez fűzni a bűnbocsánat belső kegyelmét, mint azt az apostol leírja, ha csak nem Krisztus, ki Úra a malasztnak? *Az utolsó kenet tehát szentség.*

Miért is tiltják el elvált testvéreink haldokló szeretteiket ettől a malaszteljes vigasztalástól, melyet az Üdvözítő oly szeretetteljesen hagyott ránk, hogy azzal legnehezebb óráinkban éljünk, s melynek vigaszával a keresztények már 2000 év óta békében elszenderülnek?

---

[1] *Máté,* 18., 18.

[2] *Jakab,* 5., 14.

Szentségnek tekinti az egyház *az egyházi rendet.* Jézus Krisztus tanítványai közül apostolokat választott,[1] ezeknek az apostoloknak rendkívüli hatalmat és erőt adott:[2] kötelességökké tette, hogy azt tegyék, amit Ő tett az utolsó vacsoránál;[3] rájuk lehelt[4] s velök a Szentlelket közölte a bűnök bocsánatára; kiküldötte őket, mint Őt magát is küldte az Atya,[5] megigéri, hogy náluk marad a világ végezetéig.[6] E kiválasztottak közé még nem tartozott az, aki a keresztségben részesült, amint azt Mátyás megválasztása[7] bizonyítja, sőt még az sem, akit közvetetlenül maga Krisztus hitt meg, amint Pálnál olvassuk:[8] „Válaszszátok el nekem Sault és Barnabást a munkára, melyre őket híttam. Akkor rájuk tevék kezeiket és elbocsáták őket.“ Pál viszont Timotheust rendeli püspöknek, még pedig kézrátétel és a papirend kegyelmének adományozása által:[9] „Intelek, hogy gerjeszd föl az Isten malasztját, mely benned vagyon az én kezeimnek rádtétele által“ és „ne hanyagold el a kegyelmet, mely benned vagyon az egyházi szolgák kézföltételével.“[10] Mivel pedig a kézrátétel nagy és maradandó malaszthatásokkal jár, azért ugyanezt a Timotheust[11] figyelmezteti: „Kezeidet hirtelen senkire ne tedd.“ A papirend e kézrátételéből kitünik, hogy a püspököt nem emberi tekintély rendelte, hanem maga a Szentlélek:[12] „Vigyázzatok az egész nyájra, melyen titeket a Szentlélek

---

[1] *Luk.* 6., 13.
[2] *Máté,* 10., 1.
[3] *Luk.* 22., 19. *Kor.* I. 11., 24.
[4] *Ján.* 20., 22. s köv.
[5] *Ján.* 20., 21.
[6] *Máté,* 28., 20.
Ap. csel. 1., 23. s köv.
[8] *Ap. csel.* 13., 2. s köv.
[9] *Tim.* II. 1., 6.
[10] *Tim.* I. 1, 14.
[11] *Tim.* I. 5., 22.
[12] *Ap. csel.* 20., 28.

püspökökké tett az Isten anyaszentegyházának kormányzására"; e szentelés értelmében[1] követeli: „Úgy tekintsen minket az ember, mint Krisztus szolgáit és az Isten titkainak sáfárait"; majd fölkiált: „Isten miránk[2] bízta a megengesztelés igéjét Krisztus helyett járunk tehát követségben Kérünk a Krisztusért: békéljetek meg az Istennel." — Mi több, azt írja: „Minden főpap, ki az emberek közől választatik, az emberekért rendeltetik Isten előtti ügyeikben."[3] E szerint az egész apostoli tanítás azt mutatja, hogy létezik oly kézrátétel, mely a papirend malasztját adja; az egyház tehát nem téved, ha *az egyházi rendet* 2000 év óta *szentségnek* tartja.

Az egyház hetedik szentségnek a *házasság* szentségét tekinti. „Nagy titok ez", mondja sz. Pál az efezusiakhoz írt levelében, nem önmagában és természeti mivoltában, hanem „Krisztusra és az anyaszentegyházára nézve." Míg a házasság, természetes mivolta szerint, a férj és feleség természetes szövetségében áll, addig Krisztusban és az ő egyházában más — titokzatos szövetséget képez — hasonlóan Krisztusnak az ő egyházához való természetfölötti, malaszttal teljes viszonyához, amint azt az apostol egyenkint kifejti.[4] A házasság szövetsége ugyanis, amint azt az apostol kifejti, Krisztusban és az ő egyházában a férj és feleség közt oly kapcsolatot létesít, amilyen az egyházon és Krisztuson kívül nem található, oly kapcsolatot, mely ép oly természetfölötti, malaszttal teljes és fölbonthatatlan, mint az a kapcsolat, mely Krisztus és egyháza között létezik. Tehát itt is külső jellel van dolgunk, s ez a külső jel a férj és feleség házassági fogadalma. Itt is belső malasztot, természetfölötti, szent, felbonthatatlan kapcsolatot látunk, ezt is Jézus rendelte, ki egyedül képes külső

[1] *Kor.* I. 4., 1.
[2] *Kor.* II. 5., 20.
[3] *Zsid.* 5., 1.
[4] V. ö. *Efez.* 5.

jelet belső malaszt hatásával felruházni *tehát a házasság szentség.*

A házasság szentségi jellegében rejlik egyúttal annak fölbonthatatlansága; miután már egyszer megkötteteti, senki semmi körülmények között föl nem bonthatja többé. Még ott is, hol a házastársak együttélését fontos okok lehetetlenné teszik, ott is érvénynyel bir az Úr parancsa: „Amit Isten egybekötött, ember el ne válaszsza",[1] s az apostol szava: „Azoknak pedig, kik házasságban vannak, nem én parancsolom, hanem az Úr: hogy a feleség el ne váljék férjétől; hogy ha elválik, házasság nélkül maradjon — vagy békéljen meg férjével,[2] mert aki az elbocsátottat elveszi, paráználkodik."[3] Mily nagyra tartotta a katholikus egyház a fölbonthatatlanságot, azt a történelem számtalan esete bizonyítja.[4] Nagyon is ismeretes e tekintetben VIII. Henrik, angol király esete. Mikor a IX. században II. Lothár király törvényes feleségét elhagyta, *I. Miklós pápa* síkra szállott a szerencsétlen nő jogaiért és becsületéért. II. Lajos császár, a királyi házassággyalázó testvére, seregével Róma alá vonult, hordái a várost elfoglalták, papokat és világiakat bántalmaztak, Miklós pápa azonban tántoríthatatlan maradt. A sz. Péter-templomba menekült s ott a császártól ostromoltatva két napot és két éjet étlen-szomjan töltött. A győztes azonban mégis I. Miklós pápa volt, valamint a későbbi századokban is *V. Gergely* győzött Robert francia király fölött, *II. Sándor* IV. Henrik fölött, ki feleségét Berthát el akarta taszítani magától, *II. Orbán* pedig Fülöp francia király fölött. És mikor a XIII. században Fülöp Ágost király, ki hatalmasabb volt valamennyi elődjénél, a pápát minden áron arra akarta birni,

---

[1] *Máté,* 19., 6.

[2] *Kor.* I. 7., 10.

[3] *Máté,* 5., 32.

[4] V. ö. *Dr. J. Höller* C. S. R. „Ist das Papsttum Gottes-Werk?" című művét. Münster, 1902.

hogy Ingelburga királynéval törvényesen kötött házasságát fölbontsa, a nagy *III. Ince* mintegy a mult és jövendő minden pápájának nevében és azok eljárását magyarázandó ezeket írta: Minthogy Isten kegyelméből az az erős és tántoríthatatlan akaratunk, hogy az igazságosságtól és igazságtól soha el ne térjünk, még pedig sem könyörgések vagy ajándékok, sem szeretet vagy gyűlölet árán, azért tovább is a királyi úton fogunk haladni, anélkül, hogy egyik vagy másik oldal felé hajolnánk s itélkezni fogunk a személyre való tekintet nélkül, mert maga Isten sem tekinti a személyt. *IV Kelemen* tántoríthatatlanul ellentállott I. Jakab aragóniai királynak; *V Pius* II. Zsigmond lengyel királynak, aki protestáns feleségét akarta eltaszítani; *VIII. Orbán* VIII. Lajosnak; végül *VII. Pius* ezeket írta I. Napoleonnak, kinek első házassága fölbontását megtagadta: „Ha oly hatalmat akarnánk gyakorolni, melylyel nem rendelkezünk, akkor szent hivatalunkkal a legutálatosabb módon visszaélnénk, amiért Isten itélőszéke előtt felelnünk kellene."

Ezekhez az alapelvekhez a pápák tántoríthatatlanul hűek maradtak mind a mai napig. *A házasság szentség.*

Ezek azok a szent jelek, melyeknek a katholikus egyház a belső megszentelés hatalmát tulajdonítja; tulajdonítja pedig ezt a hatalmat az egész kereszténységnek kezdettől való közmeggyőződése és Jézus Krisztus rendelése folytán.

De vajjon nem babonás-e az a mód, melylyel az egyház tanítása a szentségeknek ezt a hatást tulajdonítja? A protestantizmus azt tanítja, hogy a szentségi szent cselekvények belső megszentelése a szentséghez járuló hitétől függ.

A katholikus egyház ellenben azt tanítja, hogy — a szentség a belső megszentesülést ex opere operato, vagyis *saját ereje által* végzi. Ime tehát, mondják protestáns testvéreink, itt valóban valami bűvészet félével van dolgunk, a szentség ily módon bűvészeszközzé válik; a protestantizmusban benső közreműködésre van szükség, ha azt akarjuk, hogy

a szentség valamit használjon, ez érthető és világos! a katholikusoknál elegendő a külső jel, ha ezt használjuk valakivel szemben, azáltal megszentesül, akár akar, akár nem, bármilyen legyen is a benseje. Ez mégis csak puszta külsőség és alakiság.

Itt is már megint csak azt mondhatjuk a protestánsoknak, hogy: Kedves testvéreink, az egyháznak egyáltalán nem ez a tanítása és gyakorlata. A ti tanítástok és a mienk között a különbség nem az, hogy ti a szentséghez való járulásnál benső, komoly előkészületet követeltek, mi pedig nem; nálunk is áll az, hogy: megfelelő,[1] igazán benső lelki állapot nélkül a szentséghez való járulás teljesen hatástalan.

A különbség közöttünk abban áll, hogy ti azt mondjátok, a szentségnek a ható erejét a szentséghez járuló hite adja meg; mi pedig azt tanítjuk, hogy a szentség ereje, mely Jézus Krisztustól van, csak abban működik, aki azt megfelelő lelkiállapotban veszi magához; a fának száraznak kell lennie, ha azt akarjuk, hogy tüzet fogjon, de bármily fontos is ez a tulajdonság, mégsem kölcsönzi a tűznek az égés erejét, ezt a tűz önmagában birja.

Már most térjünk át a szentségek kiszolgáltatására.

Protestáns elleneink végül megütköznek azon a *módon*, melyen a szentségek kiszolgáltatnak. A papi ruházat, a szertartások, az egyházi imák, mindez visszatetszést szül náluk. De hát jogosult-e ez a megütközés? Hisz a *protestáns lelkész is*, ha egyházi ténykedést végez, oly ruházatot visel, melyet nem vesz fel mindennap és művelt protestánsokat is nagyon meglepné az a dolog, ha mindennapi öltözetben jelennék meg előttük; azután meg a protestáns lelkész is tartja magát bizonyos hagyományos szertartásokhoz, megállapított imák-

[1] Ez a megfelelő előkészület a különböző szentségeknél is különböző és megköveteli, hogy a szentségek hatását meg ne akadályozzuk — (obex). Így képes a gyermek a keresztséget fölvenni a nélkül, hogy abban cselekvően résztvenne, mert az ő lelkében a szentség hatását misem akadályozza.

hoz, melyeken önkényüleg változtatnia nem szabad. A különbség tehát egyes-egyedül abban áll, hogy a katholikus egyházban más a papi ruházat, mások a szertartások, a liturgia; de vajjon nem régibb-e a katholikus papság ruházata? Vajjon nem található-e ez a ruházat már a katakombák síremlékein? Nem található-e a keleti egyházakban, melyek másfél ezer év óta tőlünk elszakadtak? Vajjon nem oly régiek-e egyházunk szertartásai, mint maga az egyház és imáink nem származnak-e a kereszténység legelső idejéből? Mi oka volna tehát a katholikus egyháznak arra, hogy hagyományos szokásait újakkal cserélje föl, hogy az ősi tiszteletreméltó papi ruházat hélyett divatosat használjon, és a püspökei és papjai által milliószor végzett imák helyébe más imákat vegyen? Nem lehetne-e akkor ugyanazzal a joggal követelni, hogy távolítsuk el ősi székesegyházaink régi üvegfestményeit s rakjunk azok helyébe új mintájúakat? hogy bontsuk le a régi pilléreket, hogy új helyet nyerjünk? hogy vegyük le a régi címereket és azokat újakkal pótoljuk? Micsoda szemrehányás tehető azért, ha a régi keresztény szokásokhoz hűségesen ragaszkodunk? Vagy helye van-e a babonaság vádjának oly dolgoknál, melyeket a kereszténység már 2000 év óta tisztel és becsül? A protestánsok ezzel a váddal nem a mai katholikus egyházat sujtják, hanem az egész kereszténységet az apostoli időktől kezdve.

Lássuk most a protestantixmus szentségeit.

A protestáns ellentétbe helyezkedik a katholikus egyházzal, ellentétbe a görögg el és az összes keleti egyházakkal s az egész kereszténységgel annak kezdetétől fogva, ő *csak két szentséget*[1] ismer: a keresztséget és az Oltáriszentséget, ellenben tagadja a bérmálást, a penitenciatartást, az utolsó kenetet, az egyházirendet és a házasságot azzal a megoko-

[1] V. ö. azzal, amit *Harnack* mond, hogy t. i. Németországban 30 millió s Németországon kívül még sokkal több ember él kegyelmi eszközök és szertartások nélkül. (Id. h. 167. l.)

lással. hogy ezeket nem rendelte Krísztus.[1] De hogy egyeztethető össze a hét szentség ez általános ősrégi tanításának és gyakorlatának visszautasítása azokkal, amiket ép az imént fejtegettünk, hogy egyeztethető össze *Luther szavaival*, melyeket már előbb hallottunk? „Veszedelmes és borzasztó dolog — mondja — olyasmit hallani és hinni, ami az egész szent keresztény egyház egybehangzó bizonyságával, hitével és tanításával ellenkezik. Aki valamely hittételben kételkedik, melyet az egyház kezdettől fogva és mindíg igaznak tartott, az úgy cselekszik, mintha nem hinne keresztény egyházban s kárhoztatja nemcsak az egész szent keresztény egyházat, mint kárhoztatandó eretnekséget, hanem magát Krísztust is valamennyi apostolával, kik az egyházról szóló tant megalapították és arról hatalmas bizonyságot tettek; így Krisztus ezekkel a szavakkal: „Én mindennap veletek vagyok világ végezetéig", és Pál: „Isten egyháza az igazság oszlopa és erőssége!"[2]

Lehet-e a szentségek hetes számát, amint azt a katholikus egyház vallja, hathatósabb szavakkal védelmezni? Lehet-e a szentségek kettős számát, amint a protestantizmus tanítja, súlyosabb váddal visszautasítani? A legkülönösebb a dologban az, hogy *még a penitenciatartást sem* veszik föl a szentségek közé.

Az evangélikus katekizmusban[3] olvassuk: „Milyen cselekvés szokásos nálunk az Úrvacsorához való előkészületnél?" Felelet: *„A gyónás."* *„Üdvös dolog-e* a gyóntató előtt *egyes bűneinket megvallanunk?* Az ilyesmi mindenesetre nagyon üdvös. *Mit nyerünk a gyónásban bűneink megvallása után? A föloldozást,* vagyis minden bűnünk bocsánatát." *„Miért lehetünk bizonyosak* a felől, hogy a gyóntató által hirdetett meg-

[1] Heidelberger Katechismus, 3 kiad. Witz. 75. l. és Luthers Katechismus, *Buchrucker,* 94. kiad. 104. l.

[2] Hist.-polit. Blätter 130., 124. s köv. l.

[3] Id. h. 157. l. 74. s köv. kérd.

bocsátás egyúttal megbocsátás Isten előtt is? *Mert a gyóntató nem saját hatalmából cselekszik,* hanem *annak hatalmából,* aki tanítványainak mondotta: „Vegyétek a Szentlelket, akiknek megbocsátjátok bűneiket, azoknak meg vannak bocsátva . .“ A protestáns katekizmus e szavaiból azt látjuk, hogy ennél a gyónási cselekvésnél *külső jel* fordul elő; ez a külső jel a gyónás és a feloldozás; látjuk továbbá, hogy e külső jelekhez *belső mennyei malasztadás* fűződik, t. i. minden bűn bocsánata és világosan halljuk, hogy ezt *Krisztus rendelte.* Tehát minden megvan arra, ami egy szentséghez — protestáns felfogás szerint is — kívántatik s a gyónást mégsem tartják szentségnek. Fájdalmas szívvel ismételhetjük itt azokat a szavakat, melyeket sz. Ambrus[1] ugyancsak a gyónásról mondott az ő idejebeli hamis prófétáknak: „*Ami nektek tetszik, azt elismeritek szentségnek, ami nem tetszik, azt visszautasítjátok.*“

Lássuk már most a szentségek hatási módját, amint azt a protestáns tanításban találjuk. A protestantizmus a katholikus egyháztól eltérőleg azt tanítja, hogy a természetfölötti kegyelemhatást nem maguk a szentségi cselekvések idézik elő, hanem hogy a szentségi cselekvést *csak a benne részesülő hite* teszi hathatóssá. A mindenható hitről való *ezt a tanítást* azonban nemcsak *semmi sem bizonyítja,* hanem *a Szentírás szavaival egyenesen ellenkezik is, sőt határozott ellentmondásban van magának a protestantizmusnak gyakorlatával.*

Vegyük az *Oltáriszentséget.* — Protestáns tanítás szerint Jézus Krisztus teste és vére a szentséghez járuló hite által van jelen, még pedig az áldozás pillanatában, „*úgy hogy azok sem az áldozás előtt, sem utána nincsenek jelen.*“[2] Mivel bizonyítható csak a legkisebb mértékben is, hogy Jézus Krisztus szent teste és vére az utolsó vacsoránál csak a ta-

[1] *Sz. Ambrus,* De poenit. I. 8.

[2] *Buchrucker,* Dr. M. Luthers Kleiner Katechismus 94. kiad. Nürnberg 1902. 111. l.

nítványok hite által volt jelen s akkor is csak annak vétele pillanatában? Ha ezt a tényt csak egy pillanatra is szemügyre veszszük, ép az ellenkezőjét látjuk. *Krisztus előbb* mondja, „ez az én testem, ez az én vérem kelyhe", s *csak azután* nyujtja át nekik a szentséget, hogy azt egyék és igyák; Jézusnak ezt a titkát *előbb* hirdetnie kellett, *csak azután* hihettek benne tanítványai; *amikor pedig e titkot kihirdette, akkor a kenyér már nem volt kenyér s a bor nem volt bor.* Az apostolok hite nem idézte elő a szent testnek és vérnek a kenyér és bor színe alatt való jelenlétét s *az örök bölcsesség szavai: „ez az én testem, ez az én vérem" még akkor is igazak maradtak volna, ha maguk az apostolok kételkedtek volna, sőt ha ebben való hitöket valamennyien megtagadták volna;* ezek a szavak igazak voltak, *nemcsak a tanítványok áldozása előtt, nemcsak az ahhoz járulók hite folytán,* azok igazak lettek volna *még a tanítványok hitetlensége esetében is.*

A protestantizmusnak *az a tanítása,* hogy a szentséghez járuló hite eszköz a szentség malasztjának elnyerésére, *a protestantizmus mindennapi gyakorlatának is ellentmond.* A protestantizmus megkereszteli a kiskorú gyermeket. Ezek a kiskorúak nem tudnak hinni, mert értelemmel még nem birnak és protestáns tanítás szerint mégis részesülnek a keresztség természetfölötti malasztadományaiban! Hogy egyeztethető ez össze a katekizmusnak[1] ezzel a szövegével *„mi kivántatik meg a mi részünkről arra, hogy a keresztség ezekkel az áldásokkal járjon? Hogy higyjük,* miszerint Isten szavai a viznek ezt az erőt kölcsönzik." Ha „hit kivántatik ahhoz, hogy a víz ily kegyelmeket előidézzen", akkor kiskorú gyermeket ép oly kevéssé lehet keresztelni, amily kevéssé az hinni képes; ha azonban a gyermeket érvényesen meg lehet keresztelni, dacára annak, hogy az hinni nem képes, akkor

[1] *Ernesti,* 147. l. 24. kérd.

az evangélikus katekizmus *helytelenül követeli a hitet azért,* „hogy a keresztség ezeket az áldásokat eszközölje“ tehát *vagy az helytelen, hogy gyermekeket keresztelnek, vagy pedig az, hogy a hitet állítják eszköznek arra, hogy a keresztség ezeket az áldásokat eszközölje. Egy a kettő közül mindenesetre helytelen* elvált testvéreinknél.[1]

Szólni akarunk még a *szentségek kiszolgáltatóiról.*

A keresztségen kívül, melyet szükség esetén minden ember kiszolgáltathat, s a házasságon kívül, melyet mint szentséget maguk a házastársak kötnek, tehát e két szentségen kívül, — mint a katholikus egyház tanítja — a többi szentségek érvényes kiszolgáltatásához a *papi hivatal* szükséges és a szentségek kiszolgáltatásának hatalmát *az egyházirend* szentségében a püspöki kézrátétel adja. *A protestantizmus* sem *papi rendet,* sem papi méltóságot, sem papi hatalmat *nem ismer el.* Hogy nem akárki szolgáltatja ki az úrvacsorát és nem akárki „*gyóntat*“, az csak a rend kedvéért van, nem pedig azért, mintha a lelkésznek szellemi, természetfölötti hatalma volna. *Ebből az következik,* hogy a lelkésznek azt a hatalmát, hogy megáldjon, hogy bűnöket megbocsásson — *minden férfi és minden nő* — minden gyermek és minden szolgáló ugyanazzal a joggal és ugyanazzal az eredménnyel gyakorolhatja. — Ha tehát egyáltalán hinni lehet a feloldozás hatalmában, akkor abban hinni kell akkor is, ha akárki is gyakorolja azt. Hogy lehet ilyesmit az emberek hitéről föltételezni!

Vizsgáljuk meg *behatóbban* a következőket: „Micsoda cselekvés szükséges az *úrvacsora* kiszolgáltatásához?“[2] „Az igehirdetésnek arra rendelt szolgái részéről szükséges, — hogy a bort és a kenyeret megáldják (konszekrálják) és kioszszák — azok részéről pedig, kik az úrvacsorához járulnak, hogy

[1] Erre az ellentmondásra az anabaptisták annak idején erősen utaltak.

[2] *Ernesti,* id. h. 152. l.

mindkettőt úgy vegyék magukhoz, amint az Krisztus rendelése szerint adatik!" Más semmi sem szükséges ahhoz, hogy Jézus igazi testét és igazi vérét magunkhoz vegyük. Már most az a kérdés, — vajjon az igehirdetés *arra rendelt szolgájának* nagyobb hatalma van-e arra, hogy a kenyeret és bort megáldja, mint akármilyen szolgálónak, — igen vagy nem? *Ha nagyobb hatalma van rá,* akkor az arra való rendelés igazi *papszentelés,* — vagyis oly külső jel, mely természetfölötti malaszthatással jár és Krisztustól van rendelve, akkor a lelkész pap, ami pedig az augsburgi hitvallással ellenkezik; *ha nem nagyobb a hatalma* — mint bármely szolgálóé, — akkor Jézus Krisztus igazi teste és igazi vére igazán és kétségtelenül akkor is jelen van, ha azt egy szolgáló áldja meg, ha egy szolgáló nyujtja. Ezzel a hatalommal — a katholikus egyház tanítása szerint — csak az rendelkezik, aki a püspöki kézrátétel által „pappá szenteltetett mindörökre Melkizedek rendje szerint."

Ugyanez áll a *bűnök megbocsátását illetőleg.* A protestáns katekizmus[1] tanítja: *„Miben részesülünk a gyónásban* büneink megvallása után? *A feloldozásban,* vagyis minden büneink megbocsátásában. Hogyan kell tekintenünk a gyóntatótól nyert ezt a megbocsátást? *Mintha magától Istentől nyertük volna azt."* Nos, keresztény férfiak, *ki az a gyóntató,* kinek feloldozásában úgy kell hinnem, mintha maga Isten adta volna? Ez a lelkész. Újból kérdezzük: *Van-e* a lelkésznek valami oly szellemi, benső hatalma, melylyel a többi halandók nem rendelkeznek? *Ha igen, akkor* a protestantizmusban papi rend létezik, ami azonban alaptanaik ellen van; *ha azonban egy szemernyivel sincs több* hatalma, mint bármely halandónak, akkor amit a lelkész tehet, azt *minden halandó* is megteheti, akkor akármely béresnek, szolgálónak vagy gyermeknek föloldozása egyenlő értékü a lelkész föloldozásával; akkor

[1] *Ernesti,* 158. l. 79. s köv. kérd.

hinni kell, hogy a bünöket minden ember valóban és tényleg megbocsáthatja, de tenn is tarthatja, akkor egy gyermektől nyert föloldozást vagy föntartást ép úgy kell hinnünk, mintha közvetetlenül maga Isten ítélt volna. Mi katholikusok föl nem foghatjuk azt, hogy hihetnek elvált testvéreink ily kivétel nélkül mindenkire átruházott óriási hatalomban. Az egyház minket arra tanít, hogy ezt a hatalmat nem minden egyes ember birja, hanem csak azok, kik szakadatlan láncolatban utódai azoknak, kikre Üdvözítőnk rálehelt, miközben ezeket mondotta: „Vegyétek a Szentlelket, akiknek megbocsátjátok bűneiket, meg vannak bocsátva, akiknek föntartjátok, fönn vannak tartva."

Egyes vallásos protestánsok, hogy e szükségszerű következtetéseket kikerüljék, erősen azt a nézetet vallják, hogy a *lelkészi beiktatás által* a lelkész is részesül *belső, szellemi hatalomban és áldásban*, s hogy e beiktatás erejénél fogva az úrvacsoránál használt megáldási szavak, a föloldozás szavai más erővel birnak, más hatással járnak, ha a lelkész mondja azokat, mintha akárki más szájából erednek. *Csakhogy ez a nézet korántsem általános;* magam emlékszem, mikor az evangélikus iskolában tanították, hogy teljesen mindegy, vajjon a lelkész vagy egy családapa végzi-e a megáldást és vajjon bort vagy vizet használnak-e ahhoz? *Továbbá* ez a nézet közeledik a *katholikus egyház vallotta papirendhez* s a beiktatást papszenteléssé teszi, miáltal az általános papság protestáns alapelvétől eltér.[1] *„Ami csak a keresztvíz alól elő-*

[1] *Görres J.* teljes joggal írja: „Az uj egyházi társaság, mely az ő (Luther) tanítását vallotta, az ő alapelvei szerint *a papságban nem láthatott oly külön rendet*, mint amelynek maga Isten adta át a községek lelki vezetését s amelyre ráruházta a törvényhozói és végrehajtó hatalmat, mint kizárólagos hivatalbeli és rendi jogot. — Ezt magyarázza már az az állítása is, melyet legelső népirataiban oly gyakran hangoztatott s oly látható kedvteléssel használt, hogy t. i. minden igaz keresztény különbség nélkül pap vagy a papságra hivatott; ezt juttatta világosan kifejezésre 1523-ban kiadott: de instituendis ministris ecclesiae etc. cimű iratában. (Hist.-polit. Blätter 16,513.)

mászott — tanította Luther — *az már bátran dicsekedhetik, hogy pappá, püspökké és pápává van szentelve.*" Csak hivataluk által különböznek egymástól. „S ha megtörténnék az, hogy valaki ily hivatalra választatva, azt visszaélései folytán elvesztené, akkor *ugyanaz lenne, ami előbb volt* t. i. ép oly paraszt vagy polgár, mint a többi, tehát a *prédikátor, mihelyt állását elveszti, megszünik pap lenni.*"[1] Nem szabad feledniink továbbá, hogy az érvényes papszenteléshez szükséges *előföltétel* a protestantizmusban hiányzik. A papszentelésnél kézrátétellel csak az közölhet természetfölötti erőt, aki a papi kézrátétel által maga is nyert természetfölötti hatalmat, mert senki sem adhatja azt, amivel maga nem rendelkezik. Hogy tehát a fölszentelés manapság hatásos legyen, ahhoz szükséges, hogy *az erre való meghatalmazottság szakadatlan egymásutánban visszavezethető legyen egészen az apostolokig általuk az örökös főpapig, Krisztusig.* Ez a szakadatlan egymásután nincs meg a protestantizmusban, a visszamenő láncolat Luthernál és Calvinnál megszakad, papszentelései tehát nem érvényesek azok egena elementa és jelentőségük nem más, mint ünnepies beiktatás a prédikáló hivatalba, pásztorrá avatás.[2]

Mielőtt e részszel végeznénk, vessünk még egy pillantást azokra *a tényleges viszonyokra, melyek protestáns testvéreinknél a szentségekhez járulást illetőleg tapasztalhatók.* Mindenekelőtt fel kell hogy tünjék, *mily gyakorivá válik a gyónás és a bűnbevallás után való vágyakozás.* Már *Leibnitz*[3] *a nagy protestáns bölcselő* írta:

„Valóban nagy jótéteménye Istennek, hogy *az ő egyházának* hatalmat adott a bűnök megbocsátására és azok föntartására; ezt a hatalmat az egyház *papjai által* gyakorolja, kiknek hivatalát ép ezért nagy bün elkövetése nélkül meg-

[1] *Maurenbrecher,* Studien u. Skizzen 347. l.

[2] V. ö. *Zsid.* 10., 1.

[3] „System der Theologie", Mainz 1820. II. kiad. 262. s köv. l.

vetni nem lehet Mivel Isten *a papokat a lelkek orvosaiul* rendelte, azért azt akarta, hogy *a beteg bajai előttük fölfedessenek s a lelkiismeret leleplextessék;* azért egészen helyesen mondotta Ambrusnak a bűnbánó Theodosius: „A te dolgod, hogy a gyógyító szereket megjelölő s azokat elkészítsed, az enyém pedig az, hogy azokat bevegyem ." Maga ez az egész intézkedés tagadhatatlanul méltó az isteni Bölcsességhez s ha valami, úgy ez jeles és dicséretreméltó intézménye a kereszténységnek, amint azt kínaiak és japánok is csodálattal elismerik. Mert a gyónás szükségessége *sokakat visszariaszt a bűnöktől,* főleg azokat, kik bűneikben még meg nem átalkodottak, amellett *nagy vigasztalásukra van a bűnbeesetteknek,* úgy hogy *egy jámbor, méltó és okos lelkiatya* nézetem szerint nagy eszköz Isten kezében a lelkek üdvösségére. *Tanácsai* alkalmat adnak arra, hogy hajlamainkat *szabályozzuk,* hibáinkat *észrevegyük,* a bűnre vivő alkalmakat *elkerüljük,* hogy a bűnös az elidegenített jószágot *visszaszolgáltassa,* az okozott kárt *megtérítse,* az ő tanácsa *oszlatja el* kétségeinket, az *emeli föl* az alantjáró lelket, az *gyógyítja és enyhíti* minden lelki bajunkat. És ha e földön jobb dolog alig képzelhető a *hű barátnál,* akkor mennyire meg kell becsülnünk azt, hogy őt e szentség szent és sérthetetlen volta *titoktartásra és segítségnyujtásra kötelezi!* És habár előbbi időkben, mikor a hitbuzgóság lángolóbb volt, a keresztények között a nyilvános gyónás és vezeklés volt szokásban, azért Istennek, gyöngeségünkre való tekintettel, mégis úgy tetszett, hogy a hivőknek az egyház által tudtokra adja, hogy a pap előtt végzett titkos gyónás is elégséges, még pedig az emberi félelemre való tekintettel a gyóntató részéről való *szigorú titoktartás kötelezésével.* De azért a gyónás, *amint azt az egyház* megállapította, nem kevésbbé *isteni jogosultságú,* noha annak végzési módja különböző időkben nyilvánvalóan változtatást szenvedett." Ezzel szemben *Penschke lelkész* így panaszkodik: „A katholikus egyház, az ő intézményei következtében sokkal nagyobb

lelkipásztori befolyással bir, mint az evangélikus; a rendszeres fülgyónásban minden egyes lélekhez közel férkőzik Az evangélikus egyháznak tudatlanság, nemtörődömség és ellenségeskedések folytán a magánlelkipásztorkodáshoz szükséges fontos hivatalos alkalmai mentek veszendőbe. Mily szép alkalmakat nyujtott a lelkipásztorkodásra a magángyónás és a feloldozás.[1] „Ami egyházunknak, mint a mindennapi kenyér szükséges", halljuk ugyancsak protestáns részről, „az a magángyónás fölélesztésének szükségessége; a mi egyházunkban számtalanan vannak, akiknek gyónniok kell, és ismét számtalanan, akik a gyónás lehetővé tétele után kívánkoznak."[2]

Ami a *szent áldozást* illeti, megrendítő panaszokat hallunk[3] a szentséghez való nem járulás miatt s ennek elhanyagolásának egyik főokát épen a *kehely*[4] használata képezi, melyért pedig a protestánsok annyit küzdöttek; sőt újabb időben általánossá válik az a törekvés, hogy a kehely használatát — *mint az egészségre veszedelmeset ismét eltöröljék.*[5] Így Kopenhágában 1902. dec. 29-ikén tartott ülésükön kimondották a dánországi orvos egyesületek elüljárói és Dánia valamennyi magasabb közegészségügyi tisztviselője, hogy az eddig általánosan használt áldozati kehely használata közegészségellenes.

Azonban a legfájdalmasabban érintheti minden hivő protestánst az a körülmény, hogy még a *legelső szentség*

---

[1] *Huppert* id. h. 35. s kőv. l.

[2] A „Germania" 1899. dec. 31-iki sz. „Hist.-polit. Blätter" 130., 125. l.

[3] A magyarországi ev. ref. nagy konvent tavaly *Bánffy Dezső* báró főgondnok indítványára kimondotta, hogy az *úrvacsorát minden egyházközségben évente legalább hatszor kell kiszolgáltatni.*

[4] *Hohoff* id. h. 102. In Form. Miss. T. 2. f. 384., 386. mondja Luther: „Ha egy zsinat parancsolná, hogy az úrvacsorát két szín alatt kell magunkhoz vennünk, akkor ő és tanítványai vagy egy szín alatt vennék, vagy egy szín alatt sem és mindazokat megátkoznák, akik e zsinati határozat értelmében mindkét szín alatt áldoznak."

[5] „Historisch-politische Blätter" 130., 125. l.

— *a keresztség is* — a leghevesebb *támadtatásnak és üldöztetésnek van kitéve*, még pedig épen a protestáns hittudomány hivatott tanítói részéről. Nem elég, hogy az újságok ijesztő közleményeket hoznak arról, hogy az emberek *nagy sokasága* már nem is részesül a keresztségben, sőt *Berlinben* a törvényes születések egy negyede, a törvényteleneknek több mint fele (53%) keresztség *nélkül* nő fel; *Hase protestáns hittudós*, ki a katholikus egyház ellen vitairatot adott ki, határozottan a keresztség eltörlését követeli s a *keresztséget „bűvészetnek“*[1] *nevezi*, három évvel ezelőtt pedig *egy Zürikben tartott protestáns zsinat* 10 szótöbbséggel a *keresztséget szükségtelennek jelentette ki.*[2] Vajjon mi vége lesz ennek?

Az evangélikus *katekizmus* magyarázza, hogy „csak a keresztség által lépünk az egyházba“, *egy zsinat* pedig határozatilag kimondja, hogy a keresztség szükségtelen!

És mi lesz majd akkor a protestáns egyházból,[3] ha az egyházi hivatalokat azok az urak foglalják el, kik ma az első evangélikus hittudományi karon végzik tanulmányaikat? *A hitvalló iratok* szerint az *igaz egyház ismertető jelét a szent-*

---

[1] Vier akad. protestantische Reden 4. l. — Protestantische Polemik 4. kiadás 1878. 345. s köv. l. Hist. pol. Bl. 1903. 249. l.

[2] „Züricher Nachrichten“ 1899. márc. 11., 20. szám 2. l.

[3] Mivel a protestáns katekizmus az igehirdetésen kívül a szentségek helyes kiszolgáltatását is az igaz egyház ismertető jelének mondja, azért igen bajos megérteni, hogyan írhatja Harnack (id. h. 170. l.): A hitújítás utasítása szerint azonban még hozzá kell fűznünk, hogy (az igazi keresztény községnek) mint egyháznak általában *nem kellene más ismertető jellel bírnia*, mint hogy a hit közösségét képezze, melyben Isten igéje helyesen hirdettetik — *a szentségekről itt hallgathatunk* . Ha azonban az ige és a hit képezik az *egyedüli ismertető jeleket, akkor* stb.“ Az ige és a hit a protestáns katekizmus szerint *korántsem képezik az egyedüli ismertető jeleket*, hanem az igaz egyház ismertető jelének a *szentségeket* is mondja s azért a protestáns egyház e kijelentése mellett, *mely történeti tény, a szentségekről semmi szín alatt sem lehet hallgatni.* Egyébiránt „jelentőségük Luther szerint nemcsak a *szón* alapszik“, különben a *gyermekek keresztelése kárhoztatandó visszaélés volna.*

ségek helyes kiszolgáltatása képezi. De hát mely szentségeket fogják még ezek az urak kiszolgáltatni? *Talán az úrvacsorát?* Jézus Krisztus igazi testét és vérét? De hisz ép most arra oktatják őket az egyetemen, hogy *Jézus Krisztus teste elporladt a sírban.* Vagy talán a *keresztség* szentségét a Szentháromság nevében? Hiszen azt tanulták és államsegítséggel azt az oktatást nyerik, hogy *Szentháromság már nem létezik!*

A protestáns egyháznak a szentségeket ily módon logikai szükségszerűséggel el kell veszítenie és mégis a szentségek volnának az ő igazságának *ismertető jelei!* Akközben pedig napról-napra terjed elvált testvéreink között a *babonának mindenféle fajtája*, olyannyira, hogy az Allgem.-evangelisch-lutherische Kirchenzeitung[1]-ban elborzadva olvassuk: „A vallási tudatlanság *a társadalom legalsó és legfelső rétegeiben* egyenlő *nagy* s e posványon *mindkét oldalon oly babona tenyészik, mely borzalmat kelt ez valóságos pogányság, mely csak névleg nem az.*“ — A világ egyetlenegy városában sem található annyi jövendőmondó és kártyavető asszony mint Berlinben, számukat 4000-re teszik s a Kreuzzeitung[2] legújabban arról értesít, hogy ezek *napról-napra orcátlanabbul és tolakodóbban folytatják üzelmeiket;* már nemcsak újságban *hirdetik* magukat, s nemcsak nyomtatott *ismertetéseket* küldenek az egyes házakhoz, hanem már *személyesen* is fölajánlják szolgálataikat; a napokban, mondja nevezett lap, *egy ily javasasszony még a moabiti nőnevelőbe is betolakodott.* Nagyban terjeszti a babonát *egy protestáns nyomtató intézet.*[3] Itt adjuk izelítőül azt az imádságot, melyet ez a nyomtató intézet a fráz ellen óriási mennyiségben piacra bocsát: „Ha egy gyermek, vagy öreg ember a frázt kap-

[1] 1902. 1. szám.

[2] „Vaterland“ 1903. 32. szám.

[3] Ritsch J. F. Landshutban. Tulajdonos Moosburger, Wiesmüller és Rankl.

ják, mondják el ezt az üdvösséges imát." Magában az „üdvösséges imában pedig ily dolgok olvashatók: „Adja Isten az Úr Jézus Krisztus, hogy a mai napon mind a hetvenhét frázt megölhessem." Ezek közül néhány sorral alább a következőket sorolja föl: A szaggató fráz, a vörös fráz, az elaszó fráz, a reszkető fráz, a hideg fráz, a nyavalyatörő fráz, az égető fráz, a terpesztő fráz, a csendes fráz, a szaggató fráz (másodszor!) a veszett fráz, a dagadt fráz, a lökött fráz." Majd egy kis stilisztikai unikum: „Azt az érdemet, hogy ő (t. i. az Üdvözítő) szent fejét lehajtotta és magát mennyei Atyjának alávetette, arra segítsen téged az Atya-Isten, ki téged teremtett" A vége különösen sikerültnek mondható: „Ezt a levelet háromszor rá kell olvasni a betegre, aki frázban szenved s az N. betü helyett mindig a beteg nevét kell mondani, azután a levelet a beteg ember mellére kell tenni és várni, míg a változás vagy életre vagy halálra be nem áll.

Protestáns városokban a babona annyira megy, hogy vele *a gazdasági életben* határozottan számot kell vetnie mindenkinek, ha kárt vallani nem akar. A *kasszeli* háztulajdonosok egyesületének elnöke például az egyesületnek „Der Hauswirt" cimű lapjában az elmult 1902. évről szóló jelentésében szóról-szóra ezeket irja: „Végül még egy dolgot kell megemlítenem, ami furcsán hangzik és mégis végtelenül szomorú. Utóbbi időben egy tagtársunk, K. lakatosmester úr azzal a kéréssel fordult hozzánk, hogy *támogassuk a rendőrséghez beadott abbeli kérelmét, hogy a 13-as házszámát 11½-re változtathassa,* mert *lakásait* ezzel a szerencsétlen számmal *ki nem adhatja.* Irodánkban kérdezősködtünk e dolog felől, mire azt a felvilágosítást nyertük, hogy *a jobb körökhöz tartozó* lakáskeresők, különösen nők, *mihelyt* megtudták, hogy valamely ház *13-as számú,* kijelentették, hogy a lakás megtekintésétől *elállnak.* Itt ugyanazzal a jelenséggel állunk szemben, mely *nem egy szállótulajdonost* arra késztet, hogy szobái

számozásánál *a 13-as számot elkerülje.* Ez a körülmény sokatmondó bizonyítéka annak, mily nagy napjainkban a *babona hatalma,* mikor folyton a *műveltséggel és felvilágosultsággal* kérkedünk. *Tagtársunk kérelmét, bár nem szívesen,* azért mégis *teljesítettük;* mert az egyes ember *ez őrültség ellen tehetetlen;* s hogy tagtársunk ilyen körülmények között a házszám megváltoztatását igyekszik elérni, azt tőle *senki sem fogja rossz néven venni.*"

Berlinben a *bűvészetszerűen űzött* ú. n. *ráimádkozás* (gesundbeten) már akkora mértéket öltött és oly veszedelemmé nőtt, hogy a német császár nyilvános beszédben minden hatalmával állást foglalt ellene, s hogy terjed a babona a protestáns New-Yorkban, arról a hírlapok bő tudósításokat közölnek. — Egy *Flint* nevű úr vagy húsz évvel ezelőtt vagyonos és tekintélyes állású személyiségekhez *szellemkörlevelet* intézett — melyben megigérte, hogy *2 dollárért* feladott kérdésekre *szellemek válaszait küldi,* — rövid idő alatt, mint azt a bírói tárgyalás megállapította, 2000 ily 2 dolláros levelet kapott.[1] Hogy mennyire fertőztette meg a spiritisztikus

---

[1] V. ö. *Stimmen a M. L.* 11., 589. Amint a berlini „Volkszeitung febr. 3-ikán megjelent 92. számában olvassuk, Birminghamban egész tömeg bálvány szobrot készítenek és szállítanak tengerentúlra. Az „Evening News" jelentése szerint azonban Birmingham, mely eddig a bronz és öntöttvas bálványszobrokat a pogány országok részére szállította, még pedig ugyanazokon a hajókon, melyek a hithirdetőket és a *„bibliatársaság"* hirdetményeit szállítják, ebben az iparágban most veszedelmes versenytársra akadt, s ez *Amerika.* Egy Krohsulye nevű kóreai Amerikába jött, hogy new-yorki és philadelphiai cégekkel tárgyaljon bálvány képeknek Kínába és Koreába való behozatala tárgyában. Ez a bálványkereskedés korántsem jelentéktelen dolog. Évenkint sok száz tonna ércet használnak föl bálványok készítésére s néhány cég nagyon szép osztalékhoz jut e kereskedés révén. Ezt a bálványgyártást rendszerint mint mellékfoglalkozást űzik. A kereskedésben nagyon tiszteletreméltó személyiségek vesznek részt s a gyárosok egyike, hír szerint a missió üléseken vallásos buzgóságával különösen kitűnik.

babona Berlin minden rétegét, azt Rothe „virág"-médiumnak nemrég letárgyalt botránypere eléggé bizonyítja.

Ahol az igazi, Krisztus hirdette természetfölöttivel fölhagynak, ott ijedelmes titokzatosság lép előtérbe. — Vajha ezek a jelenségek elvált testvéreinket fölvilágosítanák saját magukról, így talán megtalálják az utat az igaz egyházba. Amen.

HATODIK ELŐADÁS.

AZ ERKÖLCSTAN.

Felolvastatott 1902. dec. 22-én.

VI. AZ ERKÖLCSTAN.

Keresztény Férfiak!

A mai utolsó előadási estén még egy igen fontos és komoly tárgyról kell szólanunk, mely miatt minket elvált testvéreink oly gyakran és oly hevesen támadnak, *s ez az erkölcsi törvény.*

A szeretetnek megfelelőbb, ha nem ismétlem azokat a borzasztó vádakat, melyeket a protestáns tábor különböző részeiről az anabaptisták hangján emelnek a katholikus egyház ellen, hanem ha a legnagyobb határozottsággal azokat a szavakat kiáltom feléjük, melyeket már annyiszor hallattam: *Tévedésben vagytok, még pedig tévedésben rólunk és tévedésben saját magatokról.*

Mindenekelőtt a legnagyobb határozottsággal kell visszautasítanunk azt a nagy tévedést, mintha a katholikus egyházban különféle erkölcstanok, különféle erkölcsök léteznének, sőt mintha az erkölcs különbözősége attól függene, melyik szerzethez vagy vallásos társasághoz tartozik valaki. A katholikus egyház erkölcstana egyáltalán nem más, mint egy része az ő tanításának s valamint egyeznie kell a katholikus egyház minden tagjának ugyanazt a tanítást illetőleg, azonképen egyeznie kell mindenkinek ugyanazt az erkölcstant illetőleg is; az

egyházvallotta erkölcstant *nem a vallásos szerzetek* állapítják meg, *azt maga az egyház határozza meg* s ennek a vallásos szerzetek ép úgy kötelesek magukat alávetni, mint minden egyes katholikus. Mi csak *egy* erkölcstant ismerünk s ez a *katholikus* erkölcstan.

Ami általában áll az egész keresztény tanításra, ugyanaz áll az erkölcstanra is, t. i.: a katholikus egyház feladata, hogy azt úgy őrizze, amint azt alapítója Krisztus neki átadta, kétséges esetekben pedig magyarázza, de azon soha semmi körülmények között ne változtasson.

A katholikus erkölcstan *alapját két nagy parancs* képezi: „Szeressed a te Uradat Istenedet teljes szívedből és teljes lelkedből és teljes elmédből. Ez a legnagyobb és első parancsolat; a második pedig hasonló ehhez, szeressed felebarátodat mint tennenmagadat.“ [1] Ezeknél nincs nagyobb parancsolat. Azután a Sínai hegyi *tízparancsolat*, melyeket az Úr helybenhagy e szavakkal: „Egy betű vagy egy pont el nem marad a törvényből“ [2] s melyeket az örök élet föltételévé tesz, mikor mondja: „Ha az életre be akarsz menni, tartsd meg a parancsolatokat.[3] Az egyház amellett szilárdan ragaszkodik a régi törvényeknek azokhoz a *kiegészítéseihez, melyekre az Üdvözítő tanította*: „Hallottátok, hogy mondatott, szeressed felebarátodat és gyűlöljed ellenségedet. Én pedig mondom nektek, szeressétek ellenségeiteket, jót tegyetek azokkal, kik titeket gyűlölnek, és imádkozzatok üldözőitekért és rágalmazóitokért Legyetek tehát ti tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok is tökéletes.“ [4] Az egyház tanítása szerint az ember *a parancsokat az isteni kegyelem segítségével szabadsága teljes használata mellett megtarthatja és* Isten e parancsok *teljesítését jutalmazza,* azok *áthágását* ellenben *bünteti.*[5]

---

[1] *Máté,* 22., 37. *Márk,* 12., 30. s köv.
[2] *Máté,* 5., 18. *Luk.* 18., 17.
[3] *Máté,* 19., 17.
[4] *Máté,* 5., 43.
[5] *Máté,* 25., 34. s köv.

Ha az egyház maga is előír bizonyos parancsokat, az ú. n. *egyházi parancsokat*, ezzel *nem annyira új* szabályokat állít föl, mint inkább bővebben *magyarázza*, *miként kell* az isteni parancsokat *megtartani*. Isten az ő irgalmasságának nagy tetteiért hálát kíván tőlünk, azért az egyház megparancsolja, hogy ez emléknapokat megünnepeljük, „emlékezzél hogy vasár- és ünnepnapokat szentelj." Ebben a protestánsok is egyeznek az egyházzal és az ő egyházi főtanácsuk van fölruházva azzal a hatalommal, hogy ünnepeket rendeljen. Isten megkívánja, hogy a neki szentelt napokat megünnepeljük, ezért rendeli az egyház e megünneplés megtartását illetőleg: „Vasár- és ünnepnapokon szentmisét becsületesen hallgass." Az Üdvözítő megjövendölte, hogy tanítványai bőjtölni fognak, mikor ő már nem lesz közöttük[1] és az apostol kijelenti, hogy mindazok, „akik Krisztuséi, testöket megfeszítették a vétkekkel és kívánságokkal együtt"[2] és azért rendeli az egyház: „A parancsolt bőjtöket megtartsd." Az Üdvözítő tanítja: „Ha bűnbánatot nem tartotok, mindnyájan elvesztek."[3] Ezért parancsolja az egyház: „Bűneidet minden esztendőben legalább egyszer a keresztény anyaszentegyház törvénye szerint való áldozópapnak meggyónd." Az Üdvözítő tanítja: „Ha nem eszitek az ember fia testét és nem iszszátok az ő vérét, nem leszen élet tibennetek,"[4] s ezért előírja az egyház, hogy az Oltáriszentséget legalább húsvét táján magunkhoz vegyük. Az egyház, hogy az evangélium szándéka szerint szivünket a földi hiúságtól elvonja, évenkint többszörös bőjti és vezeklési időt rendel, hogy híveit a túlcsapongó örömöktől távol tartsa. Ezzel azonban az egyház csak Krisztus szellemében jár el, alkalmazva az Úr szavait:[5] „Amit megkötendesz a földön, meg leszen kötve mennyekben is."

[1] *Máté*, 19., 15. *Márk*, 2., 20.
[2] *Gal.*, 5., 24.
[3] *Luk.*, 13., 3.
[4] *Ján.*, 6., 54.
[5] *Máté*, 16., 19.

Az erkölcsi törvénynek mindezekben a rendelkezéseiben semmi sem található, ami szent, tökéletesen csodálatraméltó ne volna s ami a szerintök élő embert, családot, emberi társadalmat csodálatos szentségre és tökéletességre ne vezetné. Hogy mily bölcsek főleg az egyház bőjti parancsai, azt az orvosok panaszai eléggé bizonyítják, kik igen sok betegség okának a mértéktelen evést tartják; a mértéktelen húsevés e következményeit bizonyítja a vegetarianizmus terjedése is; és mily üdvös dolog bizonyos időben tilalommal gátat vetni a túlcsapongó örömélvezetnek, hogy az zabolátlan élvezethajhászássá ne fajuljon!

De a Krisztustól ránk hagyott tanításoknak ez a hűséges sáfárja *ezeken a rendeleteken kívül* nem feledkezik meg *a tökéletesség más eszközeiről* sem, melyeket gyermekeinek hozzáférhetőkké tesz és *aiánl,* melyek azonban senkit sem kötelezneк.

Mikor egy napon egy ifjú Jézushoz közeledett és megkérdezte:[1] „Jó Mester, mi jót cselekedjem, hogy örök életem legyen?“ Az Üdvözítő azt felelte: „*Ha az életre be akarsz menni, tartsd meg a parancsolatokat.*“ De mikor az ifjú azt erősítette, hogy a parancsokat gyermekkorától megtartotta és utasítást kért a parancsokon fölül: „Mi hijával vagyok még?“, akkor az Üdvözítő ezt az utasítást adta neki: „Ha tehát nemcsak az életre akarsz bemenni, *ha tökéletes akarsz lenni,* akkor menj, *add el a mid vagyon és oszd a szegényeknek, azután jöjj és kövess engem.*“ Az isteni Megváltó tehát *különbséget tesz* a közt, *ami* az örök életre *egyszerűen szükséges,* és a közt, *ami nagyobb tökéletességre* vezet; *s ezt a különbséget még is jelöli.* Az egyik abban áll, hogy megtartjuk a parancsokat, a másik abban, hogy *elosztjuk javainkat,* lemondunk *a családalapításról* és feláldozzuk *személyes szabadságunkat. Add el* amid van, ez lemondás a földi javakról, de a

[1] *Máte* 19., 16. s köv.

vételárt ne tartsd meg magadnak, ne tedd el a magad számára, *oszd azt a szegényeknek;* aki azonban mindenét odaadja, annak lehetetlen családot alapítania; *kövess engem,* azaz ne járj kényed-kedved szerint, hanem légy nálam és velem.

Az egyház Krisztus helyett közel 2000 éve adja ezt a választ mindazoknak, kik ugyanezzel a kérdéssel közelednek hozzá; *ennek alapján* keletkeztek évszázadok folyamán *a kolostori intézmények,* a keresztény tökéletességnek e legmagasztosabb melegágyai, az Istenhez és az emberiséghez való legkiválóbb szeretet ez élő forrásai.[1]

Amily kevéssé vetette meg az Üdvözítő a parancsok betartását, mikor az ifjúhoz szólt: „Ha tökéletes akarsz lenni, kövess engem", — *ép oly kevéssé veti meg* a katholikus egyház a világban folytatott keresztény életet,[2] de noha a világ-

[1] „A protestantizmus a szerzetesi intézményig már — *vissza nem térhet*" tanítja Harnack (id. h. 185. l.) de *„a diakoniszszák intézményében az evangélikus egyházak viszszanyerik azt, amit egykor magukról eltaszítottak,"* (181. l.) amivel *„fel kellett hagyniok"*; — tehát *a diakoniszszák a protestáns egyházakban pótolni fogják* azt, amit *a benedekrendiek — és a többi „szerzetesrendek,* melyekhez a protestantizmus vissza nem térhet", *másfél ezer év óta műveltek a tudomány és művelődés terén, magasztos műemlékek emelésével, s az emberi tudás minden mezején való tevékenységükkel!* — Igazán kíváncsiak vagyunk, mikor kezdik már meg ebbeli működésüket.

[2] Harnack *Luther érdemének* hirdeti, hogy minden állást — a *felsőbbséget, a házas állapotot* stb. le a *szolgákig* és *szolgálókig olyanoknak* tüntette föl, mint amelyek *Isten akaratával megegyeznek* (id. h. 175 l.). De ha a tanár úr csak egy pillantást vetett volna a világtörténelembe, azt az állítását bizonyára meg nem kockáztatja. „A keresztény eszmék — írja a protestáns Uhlhorn — (das Christentum u. das Geld 1882. 133—135. l.) a népéletet oly nagy mértékben sohasem hatották át és annyira sohasem irányították, mint a középkorban. Az egyház tekintélye mindent szabályozott, nemcsak a szellemi életet, a tudományt és művészetet, nemcsak a nép családi életét és erkölcseit, hanem annak gazdasági életét, *munkáját, iparát, kereskedelmét és közlekedési ügyeit is. Hogy ily úton módon nagy dolgokat lehet elérni, azt senki sem tagadhatja.* A középkor virágzó kora népünk történeté-

ban folytatott keresztény életet a mennybe vezető nagy útnak tekinti is, még sem tagadhatja, hogy az Üdvözítő az ő életének bensőbb utánzását még magasabbra tartja; noha a katholikus egyház a házasságban Krisztus és az ő egyháza[1] egyesülésének képmását látja és ezt a házasságot sz. Pállal nagy szentségnek tekinti és tisztelí, mégsem tagadhatja, hogy ugyanaz a sz. Pál írja:[2] „Aki házasságra adja szűz leányát, jól cselekszik; de aki nem adja, *jobban cselekszik*"; nem tagadhatja, hogy Krisztus, miután a házasság felbonthatatlanságát kimondotta, hozzátette:[3] „Vannak férfiatlanok (általában olyanok, kik a házasságról önként lemondanak) kik magokat tették azokká propter regnum coelorum, *mennyeknek országáért.*" Amily kevéssé parancsolhatja az egyház valakinek, hogy házasságot kössön, ép oly kevéssé tilthatja meg valakinek, hogy szűzi életet éljen; amily kevéssé parancsolhatja az egyház valakinek, hogy javain túladjon, ép oly kevéssé tilthatja meg, hogy azokat a szegényeknek adja; amily kevéssé parancsolhatja az egyház, hogy valaki szabadságát föláldozza, ép oly kevéssé tilthatja el attól, hogy szabadakaratából más vezetése alá ne álljon. Épen *ebben áll a*

---

ben a gazdaságilag legszerencsésebb időszakok egyike." (*Hohoff* id. h. 166.) Hogy azonban miképen állította épen Luther a *felsőbbséget* Isten akarta intézménynek, arról Harnack tanár meggyőződhetik, Luther műveiből (Luth. Sämtl. Werke 22., 59—105.) hol „Isten *börtönőrének és hóhérjának*" nevezi azt; *a házastársakat* illetőleg olvassuk *„Die Predigt vom ehelichem Leben"* és ezt a mondását: *„Ha a feleség nem akar, akkor jöjjön a szolgáló;"* (Sämtl. W erke 20.. 72—74) és ami a *szolgák* és *szolgálók* Isten akarta rendjét illeti, arról a következők olvashatók (Sämtl. Werke 33., 390.) *A pogányok között annak idején egy szolga egy vagy nyolc forintba, egy szolgáló egy vagy hat forintba került és ha a világnak* még sokáig kell fönnállania ezt a *szokást megint be kellene hozni.*" A katholikus egyház nem így tanít a felsőbbségről, a házasságról és a cselédi viszonyról.

[1] *Efez.* 5.

[2] *Kor.* I. 7., 38.

[3] *Máté*, 19., 12.

szabadság, amint az Üdvözítő is az ifjúval szemben a *szabadságot* hangsúlyozta, mikor így szólt: „Ha tökéletes *akarsz* lenni? *Mert az egyház őrködik a keresztény pályaválasztás szabadsága fölött.* Amellett azonban a *legnagyobb gonddal és szeretettel* fordul azokhoz a gyermekeihez, kik indíttatva érzik magukat, hogy a *kolostori életpályát* válaszszák; ez a szerzetesek anyagi és lelki javáról való gondoskodás magyarázza meg az egyháznak azokat a bölcs intézkedéseit, melyeket ez irányban tett: *első sorban minden szabályt és rendelkezést* a legpontosabban *megvizsgál; másodszor püspökei révén* folytonos *fölügyeletet gyakorol azok fölött; harmadszor* követeli, hogy a fölveendő tagok a fogadalom letevése előtt *hosszantartó própaidőnek* vettessenek alá (noviciátus); *negyedszer* minden rendtag, *a hányszor akar,* szabadon fordulhat a *megyés püspökhöz* illetőleg a római külön e célra rendelt *bíborosi congregációhoz,* melyre a rendtagok ügyei bízva vannak. Valóban, ha a világon valamely állapotról gondoskodva van, úgy ez a szerzeteseké és ép azért a kolostorok leleplezéséről szóló *rémregények* gondolkodó ember előtt önmagukban omlanak össze.[1] Pl. képzelhető-e, hogy a Franciaországból ép most elűzött katholikus szerzetesek és szerzetesnők ezrei közül tömegesen ne akadnának olyanok, kik élni akarnának az alkalommal, hogy a szerzetesi élettől megszabaduljanak, ha a kolostorokban csak milliomodrésze is uralkodnék azoknak az állapotoknak, melyeket protestáns irók ott föltételeznek? *Ha azonban az egész* nagy katholikus *egyházat sokis-*

[1] A legszigorúbb szerzet falai közt is különböző állású világiak fordulnak meg; a legszigorúbb klauzúrát át kell lépniök a különböző kézműveseknek, kőmiveseknek, asztalosoknak stb., át kell lépnie az orvosnak, a gyóntatónak, szülők és rokonok, barátok és ismerősök jönnek, hogy övéiket láthassák és velük beszélhessenek stb. — Csakhogy a rejtett élet titokzatos volta nagyon is alkalmas képzeletdús regények megírására; oly szép tehetség, a milyen Ganghoferé volt, sem kerülhette el azt, hogy költői dicsőségét kolostorokról írt észellenes rémtörténetekkel el ne homályosítsa.

tenhivéssel vádolják, mit nem *költhetnek* akkor *szegény szerzetesekről és gyönge apácákról?*[1]

Hasonlóképen nagyobb tökéletesség okáért kívánja az egyház a legrégibb időktől fogva papjaitól a *latin szertartás* szerint — *a nőtlenséget.*

Ez megfelel sz. Pál szavainak:[2] „Mert akarnám, hogy mindnyájan úgy lennétek, mint én vagyok"; ez megfelel a pap magasztos feladatának, ki embertársainak tartozik magát föláldozni, minden beteget meglátogatni, mindennemű életveszedelemre elkészülve lenni, nem törődve a világi gondokkal: „Aki pedig feleséges ember", mondja ugyancsak sz. Pál,

[1] Bourrier ex-abbé, a francia hittagadó még mindig terjeszti azt a közismert hazugságot, hogy az ő közreműködésével 800 pap pártolt el a katholikus egyháztól, amint azt már a Kasszelben tartott Gusztáv Adolf kongresszuson is hangoztatta. Wegener mörsi lelkész egy röpiratában megerősítette azt, „hogy eddig *600 pap* jelentette be kilépését. A listát látta és meggyőződést szerzett Bourrier állításának valódiságáról." Csakhogy Bourrier úr ezt a 600 hittagadó papról szóló jegyzéket egyszerűen *hamisította.* A „Germania" birtokában van azoknak az eredeti kérdő íveknek, melyeket a paderborni „Leo" szerkesztősége intézett április 2-ikán *Franciaország valamennyi katholikus püspökéhez,* s melyek a püspökök eredeti válaszaival 80 darabot tesznek. Ezek a kérdőívek három kérdést tartalmaztak: 1) Hány pap van az egyházmegyében? 2) Hányan szakadtak el ezek közül az utolsó öt év alatt? 3) Hány lett ezek közül valószinűleg hittagadó Bourrier úr segítségével vagy közreműködésével? A felelet a *legtöbb esetben,* még oly egyházmegyékben is, melyek 1000-nél több papot számlálnak: „Senki" vagy: „Egyetlenegy sem." Érdekesek azok az ismételt megjegyzések is, hogy Bourrier az illető egyházmegyében teljesen *ismeretlen.* A kérdőívek az egyes kérdésekre adott feleleteket tekintve még nagy mennyiségű igen érdekes anyagot szolgáltatnak pl. mikor hozzáteszik, hogy valamely egyházmegyében három pap szakadt el „rossz életmódja miatt", de elég megállapítanunk azt, hogy a francia püspökök e hivatalos értesítése szerint Franciaországban az utolsó öt év alatt, vagyis 1897. április 1-étől 1902. április 1-éig összesen *még 60 katholikus pap sem* szakadt el s bizonyára ezeknek is *csak kis része Bourrier* közvetítése révén. (A „Reichspost" 1902. nov. 11-iki számában.)

[2] *Kor.* I. 7., 7.

azokról szorgoskodik, melyek e világéi, mint tessék feleségének és megoszlott." „Akarnám pedig, hogy szorgos gond nélkül lennétek. Aki feleség nélkül vagyon, azokról szorgoskodik, melyek az Úréi, mint tessék az Istennek."[1]

Mikor az apostol írja: „A püspöknek *egy* feleségű férfiúnak kell lennie, ezzel a püspöki tisztségből csak azokat zárja ki, akik *kétszer* házasodtak, s ugyanez a megszorítás vonatkozott diakonátusra s az özvegyek szolgálatára is."[2]

Vagy azt akarják mondani, hogy az apostol az özvegyektől is nősülést kiván? De nem volna-e *megbotránkoztató* ilyen rendelet? Semmi sincs a világon, amivel visszaélni ne lehetne; ha minden jót el akarnának törölni, csak azért, mert azzal visszaélni lehet, akkor a házasságot is el kellene törölni, mert házasságtörők minden időben léteztek. Müller dr. (Oxford) a híres tudós írja: „A papi nőtlenség a katholikus papság minden erkölcsi erényének alapja és egyedül ez az, mi erős jellemeket képez. A megtartóztatás mindenkor valami magasztos volt, természetesen a legtöbb előtt érthetetlen is; a családi és papi élet meg nem egyeztethetők." Mily bizonyság ez egy protestáns szájából!

Cobbet, a protestáns történetiró írja: „Sz. Pál az evangélium valamennyi hirdetőjétől a nőtlenséget kívánja. E rendelkezést az egyház törvénynyé emelte, mely azt kívánja, hogy mindazok, kik lelkipásztorkodással foglalkoznak, mentek legyenek azoktól a földi gondoktól, melyek a nős és családos emberekre nehezednek. Akár vallási, akár polgári vagy állami szempontból biráljuk is ezt a törvényt, mindig csak azt fogjuk találni, hogy *szerfölött üdvös hatása* van és hogy annak eltörlése (mint a protestánsoknál) mindenképen sajnálatos visszaesést jelent. A szegényekről való egyházi gondoskodás a katholikus vallás egyik legszebb vonását képezi: de

---

[1] *Kor.* I. 7., 32.

[2] V. ö. *Tim.* I. 3. és 5.

vajjon fáradhatna-e a pap e nemes mű körül ugyanazzal a buzgósággal akkor, ha a saját családja gondjai nehezednek reá?"

Gordon, a chartumi hős mondja: „Csak katholikus papokat találtam az önmegtagadás és apostolkodás eszmei magaslatán. Kínában láttam, hogy a protestáns hithirdetők 300 font sterling évi fizetést kapnak. Mindazonáltal inkább a tengerparton maradnak, ahol nem érzik a hiányát a szülőföld kellemetességeinek és társaságának. A katholikus hithirdető ellenben azzal a gondolattal hagyja el Európát, hogy azt soha többé viszont nem látja; behatol az országok belsejébe, ott él a benszülöttek módjára, feleség, gyermekek nélkül, palota, kényelem és társaság nélkül. De azután ennek is tulajdonítható, hogy az egyik eredményt tud felmutatni, a másik ellenben kudarcot."

Taylor[1] *Izsák dr.* a yorki anglikán egyház kanonokja így nyilatkozik: „A mi hithirdetőink zsoldosok. A zsoldos pedig sohasem lehet a keresztnek jó katonája. Csakis oly férfiak, amilyenek sz. Pál, Columba, Xavéri sz. Ferenc, voltak képesek eredményesen működni. Megújította volna-e sz. Pál a föld szinét, ha házassági engedélyt kér, mielőtt fáradságos munkájához látott?"[2]

Mialatt a katholikus egyház a szerzetesi és papi rendet a lehető legnagyobb tisztaságra és tökéletességre vinni törekszik, bölcsességében és gondoskodásában nem feledkezik meg őrködni a *család* és ennek alapja, a házasság szentsége fölött.

---

[1] A „Reichspost" 1902. nov. 28-iki száma.

[2] Hogy *mi indította* Luthert arra, hogy a *papi nőtlenség* ellen síkra szálljon, az kiviláglik következő nyilatkozataiból: „Ha egy-két vagy száz zsinat elhatározná, hogy a papok nősüljenek, akkor inkább elnézném azt, hogy a papok egy vagy több erkölcstelen nővel éljék át az életet, mintsem hogy *ily határozat alapján* nősüljenek." Sämtl. Werke 29., 17. s köv. *Janssen*, Zweites Wort an meine Kritiker 1895. 96. lap,

A keresztény házastársaknak[1] megparancsolja Pál apostollal: „Azoknak pedig, kik házasságban vannak, nem én parancsolom, hanem az Úr, hogy a feleség el ne váljék férjétől; hogyha elválik, házasság nélkül maradjon, vagy békéljen meg férjével" „mert a férjnél levő asszony hazasságtörőnek mondatik, ha, míg férje él, más férfiuval tart, de ha meghal férje, megszabadult férje törvényétől."[2] Menjen férjhez, akihez akar, csakhogy az Úrban."[3]

Ezért tartja szentnek az egyház a házasság felbonthatatlanságát s nincs rá eset, hogy érvényesen kötött házasság felbontható legyen. *Házassági elválások* a szó szoros értelmében a katholikus egyházban csak ott jöhetnek szóba, ahol valamely házasság bármily lényeges okból már *előzetesen érvénytelen* volt, tehát oly házasságnál, *mely a törvény követelményei szerint igazi tökéletes házasság sohasem volt.* Igy az egyház inkább eltűrte, hogy egész Anglia elszakadjon, mintsem beleegyezett volna VIII. Henrik válásába.

Miután az erkölcstörvény egyes főbb pontjait ismertettük, azt kell kérdeznünk: *Mit is követel az egyház attól,* ki Isten törvényei és parancsai ellen *vétett?* Az egyház isteni alapítójával együtt *bűnbánatot és Istenhez való térést* követel, belső bűnbánatra int s a penitenciatartás szentségéhez utal. Ehhez *megkívánja,* hogy az ember saját magának legyen szigorú bírája a *lelkiismeret megvizsgálásánál;* hogy bűneit az arra rendelt papnak *meggyónja.* Ez a gyónás *nem egyházi rendelkezés,* hanem apostoli eredetű, amit már az a körülmény is világosan bizonyít, hogy ebben a tekintetben az első időkben tőlünk elszakadt keleti egyházakkal tökéletesen egyezünk. A katholikus egyház a *gyóntatás módjáról, a gyónási titok* szent és *sérthetetlen voltáról* a lelkiatya feladatairól a *legbölcsebben* és legáldásosabban *rendelkezett* és a leg-

[1] *Kor.* I. 7., 10. s. köv

[2] *Róm.* 7., 3.

[3] *Kor.* I. 7., 39.

szigorúbb *egyházi büntetéseket szabta* ki azokra, kik *legcsekélyebbet is vétenek* papi feladatuk teljesítése közben.

Noha protestáns részről sok szó hangzott el a gyónás ellen, csodálatosképen mégis ilyeneket olvasunk az evangélikus katekizmusban:[1] „Egyes bűneinknek a gyóntató előtt való megvallása mindenesetre igen üdvös, amennyiben ez t. i. őszintén és bizalommal történik“ .; sőt Buchrucker[2] protestáns katekizmusában ezeket olvashatjuk: A gyóntató előtt csakis azokat a bűneinket valljuk meg, melyekről tudunk és melyeket szívünkben érzünk. Melyek azok? Itt vedd tekintetbe állapotodat a tízparancsolat szerint, vajjon atya, anya vagy-e; vajjon engedetlen, hűtelen, hanyag voltál-e nem bántottál-e meg valakit nem loptál-e...“[3]

Ez megegyezik azzal, amit Luther ír: „Inkább hagynék mindent veszendőbe menni, mintsem eltűrném, hogy az egyházból a gyónásnak legcsekélyebb porcikája is elveszszen, mert ez a keresztények első, legszükségesebb és leghasznosabb iskolája.“[4] „A titkos gyónás Istennek nyitott kegyelemkincse, melyben Isten irgalmát és minden bűnünk megbocsátását nyujtja s ajánlja nekünk.“[5]

---

[1] *Ernesti*, 157. l.

[2] Id. h. 116. l.

[3] Az annabergi (Szászország) pompás, egykor katholikus templomban egyéb, a kath. korra emlékeztető tárgyakon kívül néhány gyóntatószék is fönmaradt; ezeket „mint a templom leirását tartalmazó Útmutató mondja, azért hagyták meg, hogy az ember lássa azokat a helyeket, melyeken egykor az ősök szívök gyötrelmei között megbocsátást kerestek; ez a megjegyzés a protestáns katekizmus emlitett helyeivel s az igazsággal ellenkezik. Ellenkezőleg, ha ezek a gyóntató székek megszólalnának, a bánatban való vígasztalásról, a jóra való intésről és serkentésről, nem egy ott meggyógyult fájdalomról és hálakönnyről beszélhetnének.

[4] Aurif. Tischreden 2. r. 253. l. *Arndt*, „Was ist die Wahrheit?“ Bécs 1901. 9. l.

[5] Id. h. 7., 268. s köv. l., *Arndt* id. h.

Azonban katholikus tanítás szerint az üdvösséges gyónáshoz nem elegendő, ha bűneinket megvalljuk és meggyónjuk, azokat *természetfölötti módon* töredelmesen meg is kell *bánnunk* és utálnunk, *erős fogadást* kell tennünk, hogy azokat soha többé el nem követjük és készeknek kell lennünk arra is, hogy az általunk elkövetett rosszért tőlünk telhetőleg *elégtételt* is nyujtsunk. Ha az emberek az egymással való érintkezésben nem is kerülhetik el, hogy az isteni parancsokat meg ne sértsék, azért a katholikus egyház az ő gyónási intézményével bizonyára minden lehetségeset megtesz, hogy az embert eredményesen javítsa és Istenhez visszavezesse; *teljes nyugalommal szólíthatjuk föl elleneinket arra, hogy tudnak-e tökéletesebb, szentebb és üdvösségesebb eszközt mutatni az erkölcsi törvényen elkövetett sértés megbüntetésére s az iránta való tisztelet fölserkentésére.*

De hát nem ad-e az egyház „*bűnbocsánatot*" pénzért, nem ad-e bűnbocsánatot még a jövőre is, nem engedélyez-e 100, 300 napi, sőt évekre terjedő búcsúkat? Keresztény férfiak, aki minket *bálványimádóknak vél,* annak *a búcsúról szóló tanítás* is okozhat nehézséget. Erre vonatkozólag az igazság a következő: A búcsú *nem a bűnök bocsánatát* jelenti, hanem azok megbocsátását föltételezi, sőt a szent gyónásban való részvétel rendesen egyenesen követelt föltételét képezi; az annyira megrágalmazott *Tetzel* sem tanított mást: „A teljes búcsú elveszi *a kínt,* melyet az isteni igazságosság követel a *megbánt és meggyónt* vétekért."[1] Ez a tanítás Luther idejében sem volt kétséges.

A tárgy fontossága miatt nem lesz érdektelen hallanunk, hogyan nyilatkozott 1520 nyarán kora búcsú-prédikációiról *Carlstadt András,* a legtúlzóbb wittenbergi újítók egyike.

1520 júliusában Seiler Ferenc, az annabergi Ferencrendi kolostor főnöke, és Forchem János, ugyanezen kolostor

[1] *Paulus,* „Zur Biographie Tetzels" 44. *Janssen* id. h. II. 83.

másodfőnöke óva intették a híveket a szószékről a wittenbergi „prófétáktól", kik a búcsút megtámadták. Carlstadt akkor történetesen Annabergben tartózkodott. Wittenbergbe visszatérve legsietősebb dolgának tartotta, hogy egy iratkát bocsásson ki Seyler ellen; címe: *A búcsú értékéről:* a sarutlan szerzetbeli Seiler Ferenc testvér ellen doctor Anders Carolstatt. (Idő és hely megjelölése nélkül. 10 lap 4^0. Az írás Wittenbergából van keltezve 1520. augusztus 17-ikéről.) Lássuk, hogy is nyilatkozik Carlstadt ebben az iratkában korának katholikus búcsútanításáról? Talán szemükre veti a pápáknak és katholikus hitszónokoknak, hogy a búcsút bűnbocsánattá tették? Semmiesetre! Sőt inkább kifejezetten az ellenkezőjét állítja. Elsősorban fölszólítja az annabergi Ferenc-rendieket, hogy mondják meg neki, „vajjon a Szentírás világosan tanítja-e, hogy a búcsú isteni kijelentés alapján hathatósággal bir," majd így folytatja: „Itt nem azt kérdezzük, hogy a Szentíráson alapszik-e (az) a búcsú, mely örök tartozástól és kíntól megszabadít; mert *minden búcsút hirdető bulla föltételül tűzi, hogy mindenkinek, aki a búcsúban részesülni akar, előbb bűneit meg is kell bánnia és az örök tartozás és kín elengedését is megszereznie.*" Néhány lappal alább újból ismétli, hogy „*minden búcsút hirdető levél a bűnök megbánását, mint alapföltételt követeli.*" Tehát a pápák Carlstadt szerint minden búcsút hirdető bullájukban a bűnök megbánását követelték; a búcsúban csak az részesülhetett, aki bűneit megbánta s ily módon vétkeinek az örökbüntetésnek bocsánatát elnyerte. A wittenbergi egyetemi tanár tehát nem tudott arról, hogy a búcsút a legfőbb egyházi tekintélyek a bűnök elengedésére rendelték volna.

Vagy talán túlbuzgó búcsúhirdetők vallották ezt a nézetet? Halljuk csak, mit tud jelenteni Carlstadt a katholikus hitszónokok tanításairól: „Az állítólagos bölcs próféták, kik ellenünk, wittenbergaiak ellen mennydörgéssel és villámlással védekeznek, a búcsúról ezeket mondják: *A búcsút nem veszi*

el az örök vétkességet, vagyis a bűnt, melylyel valaki Istent örök haragra lobbantja s mely miatt örök büntetést kell szenvednie, de nem is törleszti az örök kínokat és szenvedést. Mert erre valóban csak Isten képes a saját maga nevében és semmiféle teremtmény sem a mennyben, sem a földön Az örök bűn és büntetés, melyet az isteni törvény megsértőjének el kell szenvednie, két különböző dolog, melyeket a búcsú meg nem szüntethet, mint azt a sarútlan szerzetesek is Heilisch Sándor és más búcsút hirdető hitszónokaikkal elismerik és vallják." E hitszónokok tanítása szerint a búcsú csak az ideiglenes büntetést engedi el, melyet a bűnök megbocsátása után még el kell szenvednünk. Utóbbit azonban Carlstadt nem akarja elismerni, mert szerinte Isten a bűnökkel egyúttal minden büntetést elenged.

Itt tehát nem gyanus tanú, Luther első segítőtársa megerősíti, mit tanítottak katholikus részről, hogy t. i. a búcsú csakis az ideiglenes büntetéseket engedi el s hogy minden búcsút hirdető levél a búcsú elnyerésének előföltételéül követelte a megbánást. A búcsú azoknak az *ideiglenes büntetéseknek* elengedése, melyek a Szentírás[1] és az egyház tanítása szerint gyākran magának a bűnnek megbocsátása után is fönmaradnak; a bűnök büntetésének ézt az elengedését az egyház e szavak értelmében gyakorolja:[2] „*Amit* feloldándasz a földön, fel leszen oldozva a mennyekben is;" gyakorolja ezt a büntetéselengedést *Jézus Krisztus és az ő egyháza érdemeinek erejénél fogva,* mert jóval mértéken fölül tett eleget érettünk. Az ideiglenes büntetés elengedése kevesebb, mint magoknak a *bűnöknek* s a pokol örök büntetésének elengedése, ami a súlyos bűnök megbocsátásából következik; ha tehát az egyháznak hatalma van még az *örök büntetéseket* is elengedni, miért tagadnók meg tőle az *ideiglenes* bün-

[1] *Kir.* II. 12., 13.
[2] *Máté* 16., 19.

tetések elengedését? S aki nem talál nehézséget abban, ha az egyházban az Úr szavai szerint az örök büntetések elengedését hiszi, miért ne kellene annak az ideiglenes büntetések elengedését ép úgy, sőt még könnyebben hinnie és vallania? Az egyház azonban azoktól, akik az ideiglenes büntetéseknek ezt az elengedését töredelmes szívvel óhajtják, azt is követeli, hogy e kegyelemre valamelyes *jó cselekedetek* által érdemesekké is tegyék magukat: ezek közé számítja a valamely jótékonycélra fordított *alamizsnát is*. Tehát egyszerűen rágalom az egyházról azt állítani, hogy búcsúkat elad, a jó célra fordított *alamizsna* a búcsúnak *nem vételára*, hanem *jámbor cselekedet*, mely egyes esetekben a búcsú föltételét képezi. De ha arról van szó, hogy *100 napi*, vagy *7 évi búcsút* nyerünk, ez nem annyit tesz, hogy búcsút nyerünk *a bűnökért, melyeket* 100 nap, vagy 7 év alatt elkövetünk, hanem azt jelenti, hogy általa ideiglenes büntetések elengedését nyerjük. *mintha csak 100 napon, vagy 7 éven át* vezekeltünk volna *az első keresztény idők régi vezeklési szabályai szerint.*

Végül említést kell még tennünk azokról a pontokról, melyek miatt az egyházat különösen támadják. Azért kérdezzük: Micsoda tulajdonképen a restrictio mentalis, *a gondolatbeli megszorítás?* Mit kell tartanunk a mondásról: „*A cél szentesíti az eszközöket.*“? Mi a *probabilizmus?*

A gondolatbeli megszorítás, mit annyiszor megtámadnak, az egész világon használatos; — és ezzel azt hiszszük, eleget mondtunk; — csakhogy míg elméletileg a gondolatbeli megszorítás ellen dühöngenek, a gyakorlatban hazugsággal élnek. Az egyház tanítása szerint *hazudnunk soha és semmi körülmények között nem szabad;* csakhogy más az, ha szántszándékkal valótlant mondunk, és ismét más, ha olyasmit elhallgatunk, amit nem vagyunk kötelesek elmondani. *Szent Athanáz* ellenségeitől üldöztetve csolnakon a tengerre menekült; látván azonban, hogy menekülni képtelen, visszafordult s üldözői

elé evezett. Mikor már igen közel jutott hozzájuk, azok átkiáltottak hozzá, nem tudja-e hol van Athanáz; s ő habozás nélkül válaszolta: „Athanáz egészen közel van, igen könnyen elérhetitek.“ Erre a felvilágosításra ellenségei tovább eveztek és Athanáz megmenekült. Helytelenül cselekedett-e Athanáz, vagy hazudott-e? Ez restrictio mentalis, gondolatbeli megszorítás volt. Ha azonban *ezt a megszorítást* annyira viszszük, hogy *hazugsággá* válik, *akkor semmi szín alatt sincs megengedve.* Lássuk mit szól mindezekhez *Luther*: „Azért az eltitkolt igennek kimondott nemnek kell maradnia és fordítva;“[1] és *Butzer*: „A világot az igazság megismerésétől sokszor angyaloknak és szenteknek kell elterelniök. Ily esetekkel bőven találkozunk a bibliában.“ Majd azt tanácsolja Fülöp tartományi grófnak, hogy „*a hazugsággal naponta éljen.*“[2]

Ez a tétel: „*A cél szentesíti az eszközöket*“ ebben az alakjában teljesen katholikus-ellenes és az egyház tanításával ellenkezik, miért is azt az egyházban senki sem taníthatja; azonban egy magában véve egészen jelentéktelen és közömbös cselekedet jó cselekedetté válhatik, ha célja jó. Önmagában nagyon jelentéktelen és közömbös, ha valaki ide vagy oda megy, de ha útjának az a célja, hogy valamely szegény beteget vígasztaljon, akkor ez a szeretetnek szent műve; tehát a jó és szent cél a *közömbös dolgokat* jókká teheti. *Rosszat* azonban kereszténynek *sohasem* szabad tennie, még a jó cél ürügye alatt sem, *és ha a világot menthetné meg vele, rosszat cselekednie nem szabad. Ez a katholikus tanítás,* melyen semmi kivetni való nincsen.

Végül megtámadtatás tárgyát képezi elvált testvéreinknél a *probabilizmus,* vagyis az a tanítás, hogy *kétséges* esetekben, mikor nem tudjuk, mi a szigorú kötelesség, azt a nézetet követhetjük, mely *jól megokolt valószinűségnek* tetszik. Ezt a tanítást is csak az támadhatja, aki nem érti. Oly esetekben,

[1] *De Wette-Seidemann*-nál 6., 263. s köv. l.

[2] *Lenz* l., 193.

mikor biztonsággal meg nem állapítható, hogy mit kell cselekedni, a protestánsok sem tehetnek mást, mint hogy ahhoz tartsák magukat, ami valószinűnek látszik, és a gyakorlati életben ép úgy követik a valószinűt, mint mi, *anélkül*, hogy valaki őket ezért szemrehányással illetné.

Ime *bepillantást* nyertünk a katholikus egyház tiszta, szent erkölcstörvényébe: Lex Domini immaculata.[1] „Az Úr törvénye hiba nélkül való, lelkeket térítő." Ez szól az egyház erkölcstörvényéről; utinam dirigantur viae meae ad custodiendas justificationes tuas.[2] „Vajha útaim a te igazságaid megőrzésére lennének intézve," a föld színe azonnal megújulna.

Szólnunk kell még *ligouri sz. Alfonzról*. E nagy és szent erkölcs- és egyháztanító ellen nagyon sok rágalmat szórtak; egy ellene írt könyvecske különösen nagy elterjedést nyert. Ez az iratka nemrégiben nyilvános törvényszéki tárgyalást tett szükségessé, melyen Engelbrecht dr., a nagynevű tanár mint szakértő volt jelen. Az ő véleményes jelentésében a következőket olvassuk:[3] „Vizsgálatunkban 20 lapra

---

[1] *Zsolt.* 18., 8.

[2] *Zsolt.* 118., 5.

[3] Az egész véleményes jelentés, amint azt maga *Engelbrecht dr.* a közönség feszült figyelme mellett előadta, a következő:

Az a feladat, amelyet a törvényszék reám rótt, abban állott, hogy megvizsgáljam, vajjon sz. Alfonz erkölcstheologiájának azok a helyei, melyeket Grassmann röpiratában idézett, csakugyan benfoglaltatnak-e az erkölcstheologiában, vajjon a fordítás helyes-e, valamint helyesen értelmezhetők-e ezek a helyek úgy, amint Grassmann idézi azokat. Sz. Alfonznak ez az erkölcstheologiája latin nyelven van írva. Kézikönyvül készült papok részére, hogy megismerjék, mit tartsanak bűnnek és mit megengedettnek, mit ismer a katholikus egyház helyesnek és mit helytelennek. Sz. Alfonz ezt a művet körülbelől 150 év előtt írta. Grassmann röpiratában e mű számos helyét idézi oly célból, hogy bebizonyítsa, miszerint a műben oly helyek fordulnak elő, melyek a közerkölcsiség ellen vétenek s ennélfogva a közerkölcsökre veszedelmesek. A kifogásolt helyeket Grassmann latin szöveggel közli s melléje a szöveg

szorítkoztunk és vizsgálódásunk eredménye az volt, hogy egy idézet egyáltalában elő sem fordul az eredetiben, a legtöbb pedig részben tökéletlenül, részben értelemzavarólag és nem szószerint van idézve *Sz. Alfonz erkölcstheologiája nagytudományú mű, melyet a legnagyobb mértékben erkölcsi komolyság és igazságszeretet hat át.*"

---

német fordítását adja. Többszörösen nem is ragaszkodik az eredeti szöveghez, hanem egyszerűen a tartalmat jelöli." Majd példát közöl a szakértő arra vonatkozólag, hogy még ott is, hol a szöveg és fordítás teljesen egyeznek, e helyek értelme az összefüggő szövegből való kiszakítás folytán egészen megváltozott. Grassmann mint sz. Alfonz kijelentését idézi ezt a mondatot: „Száz ifjú közül aligha található kettő három, akik kínálkozó alkalom esetében halálos bűnöktől tiszták maradnak." — „Meggyőződhettünk arról", jegyzi meg erre a tanár úr, „hogy az idézett szöveg az eredeti munkában valóban előfordul s a fordítás is szó szerint pontos, mindazonáltal arra az eredményre kellett jutnunk, hogy akik Grassmannak ezt a szószerint való fordítását olvassák, nem mindnyájan foghatják föl sz. Alfonz szavainak jelentését. Ez a részlet ott a következő összefüggésben fordul elő: „Ha különnemű fiatalok egymással érintkeznek és szerelmi viszonyban vannak, nagy veszedelem fenyeget, hogy egyik vagy másik rész, ha nem is mindjárt, de e viszony folyamán erkölcsi tisztaságát elveszti; és ily körülmények között, mondja Ligouri, alig lesz kettő vagy három, aki minden bűntől ment maradhatna." De semmiesetre sem mondja sz. Alfonz, hogy az ifjak 97%-a romlott. Grassmannál tehát az értelem egészen megváltozott. Ez ismételt megfigyelés következtében elhatároztuk a vizsgálatnak ebben az irányban való folytatását, hogy az esküdteket ne csak arról világosítsuk föl, vajjon az idézett helyek fordítása helyes-e, hanem arról is, hogy az értelem mindenütt úgy van e visszaadva, amint azt Ligouri értelmezte. Birálatunkban 20 idézet megvizsgálására szorítkoztunk. Vizsgálódásunk eredménye az volt, ***hogy egy idézet egyáltalában elő sem fordul az eredetiben, a legtöbb pedig részben tökéletlenül, részben értelemzavarólag és nem szószerint*** van idézve anélkül, hogy Grassmann a szöveg nyomásával, vagy bármi módon értésünkre adná, hogy itt nem eredeti szöveggel van dolgunk.

A szakértő erre az egyes idézeteket veszi bírálat alá és megállapítja, hogy csak kilenc idézet helyes, a többi egytől egyig vagy tökéletlenül, vagy hamisan van idézve, roszszul fordítva, vagy az összefüggő szövegből oly módon kiszakítva, hogy idézésük értelemzavaró, vagy

Lássuk már most azt az erkölcstörvényt, melyet a katholikus egyházával szemben Calvin és Luther hirdettek.

Calvin tanítása[1] a Lutherétől első sorban abban különbözik, hogy *Isten öröktől fogva* határoz minden emberről, és pedig *annak életmódjától teljesen függetlenül,* amennyiben *az egyiket örök boldogságra, a másikat ellenben örök kárhozatra*

---

egyenesen valótlan. Grassmann fordításai az ő latin nyelvismeretét mindenképen kedvezőtlen színben tüntetik föl. Valahányszor kézzelfogható valótlanságokat közöl, *mindig épen legfontosabb dolgokról van szó.* A valótlanságok közlésében annyira megy, hogy ott, hol sz. Alfonz ezt mondja: „*Nincs* megengedve", Grassmann ezt írja: „Meg van engedve", tehát épen az ellenkezőjét, ami *annyit tesz, hogy az igazságot fejtetőre állítja.* Az egész fordítás egyúttal azt bizonyítja, hogy létrejöttét, ha nem is rosszakaratnak, de mindenesetre a *legvaskosabb tudatlanságnak* kell tulajdonítanunk.

A vádakat illetőleg, melyeket sz. Alfonznak a *megengedett esküről* szóló tanítása ellen emelnek, megjegyzi a tanár úr, hogy itt a legkényesebb hittudományi kérdések egyikéről van szó, miért is a meghatározást a legpontosabban kellene visszaadni. Grassman azonban a Ligouri hirdette tételt nem tökéletesen idézi, hanem abból *lényeges részeket elhallgat,* miáltal az értelem egészen más lesz. A tudós tanár ezek után a következő bírálatot mondja sz. Alfonz művéről: *Sz. Alfonz erkölcstheologiája nagytudományú mű, melyet a legnagyobb mértékben erkölcsi komolyság és igazságszeretet hat át,* úgy hogy Grassmannak az állítása, hogy t. i. erkölcstelen, semmiképen sem jogosult. Sz. Alfonz még a legkényesebb dolgokat is egytől-egyig *komoly* és *erkölcsileg a legtisztább módon* tárgyalja. Ellenben Grassman röpirata messze áll attól, hogy a tudományos mű címére igényt tartson, erről szó sem lehet. Egy védelmi irat is, mint amilyennek ez a Grassmann-féle röpirat készült, mindenkor pamfletszerűvé válhatik és ha ez a Grassmann-féle röpirat oly ember kezébe kerül, aki mitsem tudva annak eredeti védelmi irati rendeltetéséről, a benne előforduló sok valótlanságot észreveszi, bizonyára nem követ el kárhoztatandó dolgot, ha azt mondja rá, hogy: ez *pamflet.* A röpirat határtalan felületességre vall és világos bizonyságot nyujt Grassmann úrnak a latin nyelvben való teljes járatlanságáról." (Grazer Volksblatt, 1902. dec. 12-iki sz.)

[1] Joannis Calvini tract. theol. omnes, Genevae, Stoer, 1612. II. p. 688—751.

rendeli. Ezen a határozaton az ember Calvin tanítása szerint semmit sem változtathat, *bármit akarjon is tenni,* jó vagy rossz cselekedetei az ő előre való rendelésének egyszerűen következményei; ha előre van rendelve, boldog lesz, ha nincs előre rendelve, örök kárhozat lesz osztályrésze.[1]

Világos, hogy *ily vallás* már eleve kizár *minden erkölcstörvényt,* mert mi jelentőséggel birna az emberre az, hogy megtartja-e vagy áthágja a parancsokat? Ha előre van rendelve, üdvözül, még ha valamennyi parancsot is megszegi; ha nincs előre rendelve, elkárhozik, ha meg is tartja azokat. Borzasztó tanítás ez, melyből könnyen érthetővé válik, menynyire kellett alatta elsősorban a felebaráti szeretet és irgalmasság cselekedeteinek szenvedniök, amint azt Calvin példáin magunk látjuk. „Mikor 1543-ban *Genfben a pestis* dühöngött, *valamennyi prédikátor, Calvinnal* az élükön, kijelentette a tanács előtt, hogy egyiköknek sincs bátorsága a pestiskórházba menni." Hiábavaló volt a tanácsnak minden ellenvetése. Beismerték ugyan, hogy *hivataluk más cselekvési módot* követel, mindazonáltal *esdve kérték,* hogy mentségöket elfogadják, *„mert Isten nem adta meg nekik a bátorság és erő kegyelmét."*[2] Itt nyilvánvalóan látjuk az isteni előrerendelésre (praedestinatio) való hivatkozást.

Azonban foglalkozzunk *tüzetesebben Luther erkölcstanával.* Luther erkölcstanát lehetetlen magyarázni anélkül, hogy őt magát ne halljuk és idézzük. Ha ezenközben

[1] *Dr. Witz A.* Heidelberger Katechismus, Bécs 1896. 18. l.: „Nem igazságtalan e Isten az emberrel szemben, mikor az ő törvényében olyasmit *követel, mit az ember megtenni nem képes?"* „Nem, mert Isten az embert úgy teremtette, hogy azt megtehesse. Az ember azonban önmagát és minden utódját ezektől az adományoktól megfosztotta. *Menzel F.* szerint ez a katekizmus „a más nézetet vallók ellen a legsúlyosabb kárhoztató-bulla, melyet a reformáció létesített." (Gesch. d. Deutschen. 6. kiad. 1872. II. 410. *Hohoff* id. h. 59.)

[2] *Kampschulte,* Johann Calvin 1., 404—486. *Hohoff* id. h. 37. s köv. lap.

oly kijelentésekre akadunk, melyek fájdalmasan érintik azokat, kik *Lutherben atyjukat* tisztelik, legyenek annyira igazságosak, hogy Luther e kijelentéseiért *ne minket tegyenek felelősekké,* mert hiszen *osztozunk felháborodásukban* s velök óhajtjuk, bár soha meg ne írta volna azokat. Azonban meg nem engedhető, hogy a *személyi tiszteletben* annyira menjünk, hogy a tiszta *történeti igazságot,* melynek kimondása oly annyira szükséges, elhallgassuk. Igaz, olvashatjuk, hogy egy Blőhbaum[1] nevezetű prédikátor, ki a Szentháromságot és a megtestesülést tagadta, hivatalában zavartalanul megmaradt, ellenben állását elvesztette és pénzbírságra ítéltetett akkor, mikor Luthert illetőleg a hagyományos tisztelettől eltért. Nem egy elvált testvérünk egyszerűen Luther megsértését látja abban, ha valaki az ő irataiból egyes dolgokat közrebocsát; eltekintve attól, hogy ehhez semmi joguk sincs, egészen elfelejtik, hogy Luther azokat csakis azért írta, hogy a világ az ő nézeteit és tanításait megismerje, hogy azok fönmaradjanak, elfelejtik, hogy már *komoly protestáns írók* sem vak tisztelői Luthernek, ha nem is mennek mindjárt valamennyien annyira, mint az Athenaeum című angol protestáns folyóirat.[2] Valamely erkölcsi törvény megtartására általában *két dolog* szükséges annak a részéről, akit kötelez — ez a *megismerés* és a *szabadakarat.* Ahol akár az értelem, akár a szabadakarat hiányzik, ott az erkölcstörvény megtartásáról szó nem lehet; azért a katholikus egyház az értelmet és szabadakaratot mindenkor és mindenek fölött nagyra becsülte és manapság is győzelmesen védelmezi az anyagelviség támadásai ellenében. Luther tehát ebben is hevesen támadta az anyaszentegyházat. Elvált testvéreink sajnosan nem tagadhatják, hogy Luther *nem volt a lelki sza-*

[1] *Huppert* id. h. 97.

[2] 1884. dec. 6., 729. l. „Luther az apostolnak épen megfordítottja," the reverse of an apostle. *Hohoff* 30. l. V. ö. *Janssen* id. h. II. 109. s köv. és *Harnack,* Dogmeng. 3. kiad. 3., 726. s köv. l.

hadság vezérharcosa, aminek elhitetésére pedig számos kisérlet történik. Ezt maga cáfolja, még pedig oly határozottsággal, mely minden jóindulatú és enyhítő magyarázatot lehetetlenné tesz. Mivel ez az ügy annyira komoly és fontos, azért Luthernek legalább egyes szavait a legszabatosabban kell idéznünk: „Minden, ami értelmünkben van," tanítja, „hiú tévedés;"[1] az értelem — mondja — vak, esztelen őrült, melynek hallgatnia kell és moccannia sem szabad, még ha fölülről hangzanék is, hogy „kettő és öt az nyolc," az értelemnek magát alá kellene vetnie. Sőt, azt mondja, *„az értelem vadállat, melyet meg kell fojtani."* S az értelemről, az emberi szellem *e legfönségesebb tulajdonságáról* szóló tanítását *élte végéig* megtartotta, mert az értelmet még legutolsó szent beszédében, melyet 1546. január 17-ikén tartott, „az ördög mátkájának, az ördög legrosszabb hölgyének"[2] mondja. Fájó és kínos Luther irataínak e részleteit közölni, de elkerülhetetlen, mert enélkül lehetetlen megértenünk azt az erkölcsi törvényt, melyet Luther hirdetett.

Még *nagyobb nyomatékkal* fordult Luther a katholikus egyháznak az ellen a tanítása ellen, hogy az ember *szabadakarattal* rendelkezik. *„A nem szabad akarat"*-ról szóló, de servo arbitrio című művében beismeri, hogy tanítása főpontja tulajdonképen a nem szabadakarat, és aki ebben vele ellenkezik, úgymond, „az ragadja meg őt a torkánál."[3] Az ember szabadakaratának tagadásával természetesen és tulajdonképen minden erkölcsiség és az erkölcsi törvény minden kötelezése megszünik. Itt is elengedhetetlenül szükséges Luther saját szavait idéznünk, mert a dolog komolysága és fontossága ezt megkívánja. Ezt írja: „Ez a két dolog,

---

[1] *Germanus,* 293„ 24. l. Luthers Werke, Wittenberg 1., 100.

[2] *Janssen,* id. h. II. 524. III. 573. Luthers Sämtl. Werke 16., 142—148. és 62., 16.

[3] Briefe aus Hamburg 31. l.

a mindenható hatalom és az örök gondviselés minden szabad akaratot semmivé tesznek. Sőt magának az értelemnek is el kell ismernie, hogy *szabadakarat nem létezik, sem Istenben, sem az emberekben.* Az ember akarata Isten és a sátán között foglal helyet és úgy vezetteti, kormányoztatja és hajtatja magát, mint valamely ló vagy más állat. Ha Isten foglalja el s ő veszi birtokába, akkor oda megy, ahová s ahogyan Isten akarja; ha a sátán foglalja el s veszi birtokába, akkor úgy akar és úgy megy, ahogy és ahova az ördög akarja."[1]

Ily módon tehát *Luther semmiesetre sem védelmezője az emberi szabadságnak,* sőt ellenkezőleg, *kemény szavakkal támadja azt.*

Ebből természetszerű következménynyel folyik az, amit a parancsokról és az erkölcsi törvényről hirdetett. Ha szabad akaratom nincs, mi célra adja akkor Isten a parancsokat? Luther[2] erre így válaszol: „A jócselekedetek törvénye egyes-egyedül azért van, hogy ez által az ember a jóra való képtelenségét belássa *és' ily módon saját maga fölött kétségbeessék.*"

Ezért tanítja, hogy az ember a bűnre vívő *kísértéseket le nem győzheti*, miért is azoknak *engednünk kell.*[3] Lehetetlen ismételnünk azokat a szavakat, melyeket ő használ; azt mondja: Amily kevéssé tudunk hegyeket eltolni új csillagokat teremteni, saját magunk orrát leharapni, ép oly kevéssé vagyunk képesek a hatodik parancsot megtartani. Ez homlokegyenest ellenkezik az Úr szavaival :[4] „Boldogok a tisztaszívűek, mert ők meglátják az Istent."

Az erkölcsi törvény teljesítésének *e lehetetlen volta* annyira áthatotta őt, hogy *követeli :*[5] „Általában az egész

---

[1] De servo arbitrio App. lat. 7., 113. s köv. *Janssen* id. h. II. 407.

[2] Wittenbergi kiadás 7., 61.

[3] Alte Abendmahlslehre 2., 118. Hamb. Br. 245.

[4] *Máté* 5., 8.

[5] *De Wette* 4., 188.

dekalogust (tízparancsolatot) figyelmen kívül kell hagynunk és szivünkből eltávolítanunk." „Ha Mózes megfélemlíteni és ijesztgetni akar az ő ostoba tízparancsolatával, csak mondd neki tüstént: Takarodj a zsidókhoz."[1] És ismét: Ne fordulj az ő ijedelmeihez, hanem tartsd őt gyanusnak, mint a legrosszabb eretneket, száműzött és elátkozott embert."[2] Sőt mi több, felkiált: „Az akasztófára Mózessel."[3] Az erkölcsi törvény ily módon semmivé vált. Az ő tanítása szerint az igaz ember *minden cselekedete kárhozatra méltó*,[4] és az ember bármit tegyen is, súlyosan vétkezik; sőt az ember természete, hogy vétkezzék, az ember lényege bűn, maga az ember bűn.[5] Egyúttal *óva int a jó cselekedetektől:* Jó cselekedetekre oktatni, ez az ördög legsajátlagosabb üzlete;[6] egy közismert vétkes nő az ő bűnös élete mellett jobb, mint egy szent, aki jócselekedeteket végez.[7] — „Ha nem akarsz az evangélium ellen vétkezni, akkor óvakodjál a jócselekedetektől, kerüld őket, mint a dögvészt."[8] Azonban *dacára mindennek, semmitől sem kell félnie* az embernek, csak *erős hite* legyen. Így Melanchtonnak írja: *„Légy bűnös és vétkezzél erősen, de még erősebben higyj;* vétkeznünk kell, míg csak élünk." A bűn minket el nem választ az Isten Bárányától, ki elveszi a világ bűneit, még ha ezer meg ezer erkölcstelenséget és gyilkosságot követünk is el egy napon."[9] „Tudja meg az ember, hogy nem válik kárára, vajjon megtartja-e ezeket (t. i. a tízparancsolatot) vagy

---

[1] Wittenbergi kiadás 5., 1573. Hamb. Br. 217.
[2] Jénai kiad. 4., 98b.
[3] Jénai kiad. 7., 269b. Hamb. Br. 247.
[4] Opp. lat. Jén. 2., 325b. *Germanus* id. h. 294., 27.
[5] Opp. lat. Jén. (1556) 23. s köv. *Germanus* id. h. 293., 23.
[6] *Walch* 3., 1193.
[7] *Walch* 6., 548.
[8] Jenai német kiadás 1., 318b. Hamb. Br. 246.
[9] *De Wette*, 2., 37.

sem; sőt tegye azt, ami különben tiltva volna és mulaszsza el azt, ami különben parancsot képezne, mert egyik sem vétek."[1]

Vajjon illetheti-e szemrehányás a katholikus egyházat azért, hogy ily erkölcstanba bele nem egyezett? Azt hiszszük elvált testvéreink sem fogadják el Luther álláspontját s bizonyára most már korántsem mindnyájan értenek egyet annak tartalmát illetőleg.

A legnyomósabbak Luthernek *a keresztény házasságra* vonatkozó erkölcsi tanításai. Nem elég, hogy Luther a házasságot *szentségi jellegétől* megfosztotta, hanem még az *egynejűséget is megszünteti*, mikor írja: „Beismerem, hogy meg nem tilthatom, ha valaki *több feleséget akar*, és ez *nem is ellenkezik a Szentírással:* de nem szeretném, ha ily példa keresztények között előfordulna, mert a botrány elkerülésére azt is kerülni kell, ami *meg van engedve.*[2] *Melanchton, a több-*

[1] Luthers Werke, Jena 2., 478. „Az a bizalomteljes hit, hogy kegyelmes Istenünk van — erősíti Luther után Harnack is (id. h. 169. — megszünteti az emberben a belső meghasonlást; a reánk nehezedő minden baj súlyát könnyűvé teszi, bűnösségünk tudatát kiirtja és dacára saját cselekvéseink tökéletlenségének (azaz dacára bűneinknek és gonoszságainknak) azt a bizonyságot nyerjük, hogy a szent Istennel *elválaszthatatlanul* vagyunk egyesítve. A hit minden buzgóság kezdete, közepe és vége"; holott az Üdvözítő tanítja, hogy azokhoz, kik az utolsó ítélet napján balján állnak, így fog szólni: „Távozzatok tőlem, mert éhes voltam és nem adtatok ennem stb" és itt nem a hit hiányos voltáról — hanem *azoknak a cselekedeteknek* elmulasztásáról van szó, melyeket az általok vallott hit tőlük megkövetelt; holott az apostol tanítja: „Hit, remény és szeretet, ezek közül a legnagyobb a szeretet." (*Kor.* I. 13., 13.) Kérdezzük, nem kell-e itt laza erkölcsöktől tartanunk? Mikor minden ember a maga erkölcstörvényét határozhatja meg, — szívének minden szenvedelmessége mellett; — mikor arról biztosítják, hogy Istentől semmi tévedés el nem választhatja, *csak hinnie kell;* semmit sem követelni a legkülönbözőbb bűnöket és gonoszságokat illetőleg, csak azt, hogy higyjünk: nem jelenti-e ez, *a bűnnek szabad utat engedni?* De mit is mond az apostol: „Te hiszed, hogy egy az Isten; az ördögök is hiszik és rettegik." *Jak.* 2., 19.

[2] *De Wette* 2., 459.

nejűség megengedhetőségére vonatkozólag külön megokolást írt, mely a Corpus Reform. II. 520—527. lapjain[1] található s melyben azt tanítja, hogy minden fejedelemnek joga van azt saját államaiban bevezetni. — Hogy a *hűségnek és a nőnek mily nagy megvetése rejlik e tanításokban és törekvésekben,* azt gondolják meg egyszer azok, kik ezt a megvetést a katholikus egyházban keresik. Vajjon elvált testvéreink *azért* is akarnak-e a katholikus egyháznak *szemrehányást* tenni, hogy *ennek a házasságtannak* teljes erejével *ellentállott?* Lehetetlen figyelemmel lennünk mindazokra a tanításokra, melyekben Luther a *házasságtörést* minden fogalmat meghaladó világossággal *megengedettnek* jelezte.[2] Azt azonban el nem hallgathatjuk, hogy ez a megengedett többnejűségről szóló tanítás nem maradt pusztán elméleti, hanem hogy Luther *hesszeni Fülöp* tartománygrófnak valóban meg is engedte, hogy az első felesége mellé egy másodikat vegyen.[3] Ez a szentségtörő házasság 1540. március 5-ikén történt Rotenburgban — jelenvoltak Butzer, Melanchton és Eberhard von der Than. Az esketést *Melander udvari prédikátor* végezte, *kinek magának is három élő felesége volt.*[4] A tartománygróf 1540. április 5-ikén meg is köszönte ezt Luthernek, biztosította arról, hogy *vidám lelkiismerettel ismét az úrvacsorához járult,* és 32 akó bort küldött neki, mire Luther május 24-ikén kelt levelében válaszolt: „Kegyelmességed ajándékát, 32 akó rajnai bort megkaptam, miért is Kegyelmességednek legalázatosabb köszönetet mondok. A mi jó Úristenünk óvja meg Kegyelmességed üdvösséges testét és lelkét. Amen.“[5] *Lenning prédikátor, a többnejűség védelmére* külön füzetet adott ki Neobulus Hulderich álnév alatt.[6]

[1] *Janssen,* Gesch. id. h. III. 434.

[2] *Lauterbach,* Tagebuch, 196. s köv. l. De capt. Babyl. Erl. opp. lat. 5., 95. s köv.

[3] *Janssen* id. h. III. 432. s köv.

[4] *Janssen* id. h. 437.

[5] *Lenz* 262. l.

[6] *Janssen* id. h. III. 467. s köv.

Mikor a katholikus egyházat *folytonosan laza erkölcsökről* vádolják,[1] az igazság érdekében fájdalmas *szükségszerűséggé válik, hogy a hitújítás könyveit lapozgassuk.* Helyénvalónak találjuk, ha a fönt talált váddal kapcsolatban, — mely szerint a katholikus egyház vétkes módon megengedi a *restrictio mentalist* és tanítja, hogy *a cél szentesíti az eszközöket* — fölemlítjük Luther egy mondását az ő leveleiből, mely Fülöp tartományi gróf kétnejűségére vonatkozik. Mikor az a veszedelem fenyegetett, hogy Fülöp tartományi grófot e bűne miatt, melyre a törvény halálbüntetést[2] szabott, birodalmi úton vád alá helyezik, Luther ezt írta: „Ebben az esetben, *a keresztény egyház érdekében, nagy és alapos hazugságot kell mondani.*“[3] A katholikus egyházat vádolják, mert azt tanítja, hogy a jó cél a *közömbös* dolgokat jókká teszi; szemére lobbantják, hogy bizonyos esetekben megengedi a gondolatbeli megszorítást; jól van és mit hallunk itt?[4] vagy Butzernál, aki a tartományi grófhoz így ír: „Ahol kegyelmességed nem használta, *mint tanácsoltam*, a mindennapi hazugságot, ott bizonyára sok baj származott stb.“[5]

A parancsok legnagyobbika a szeretet parancsa: „Arról ismernek meg mindnyájan, hogy az én tanítványaim vagytok, ha szeretettel lesztek egymáshoz.“[6] Sőt az Üdvözítő még az ellenség szeretetét is kötelességünkké tette. De épen ez majdnem teljesen hiányzik Luther életéből és tanításából:

[1] A „római sokistenhivés“ és „laza erkölcs“, elvált testvéreink irataiban szükségképen előfordul, mihelyt rólunk van szó. Harnack tanár sem volna evangélikus hittudós, ha ezt a két szót nem használná; és valóban mindkét frázist megtaláljuk „Wesen des Christentums“ című műve 167. lapján, ugyanazzal a határozottsággal, mint az „el Rómától“ mozgalom kóborló predikánsainak gyalázó irataiban.

[2] *Janssen* id. h. III. 459.

[3] *Janssen* id. h. 461. l.

[4] V. ö. *Janssent* id. h. 460. l.

[5] *Lenz*, 1., 193.

[6] *Ján.* 13., 35.

„Isten töltse be szíveteket gyűlölettel a pápa ellen," ez még a legenyhébb kifejezések egyike, melyeket ellenségeivel szemben használt; katholikusok és protestánsok irányában hiába keressük a szeretet egyetlen szavát[1] Menzel F.[2] írja: „A hitújítás, mely *haragban született,* feltünően *szeretetlen jelleget* öltött." Ma is borzadunk, ha annál a férfiúnál, ki saját kijelentése szerint Jézus tiszta tanítását tűzte életcéljául, ily mondatokat olvasunk: a bíborosokat, a pápákat s a római Szodoma egész *bandáját* mindennemű fegyverrel meg kellene támadni *s kezet mosni az ő vérökben.*"[3] Mindenesetre a felebaráti szeretet e hiányából magyarázható, hogy az egyszerű emberrel szerfölött megvetően bánt. *Calvin* azt a kemény kijelentést tette, hogy *a népet mindig szegénységben kell tartani, hogy engedelmes maradjon.*"[4] Luther a maga részéről azon való fáradozásában, hogy a jobbágyságot ismét be kellene hozni, ezt a még szívtelenebb kijelentést teszi: „A béresek és szolgálók is ép oly tulajdon jószágok, mint minden más állat."[5] A felebaráti szeretet tünedezéséből magyarázhatók azok a szavai, melyekkel *harcra tüzel a német parasztság ellen,* kiket előbb a felsőbbség ellen felbujtogatott:[6] „Ó Istenem", írja, „mily sürgős szükség van már arra, hogy *megfojtsák őket* (a parasztokat) *mint a veszett kutyákat.*[7] Azért üssön, fojtson, szúrjon, nyilvánosan és *alattomban*, aki csak tud."[8] Úgy hogy *a parasztháború befejeztével,* melyben 150,000 paraszt[9] életét vesztette, fölkiálthatott: „Én, Luther Márton,

---

[1] *Germanus* 105. id. h.
[2] *Hohoff* id. h. 61. l.
[3] Opp. lat. 2., 107. *Janssen,* Zweites Wort 74. l.
[4] *Galiffe,* Quelques pages 88. l. *Hohoff* id. h. 37. l.
[5] *Janssen* id. h. II. 618. s köv.
[6] Sämtl. Werke 15., 276.
Janssen id. h. II. 526., 572.
[8] Sämtl. Werke 24., 288—294.
[9] *Janssen* id. h. II. 603.

vertem agyon minden parasztot a lázadásban mert *én parancsoltam, hogy őket agyonüssék, mindnyájának vére énrajtam.*"[1]

A hitújításbeli és a katholikus erkölcstan különbözőségének szükségszerűen a *közéletben* is kellett mutatkoznia. Ha az új erkölcstan jobb lett volna, az ezen alapuló népéletnek is emelkednie, javulnia és tökéletesednie kellett volna. Különösen két mű valóságos tárháza e kor történetének s ez *Döllingernek* „Die Reformation" című háromkötetes munkája, és *Janssen* híres műve, a „Geschichte des deutschen Volkes."

Az erkölcstan a protestantizmusban, úgy mint a hittan, *kinek-kinek szabad kutatására és bírálatára van bízva, az erkölcstan megrögzítése ép úgy ellenkezik a protestantizmus alapfogalmával, mint a dogma megállapítása.* Az ebből származó állapotok senkit sem lephetnek meg. Hogy a sok közül csak *egy tanut* említsünk, *kihez* azonban *gyanú nem férhet*, hallgassuk meg magának Luthernek itéletét: „A világ *e mellett a tanítás mellett* napról-napra rosszabb lesz", írja,[2] „most hét ördög tartja megszállva az embereket, holott azelőtt egy ördög volt bennök"[3]; az általa fölidézett erkölcsi állapotokat oly súlyosaknak tartja, hogy már a világ végét is közelnek hitte: „Az emberek gonoszsága nálunk rövid idő alatt akkora mértéket öltött, hogy nem hiszem, hogy a világ még négyöt évig fönnállhatna."[4] Morgenstern Benedek, gaudenzi lelkész,[5] keserű panaszra fakadt afölött, hogy a cseh testvérek, „mikor egyszer kedvük szerint akarnak élni, nem átallják azt mondani „*Ma Luther módjára akarunk élni.*"[6]

[1] Sämtl. Werke 59., 285.

[2] Luthers Werke, *Walch* 3, 2727. és 8., 1011. s köv.

[3] Ezzel szemben *Harnack*, a történet tanára (id. h. 167.) azt állítja: „Aki Európa történetét áttekinti a 2. századtól a jelenkorig, annak arra a meggyőződésre kell jutnia, hogy ebben az egész történetben a legnagyobb és legáldásosabb mozgalom a 16. század hitújítása volt."

[4] Luthers Tischreden. *Forstemann* 2., 42.

[5] Tract. de eccles. Francof. 1598., 221. lap.

[6] *Harnack* id. h. 175. lapon ezeket írja: „Tehát ugyanaz az ember, aki saját egyéni érzése után a világtól semmit sem kivánt, s *aki-*

Egyedül ily állapotok mellett értjük *Melanchton* szavait:[1] „*oly rad, neveletlen népnek, amilyen a német*“, még kevesebb szabadsággal kellene birnia, mint a mennyije van; „*ezek a németek oly önkénykedő, vérszomjas nép,* hogy joggal sokkal szigorúbban kellene fogni.“ Ezt ő előtte a német népről senki sem mondotta, ily állapotok azelőtt nem uralkodtak. Maga Luther írja: „*gyalázatos* (itt oly állatokat említ, melyekről nem illik a szószékről beszélni) *vagyunk mi hasztalan németek, még pedig nagyobbrészt, hogy sem tisztesség, sem okosság nincs bennünk*[2] *A mi német népünk rad, feslett nép, sőt mondhatnám fél ördög, fél ember. Nagyon jól ismerem az én kedves németjeimet, azokat a valóságos* (itt újból az az állatnév következik.)

A mai állapotokat illetőleg elégségesnek tartjuk, ha csak elvált testvéreinket hallgatjuk meg s a statisztika egyes adatait idézzük.

Stöcker udvari főprédikátor az ő Deutsch-evang.-Kirchenzeitung[3]-jában ezeket írja: Erkölcsi világunk az erkölcsi erők csődje előtt áll, nincs orvossága az erkölcstelenség és iszákosság, a forradalom és törvénytelenség a családi élet szétbomlása és a helytelen gyermeknevelés ellen. Az eleven kereszt-

---

nek lelkében csak az örökkévalóról való gondoskodás élt, megszabadította az emberiséget az *önsanyargatás átkától*“; ami az *utóbbit* illeti — Harnacknak tökéletesen *igaza van*; — *az előbbi* azonban Luther saját kijelentéseivel kevésbbé egyezik. *Hogy miért vetette el az önsanyargatás igáját,* azt már előbb megmondta Spalatin barátjának, mikor még kolostorban volt: „Ó Spalatin, Spalatin,“ „nem akarok előbb meghalni, míg meg nem érem azt, hogy én is nőül vehessek egy szép leányká't“ és hogy *mennyire tekintette egyesegyedül az örökkévalót,* azt sok máson kívül világosan bizonyítja ez a mondása: neki és János Frigyes választó fejedelemnek „a Kannelben (az eredetiben: Kannel) kellene keresniök az ő vánkosaikat és párnáikat.“ *Germanus* id. h. 284., 13. és 295., 45. s köv.

[1] C. R. 20., 641—662., *Lauterbach* 146., *Germanus* id. h. 296., 60.

[2] Luthers Werke, Frankfurt 1538., id. h. 831.

[3] A „Vaterland“ 1902. február 28-iki számában.

ténység ezeket az eszközöket saját életerejében fölülről birja. De a jelenkorral ismét meg kell ismertetni a kereszténység igazi lényegét, mert a szabadelvű hittudósok a kereszténységet nagyon felhigították s a rossz sajtó és irodalom azt valósággal gyűlöletessé tették előtte . . Egyházunk mai állapotában annyira gyönge, hogy semmiféle támadásnak nem képes ellentállni. Bensejében a separatismus és scientismus pusztít, külső fönnállását felforgató törekvések, a szabadelvűség, hamis tudomány és sajtó veszélyeztetik . S mit tesz mindezek ellenében az egyház? Semmit! Az egyház mai állapotában korántsem felel meg Isten akarta feladatának, hogy t. i. a hivők gyülekezete legyen Az egyház világi kormányzata és bürokratikus vezetése majd ép úgy okot ad az aggodalomra, mint a korlátlan választói jog és a hitetlenség bujtogotásai (hit-) községi ügyekben.

„Az értelmi elvakultságnál még nagyobb *az erkölcsi elvadulás* Az erkölcs elidegeníthetetlen alapjai még soha sem voltak oly kérdésesek, mint manapság."[1] Egyébiránt elégedjünk meg egyes adatok felsorolásával, — melyek bizonyságul szolgálnak arra, mily befolyással van egyrészről a katholikus, másrészről a protestáns erkölcstan *az egyesek életére*, *a családra* és *az államra*.[2] *Ami az egyesek életét* illeti, a hivatalos statisztika az 1886-tól 1890-ig terjedő időközben 100,000 ember közül a túlnyomóan katholikus *Ausztriában* 16 *öngyilkosságot* említ, a protestáns *Szászországban* 32-t, a túlnyomóan katholikus *Belgiumban* ellenben 11-et; tehát a szászországinak egyharmadát!! Az öngyilkosságra vonatkozólag álljanak itt még a következő adatok:

---

[1] Id. h. 1902., 1. szám.

[2] V. ö. *Meyers* Konversationslexikon 15., 897. és *Hammerstein*, „Katholicismus und Protestantismus" című művét. Trier 1894., 101–116. Füssli, Zürich 1898.

Katholikus kerületek.		*Protestáns kerületek.*	
Aachen-	5.	Potsdam	32.
Münster	7.	Magdeburg	33.
Oppeln	8.	Liegnitz	39!

Kath. kanton.		*Protest. kantonok.*	
Luzern	5.	Genf	27.
		Bázel	27.
		Zürich	34.
		Lausanne	54!

Ha a protestánsok boldogabbak lennének, mint a katholikusok, aligha követnének el annyiszorta több öngyilkosságot. *Ami a családot* illeti — Ausztriában az 1882—1886-ig terjedő időközben, dacára a hitetlenség terjedésének, csak 244 házasságra esik egy elválás; Németországban már 62 házasságra esik egy elválás! Mily szomorú képe a házassági állapotoknak. Ami *Berlint különösen* illeti — arra vonatkozólag *Stöcker* udvari lelkész a „Protestant" 1903. január 4-iki számában mint „az idők jelét" a következő adatokat sorolja elő:

„*Berlinben* 1885-ben 813 házassági elválás történt, 1899-ben 1608, tehát a kötött házasságok 10%-áról azoknak 15%-ára emelkedett, ugyanekkor (1899-ben) 3459 válópör fordult elő; *a házasságtörés* mint válási ok, a *kétszerest* is meghaladta, a kettős házasságtörés (férj és feleség részéről) *megnégyszerezödött.*

Ezek az idők jelei! Ami végül *a társadalmi rendnek* a felforgatás erőszakosságaival szemben való föntartását illeti, arra vonatkozólag hallgassuk meg előkelő protestánsok világos tanubizonyságait.[1] *Stöcker* udvari lelkész így ír: A katholikus egyház eddigelé Németországban is nagyban egészben

[1] *Huppert* id. h. 116. l.

fel tudta tartóztatni a felforgatást a neki hódoló országrészekben; csak az evangélikus egyháznak kelljen ez ördögi eltévelyedésnek természeti szükségszerűséggel áldozatul esnie?" És 1900. február 3-án ezeket írja: „A katholikus egyház elismerésre méltó módon oldotta meg azt a feladatot, hogy a felfordulást kikerülje; az 56 szociáldemokrata országgyűlési képviselő között csak egyetlenegy van, kit katholikus vidéken választottak." Sőt maga *Oertzen* írja a Deutsch-evang. Kirchen-Zeitungban:[1] „Vannak buzgó keresztények, kik nem is akarnak gondolkodni afölött, hogy miért van az, hogy a kétmillió szociáldemokrata *majd mind ‚evangélikus'*." Aki ezeket az adatokat gondosan átvizsgálja, könnyen beláthatja *mily méltánylást igényel a katholikus és milyet a protestáns erkölcstan.*

Keresztény férfiak, *végéhez* értünk ez előadásnak, de az ádventi ciklusnak is. Ezért még egyet *a jelen küzdelemről.* Alig néhány éve, hogy a katholikus egyház erkölcstanának bírálói akadtak, kik ezt a jelszót hangoztatták: „El Rómától." Azóta kínos törvényszéki tárgyalások folytak e jelszó több hangoztatója ellen,[2] melyek ezek erkölcsbírói föllépésének

[1] 1900. 43. szám.

[2] Hogy azokkal, kik *az ausztriai „el Rómától" mozgalmat* kevésbbé ismerik, e mozgalom igaz tényállását megismertessük, szükségesnek tartjuk, habár nem szívesen, rámutatni arra, hogy a mozgalom első okozói és szóvivői közül *Irot* az osztrák képviselőház *szószegésben* találta vétkesnek, miért is mandátumát kellett volna letennie; *Herzogról* kisült, hogy *denunciáns; Habermannt* a „Scherer" kiadóját, aki a püspöki pásztorlevelet elégette, dr. L. F. (egy nagynémet) nyilvános iratban *erkölcsi megsemmisítéssel* fenyegette oly tények alapján, melyeknek beigazolását a bíróság előtt is elvállalja. (A „Reichspost" 1902. nov. 20-iki, s a „Kath.-Kirchenzeitung" 1903. 9. számában). *Wolfnak,* kit *Alberti* szuperintendens 1899. április 20-ikán Aschban ezekkel a szavakkal üdvözölt: „Az önök szívén az Úr szelleme kopogtatott és így szólt: Jöjjetek, legyetek ti is tanítványaim; hogy az önök becsületes szándéka sikerüljön az osztrák trónus fölkentjének üdvére," ugyanennek a *Wolfnak* mandátumát kellett letennie a rája bizonyult házasságtörés miatt,

jogosulatlanságát az egész világ előtt beigazolták. Mindezekre csak azt mondhatjuk, hogy *a katholikus egyház erkölcstanára nem rossz jel, ha erről az oldalról támadják.* Hány izzó, hosszú „el Rómától" beszéddel ér föl *Moltkének, a nagy vezérnek* ez az egy messze elterjedt szava: *Mégis csak ismét katholikusokká kell lennünk.* Ami már most *magát az elszakadást illeti,* úgy itt is érvényesül ez a mondás: „Azoknak, kik Istent szeretik, minden javukra szolgál!" A katholikus egyháznak *javára szolgál,* ha *azok,* kik csak névleg tartottak hozzánk, *elszakadnak,* ha az egyház ellenségei az ő köréből kilépnek és harci jelvényeinket tovább nem viselik; az egyház híveinek *javára szolgál,* ha kebelében *a harci kiáltást* hallja, mert ez éleszti a vallási öntudatot és növeli a hitbeli erősséget, miként az ellenséges kürtszó a vár falai között a katonák bátorságát; a hívek *javára szolgál* ez a vallási harci riadó, mert anyagias korunk közömbössége közepette *érdeklődést kelt a vallás és a vallásos érzület irányában.*

A jövőről Isten határozott, midőn az egyházat mint az igazság oszlopát és erős várát fölállította, midőn megígérte, hogy *a pokol kapui nem vesznek erőt rajta. Jentsch* szabad-

---

de ez nem gátolta abban, hogy a maga részéről súlyos szidalmakat ne zúdítson a nagynémetek vezére, *Schönerer* ellen. (Az osztrák képviselőház 1902. július 20-iki ülése, a „Reichspost" 1902. július 5-ik sz.) Az egész „evangélikus mozgalom" jellemzésére ide iktatjuk még az „U. d. W." egy közleményét (Reichspost 1902. dec. 21.). Arra a hírre, hogy az evangélikus egyháztanács Hermann Rudolf grottaui vikáriust hivatalától táviratilag fölmentette, megjegyzi Schönerer:

„Hiszen ez annyit tesz, hogy saját magunk alatt vágjuk fát! Ha a legfőbb evangélikus hatóság nem akarja azt a mozgalmat, mely a németek ezreit a lutheránusságba vezeti, akkor azok, kik a római egyházi erkölcsöket megelégelték, jól teszik, ha más Rómától szabad, keresztény felekezethez fordulnak, hacsak helyesebbnek nem találják azt, hogy a germán világnézetnek megfelelően *a német* Istenhitben *felekezetnélküliek* legyenek." Lehet-e ennél világosabban beszélni?

Hogy azonban mi az a német Istenhit, azt ugyancsak az „U. d. W."-ben olvashatjuk: „Mindenesetre nem csekély azoknak száma, kik-

elvű író is, aki 25 éven át munkálkodott ennek az egyháznak rombadöntésén, a „Die Zukunft“ folyóiratban nemrégiben kénytelen volt bevallani: „*Oly kevéssé ingattuk meg a katholikus egyház építményét, mint amily kevéssé ingatnak meg kis fiuk egy ősrégi dómot, ha zsebkéseikkel valamely pillér kődarabját karcolják.*“ Az egyház dicső magasztosságát *protestánsok maguk is* elismerik, mint Harnack,[1] mikor így ír: „A római egyház a legterjedelmesebb és leghatalmasabb, a legbonyolultabb és mégis legegységesebb alakulat, melyet az általunk ismert történelem létesített. Ez épület emelésén résztvettek az emberi ész és lélek minden erői és minden elemi erő, melyekkel az emberiség csak rendelkezik.“ Sőt egy nagyon is egyházellenes lapban, az egyházzal épen nem barátságban élő tanár írja, hogy „mindazon kérdések között, melyeket az új század örökségképen átvett, bizonyára a vallási kérdés van előtérben. *És ez a vallási kérdés a katholikus, mert a katholicizmussal semmi más vallási szervezet nem mérkőzhetik egységes vezetés, a tanítási rendszer következetes*

---

nek *német az erkölcstörvényük, tehát vallásuk is* s akik egyúttal az ó-germán Isten- és világnézetért rajonganak, tehát Wodan-tisztelők, anélkül, hogy római-papos, vagy orthodox-bibliai értelemben istenitiszteletet űznének, különös szövetséget azonban e németérzelműek tudtommal nem alakítottak. Azt kérdi ön továbbá: *Mily alapelveket vall az Allvatertisztelet?* Erre vonatkozólag külsőségek nincsenek. K. F. egy alkalommal ezeket írta: Német érzület, a német ősidőkre való szeretetteljes visszaemlékezés, annak folytonos szem előtt tartása, hogy ránk németekre *pogány germán őseink az ő Isten- és világnézetükkel bizonyára mértékadóbbak,* mint a tőlünk idegen *bibliás héberek s az ő* hitbeli *meséik* stb., továbbá *józan* ragaszkodás a régi tisztességhez és szokásokhoz, a régi német évfordulók ünnepies megülése. Allvater szép műveihez, a zöld erdőhöz, a virágos mezőkhöz stb., való szeretet és nemkülömben *lelkesedés egy hamisítatlan német nemzetiséghez,* szóval: komoly törekvés, hogy németek legyünk *életmódunkban,* szeretetünkben és gyülöletünkben, örömünkben és bánatunkban ez a német vallás, ez az úgynevezett Allvater-tisztelet

[1] Id h. 153. l.

keresztülvitele s nemzetközi elterjedtség dolgában.[1] És *William Frigyes* protestáns angol írónál olvassuk:[2] „Nem állhatom meg, hogy meg ne kérdezzem magamtól, vajjon minden rendelkezésében nem isteni vallás-e az olyan, mely *az emberiség boldogításához ily szembeszökően, ily maradandóan és csodálatraméltó módon* hozzájárul. És mennyire ámulatba ejt, ha ennek a fönséges római egyháznak *korát óriási kiterjedését, fönségét,* pompás, részarányos *épületeit,* csodálatraméltó *fegyelmét* tekintem, mely valamely *természetfölötti bölcsességtől* eredőnek látszik; ha látom *tántoríthatatlan állhatatosságát az üldöztetések közepette,* melyeket elszenvedett, *ellenségeinek vele szemben való tehetetlenségét,* dacára azok gyalázkodásainak, lármájának és rágalmazásainak; ha látom egyrészről védelmezőinek *méltóságát, jellemét, erényeit, tehetségeit,* másrészről *első támadói bűneit, rosszhiszeműségét, annyi vallási felekezet eltünését,* kik ellene támadtak "

Mindehhez, mint egyházunk fönséges győzelmi jele járul, annak *szakadatlan dicsőséges megnövekedése;*[3] így XIII. Leó 1897-ig, 20 év leforgása alatt az egész földkerekségen nem kevesebb, mint 205 püspökséget állított föl, még pedig 2 patriarkátust, 30 érsekséget, 98 püspökséget, 53 apostoli vikariátust, 22 apostoli prefektúrát. Dicsőséges pápánk egymaga, ellenségei dühös támadásai közepette![4]

Ha ezzel szemben eszünkbe jut, hogy oly férfiú is, mint Harnack beismeri:[5] *„Aki a protestantizmusnak külső*

[1] „Neue Fr. Presse, 1902. júl. 1. *Jodl Frigyes.*

[2] Briefe des Attikus, 52. l.

[3] „Grazer Volksblatt" 1895. június 6. sz.

[4] A „Magazin für volkst. Apologetik" 1903-ik évi 11. számában pontos számítás alapján közrebocsátja, hogy 1898. novemberétől mostanáig protestáns lett Csehországban 8123 és egész Ausztriában 15—16,000 lélek. (Az „Ostd. Rundschau" szerint 18,145.) Mindehhez kétmillió röpiratot használtak, az Ausztriába özönlött összeg körülbelül tízmillió „ezüstpénzre" tehető, mihez évenkint további 300,000 márka járul.

[5] Id. h. 167.

állapotát látja, főleg Németországban, az bizonyára első pillantásra fölkiált: ó, mily szánalmas!" Ha eszünkbe jut, hogy ott oly „*sokan minden reményüket vesztve, nem hihetnek többé egyházuk és népük megmentésében:*" akkor a vizsgáló elme nem kételkedhetik többé afölött, hogy a mi egyházunké volt a mult, övé a jelen, s biztosan övé lesz a jövő is. Vajha visszatérnének erős, Isten-épitette falai közé mindazok, kik a Megváltóban való hit s az ő kegyelme után való vágyakozás által hozzánk oly közel állanak, hogy itt megőrizhessék azt, ami az ő körükben veszni készül: s ez a hit Jézus Krisztusban, Isten egyszülött Fiában, a szent könyveknek Istentől kinyilatkoztatott szava, a biztos, apostoli tanítás, a szentségek üdvforrásai, az isteni törvények szent letéteménye, hogy egy nyáj legyen és egy pásztor. Amen.

Tartalomjegyzék és áttekintés.

Első előadás.

Jézus Krisztus.

Bevezetés. — A hitszakadás seb, — vajjon gyógyítható-e? *Jézus Krisztus a katholikus egyházban*, — az ő külső tisztelete, — dicsérete, — a keresztvetés, — a megfeszített képei, — megemlékezés az ő megtestesüléséről, — életéről és szenvedéséről; — benső tisztelete, — a Jézusban való hit foglalatja, — Ő a mi reményünk, — Ő szeretetünk tárgya.

Jézus Krisztus a protestantizmusban, — nagyobb tiszteletben részesül-e?: — külső tisztelete majdnem teljesen megszünt; — benső tisztelete, — a Krisztus Istenségében való hit Luther idejében, — ma ez már nem szükséges hitcikkely, — már a szószékről is tagadják, — Stöcker, — Harnack, — szabad-e még Jézushoz imádkozni? — Hol részesül Jézus, az egyház feje nagyobb tiszteletben? 1

Második előadás.

A Szentírás.

A katholikus egyházban, — a szentatyáknál, — karthágói zsinat, — vatikáni zsinat, — bibliai kéziratok, azok hamisítatlan fönmaradása mindenkor szorgos gondot képezett, — Wordsworth, — bibliakiadások, — 19 német kiadás jelent meg Luther előtt, — a biblia olvasására vonatkozó utasítások, — a bibliaolvasást az egyház ajánlotta, — köteles-e minden ember, hogy bibliával rendelkezzék; — bibliai történet. — *A Szentírás a protestantizmusban*; — a biblia minden előtt, — annak látszólag nagyobb becsben tartása, — az eredmény azonban mást

mutat, — a bibliáról való vélemények 400 év előtt és most mennyire különböznek, — miről ismerhető meg, hogy a biblia isteni sugallaton alapszik? — ez ismertetőjelek gyöngesége, — a bibliában foglaltak tisztasága a fordítótól, — a lemásolótól függ, — „a biblia—rom.“ — Ritschel, — Delitzsch, — Harnack véleménye a bibliáról; — fényes bizonyságtétel a kath. egyház részére az ő evangéliummagyarázatával szemben, — egyúttal lesujtó itélet a protestantizmusról. — Hova irányuljanak az evangelizáló törekvések 19

Harmadik előadás.

A tanítás.

A katholikus egyházban, — a protestantizmus előítéletei ezzel szemben, — Harnack például sokistenhivéssel vádolja a kath. egyházat, — vajjon gyűlölködésből vagy tényleges tudatlanságból? — ebből megismerhető a katholikus egyház egyéb tanaira vonatkozó nézeteinek igazi értéke. — A katholikus tanítás kiinduló pontja Krisztus: — a reá vonatkozó jövendölések beteljesedtek, — élete, halála, — hatása az emberi nemre, — mind bizonyság Istensége mellett, — tanításának isteni volta, — intézkedéseit kötelezőkké teszi, — az apostoloknak, — az apostolok tanítványainak, — az egyháznak eljárása a mai napig; — ez az eljárás logikai szükségszerűséggel foly a kinyilatkoztatás lényegéből, — melynek alapját nem föltevések, — nem érzelmek, — hanem igazságok képezik, — melyeket az embernek nem föltalálnia, hanem elfogadnia kell, — ez az eljárás következik az Alapító akaratából, következik az egyház küldetéséből; — ez nem lelki szolgaság, — az igazság nem az értelem bilincse, azt szükségképen el kell fogadni, Maltzev véleménye oly egyházról, mely tévedhet; rajta alapszik a haladás, — mint a mennyiségtan haladása az egyszeregyen.

A tanítás a protestantizmusban, — a tiszta tant követelik, — Luther nyilatkozatai, — eltérő tanítások üldöztetésben részesültek, — halálos ítéletek, — Melanchthon, Calvin. — Kísérletek „a tanítás e tisztaságának“ elérésére, — Luther és ellenesei, — ezek igényei Lutheréival egyezők, — Luther hivatkozása a hagyományra, — semmi értékkel nem bir, — tért foglal a bizonytalanság, — Luthernek magának is kétségei támadnak; — a mai állapot, — Németországban, — főleg Brémában, — Durand a porosz urakházában, — Dryander válasza, — szabad kutatás, — az egység és szabadság bűvészformuláját még nem sikerült föltalálni, — a vallási iratokra mégis kötelező az eskü, — a „Kreuzzeitung“ képmutatásról panaszkodik, — tanácstalanság, reménytelenség, — Buckle,

— „a protestantizmus önmagának ellentmond", — Harnack evangéliumi felelete a széttagolódás vádjával szemben, — minden nézet lényegileg egy és ugyanarra a meggyőződésre vezet, — még több különféleség kívánatos, — hol keresendő az ily fajta kereszténység eszménye, — megverem a pásztort és elszélednek a nyáj juhai; ez gúnyolása a sziklának, melyre Krisztus egyházát alapította. Az igazság csak ott van, ahol az egység 43.

Negyedik előadás.

Az egyházi kormányzat.

A katholikus egyházban különös mértékben képezi megtámadtatás tárgyát, — a pápa iránt való szeretet, — ez kiváló módon jutott kifejezésre a mult esztendőben — és okot szolgáltathatna a gondolkodásra, — a pápáról szóló tanítás, — az egész egyház fölött püspöki hatalma van, — mindazonáltal a többi püspökök is igazi pásztorok, — és nem a pápa helyettesei, — őt illeti még a legfőbb törvényhozói hatalom, a legfőbb tanítói hatalom, — a legfőbb bírói hatalom egyházi dolgokban, — az egyház legfőbb kormányzata és képviselete, — e négyszeres hatalom célja és jelentősége; — alapja, — Krisztus szavai nem egyedül Péter személyére vonatkoznak, — Péter utódai a római püspökök, — ennek történeti bizonyítása, — a primátusság külső fejlődése, — az egyház fejlődése, — az egyházi állam, — azokról a pápákról, kik eszményüknek meg nem feleltek, — Protestáns nyilatkozat XIII. Leóról, — *Az egyházi kormányzat a protestantizmusban*, — tagadják a primátusságot, — az egyház egyedüli pásztora Krisztus, — s mégis pásztorai vannak a protestantizmusnak, — a primátusság megtagadásának következményei, — államegyházak, — ahány ország, annyi egyház, — az egyházi főtanács, — a minisztérium egy részét képezi, — ennek elnöksége, — egyházi ügyek, — a hitágazatokra és szertartásra vonatkozó kérdések, — a hitoktatás, — mi köti az egyházi főtanácsot, — vele szemben mindenki tehetetlen. — Ha Harnack tanítványai az egyházi főtanácsba jutnak, — mi ennek szükségszerű következménye — a hitágazatokat, — a szertartást illetőleg, — központi vezetés nélkül nincs egyház, — egyházi főtanácsot vagy pápaságot rendelt-e Krisztus 73.

Ötödik előadás.

A szentségek.

Szemrehányást tesznek *a katholikus egyháznak*, — Mik a szentségek, — hány szentség van, — a szentségeket egyenkint Krisztus rendelte, — mi módon hatnak, — ex opere operato, azok kiszolgáltatása.

— *A szentségek a protestantizmusban*; — azok száma ellentmond az ősi egyháznak s a keleti egyháznak, — miért nem szentség a penitenciatartás, — mit tanít erről a protestáns katekizmus; — a szentségek hatása a hittől függ, — de ezt semmi sem bizonyítja, — sőt inkább ellentmondásban van Krisztus szavaival, — ellentmondásban van a gyermekek keresztelésével; — a szentségek kiszolgáltatása, — mit tanít erről a katekizmus, — kit illet a megszentelés joga, — ki bocsáthatja meg a bűnöket, — a rendelés s az általános papirend. — A tényleges viszonyok, — a gyónás dicsérése, — az úrvacsorát elhanyagolják; — az úrvacsoránál a kehely használata közegészségellenes; — Hase a kereszténység ellen fordul, — zürichi határozat a kereszténység, mint valami szükségtelen eltörléséről, — mi várható a jövőben; — és mégis a szentségek helyes kiszolgáltatása képezné ismertetőjelét az igaz egyháznak, amint ezt a katekizmus tanítja, — a babona rohamosan terjed, — protestáns vidékeken, főleg azonban Berlinben 103

Hatodik előadás.

Az erkölcsi törvény.

Az egyház kebelén belül csak egy erkölcsi törvény létezik; — melyet Krisztustól nyertünk; — az erkölcsi törvény alapjai, — a szeretet parancsa; — a tizparancsolat, — az egyház parancsai, — az egyház teljhatalma; — az evangéliumi tanácsok, — szerzetesi hivatás, — papi nőtlenség; — az egyház tanítása a házasságról, — a bűnbánatról, — a búcsúról, — gondolatbeli megszorítás, — „a cél szentesíti az eszközöket“, — a probabilismus, — a Ligouri szent Alfonz ellen intézett támadások.

A hitújítók erkölcstörvényei, — Calvin, — Luther, — ész, — szabadakarat, — a parancsolatok célja, — a kisértések, — a tizparancsolat nem kötelez, — minden cselekedet bűnös, — a jócselekedettől óvakodni kell, — a bűn nem árthat. — Mit tanít a protestáns erkölcstörvény a házasságról, házasságtörés és soknejűség, — hesszeni Fülöp soknejűsége, — „a cél szentesíti az eszközt“, — a hazugságot tanácsolják, — a szeretet parancsa, — jobbágyság, — parasztháború, e tan következményei, — vélemények a népről. — Milyen a jelen képe, — Házassági elválás, öngyilkosság, szociáldemokracia, — Az „el Rómától“ mozgalom, — mi várható a jövőtől 131